

Könyvtár- és információ- tudomány

Általános kérdések

1/2020

BERRYMAN, Donna R.: Ontology, epistemology, methodology, and methods : information for librarian researchers. – Bibliogr. **In:** Medical reference services quarterly. – 38. (2019) 3., p. 271-279.

Ontológia, ismeretelmélet, módszertan és kutatási módszerek: információk kutató könyvtárosok számára

Felmérés; Könyvtártudományi kutatás; Módszertani útmutató; Kutatás információellátása; Terminológia; Tudományos kutatás

Az akkreditált, döntően gyakorlatközpontú és egyre rövidebb könyvtárosképzési és továbbképzési programok egyre inkább elhanyagolják a megfelelő filozófiai és kutatómódszertani alapozó ismeretek átadását, ám a kutatási kérdések feltevése mögötti ismeretelméleti nézőpontok, illetve a módszertani keretek és a tényleges módszerek megismerése döntő jelentőséggel bír.

A kutatási kérdés megfelelő megfogalmazása már önmagában kijelöli a kutatás módszertani útját. A könyvtárosok általában természetesen megtanulják, hogy az adott kutatásra vonatkozó kérdéseket tegyenek fel, majd meghatározott eszközökkel válaszokat keressenek rájuk. A kérdések feltevésének hátterére vonatkozó ismeretek megléte, valamint annak meghatározása, hogy milyen típusú kérdésekhez milyen módszertani háttér illeszkedik, már jóval nagyobb kihívást jelent. Az ontológia (lételmélet) segítségével fogalmazzuk meg, hogy milyen dolgoknak a létezésében hi-

szünk, milyen alapjai vannak a gondolkodásunknak. Az ismeretelmélet (episztemológia) a tudás különféle módjait vizsgálja, illetőleg azt, hogy miként jutunk a tudás birtokába, s egyáltalán honnan tudjuk, hogy tudunk valamit. Kutatási nézőpontból pozitívista vagy interpretatív (értelmező) alapállásokról beszélhetünk. Az ontológiai és az ismeretelméleti keretek együttesen meghatározzák a kutató világnézetét, azt, hogy mit tekint az igazság forrásának, hogyan fogja fel a körülötte lévő világot, és milyen módon gondolkodik arról. A pozitívizmus az emberi természettől független tényszerű igazság felfedezhetőségét tételezi, a pozitívista kutatás ezért alapvetően kvantitatív alapállású. Az interpretatív hozzáállás (beleértve a konstruktívizmust) a pozitívizmus kritikájaként többféle igazságot is feltételezni tud, amelyek nem függetlenek az emberi természettől; a társadalmi konstrukciók, interakciók, a nyelv mint emberi konstrukció vizsgálata a kvalitatív kérdések feltevését helyezi előtérbe.

A fentebb vázolt ontológiai, ismeretelméleti, módszertani alapvetésekből adódik a konkrét kutatási módszerek megválasztása: az, hogy miként tesszük fel a kérdéseket, és milyen típusú válaszokat várunk azokra, továbbá milyen vizsgálati eljárásokat követünk. A kérdésfeltevés természete a teljes kutatási tervet meghatározza. A pozitivisták elméleteket, feltételezéseket, magyarázatokat tesztelnek objektív igazságot keresve, elkülönülve a kutatás tárgyától. Az interpretatív iskola ellentétes utat követ: belehelyezkedik a vizsgált nézőpontokba, odafigyelve arra, hogy a résztvevők milyen értelmet tulajdonítanak az egyes tényezőknek; a kutatók nyitott módszertani alapállásúak, a vizsgálat résztvevőikhez igazodva. Az eltérő ontológiai, ismeretelméleti, módszertani háttér tehát eltérő konkrét vizsgálati módszerekben nyilvánul meg. A pozitívista módszerek a tények és a közöttük lévő kapcsolatok keresésére, míg az interpretatív nézőpontok a jelenségek kontextusukban való megértésére irányulnak. A mennyiségi módszerek között említhetők a kísérletek vagy a zárt kérdéseket tartalmazó felmérések; ezeknél fontos a változók azonosítása, az adatok statisztikai elemzése és a megbízhatósági sztenderdek alkalmazása. A minőségi módszerek közül kiemelhető az etnográfia, a fenomenológia vagy a megalapozott elmélet; jellemzően nyitott kérdéseket is alkalmaznak, továbbá gyakori a szöveges adatok értelmezése és a mintázatok keresése. Mindkét fő nézőpont rendelkezik előnyökkel és hátrányokkal. Ez már csak azért is fontos, mert a megfelelő ontológiai, ismeretelméleti kiindu-

lás és a konkrét módszer választása egyben ki is jelöli a kutatás határait, és segít a kutatásról számot adó publikáció módszertani részének összeállításában. Felvetődik a kérdés, hogy milyen relevanciája van mindennek a könyvtáros kutatók számára. Könnyen belátható, hogy a kutatási kérdés felállítására fordított idő és energia kamatostul megtérül a kutatás eredményessége révén. Arra azonban sajnos már kevesebb figyelem irányul, hogy a kutatás végső soron csak akkor végezhető el igazán hatékonyan, ha kellő önismerettel rendelkezünk, így alakítani tudunk a világlátásunkból fakadó kutatói attitűdökön, és megfelelő kutatási pozíciót tudunk felvenni. Azért is fontos ezt tudatosítani, mert egy interpretatív alapállású kutató könyvtáros pozitívista kutatási környezetben (pl. egy egészségügyi kutatóintézményben) nehézségekbe fog ütközni, hiába próbál például a miértekre választ keresni egy mennyiségi kérdésekre kihegyezett felmérés alapján. Csak akkor tudunk jól beilleszkedni egy adott intézmény kutatási környezetének támogatásába könyvtárosként, ha tisztában vagyunk a teljes kutatási ciklus ontológiai és ismeretelméleti háttérével, illetve az ebből fakadó módszertani következményekkel, majd – akár a saját világlátásunkon és módszertani alapállásunkon is némiképp alakítva – képesek vagyunk felelős módon választani a különféle módszertani keretek közül a kutatási terv meghatározása során.

(Németh Márton)

2/2020

ŠPIRANEC, Sonja – KOS, Denis – GEORGE, Michael: Searching for critical dimensions in data literacy. – Bibliogr. In: Information research. – 24. (2019) 4., Proceedings of CoLIS, the Tenth International Conference on Conceptions of Library and Information Science, Ljubljana, Slovenia, June 16-19, 2019., paper colis1922.

A kritikai adatműveltség dimenziói

Adatfeldolgozás; Használók képzése; Információ; Információtechnológia; Könyvtártudomány; Terminológia

Az adatokkal kapcsolatos diskurzusnak nemcsak a pozitív elvárásokról, hanem a kockázatokról is szólnia kell. Akik lelkesen ünneplik az adatok szerepét, azok azt hangsúlyozzák, hogy a nagy adatok (*big data*) az igazság és az objektivitás letéteményesei, tehát képessé tesznek bennünket arra, hogy megoldjuk a világ összetett és égető kérdéseit. Ebben az összefüggésben az adatokra úgy tekintenek, mint az

elemzést és a tényeket megelőző, az interpretáció és az érvek előtti nyersanyagra, amelyből információt és tudást hozhatunk létre, ezért sokan szívesen elfogadják őket mint az új termékek, szolgáltatások és profilok piaci értékesítésének eszközeit.

Az árnyaltabb és kritikai megközelítések megkérdőjelezzik a nagy adatok természetét, ismeretelméleti minőségét és bizonyos társadalmi hatásait. Rendszeresen visszatérő kérdés, hogy az információ fogalma továbbra is releváns-e a könyvtár- és információtudomány számára, továbbá van-e még értelme hangsúlyozni az adatok státuszával és az információhoz való viszonyulásával kapcsolatos fogalmi bizonytalanságot. Ezen túl arra is érdemes odafigyelnünk, hogy az információt korábban úgy határoztuk meg, mint kontextussal rendelkező adatot, viszont az újabb szakirodalom alapján úgy tűnik, mintha az adatok az információ „köntösét” ölténék magukra.

Az adatműveltséget jelenleg úgy definiáljuk, mint az adatok értelmezéséhez, interpretálásához, értékeléséhez és használatához szükséges készségek együttesét. Evvel azonban nem követjük az információs műveltség és a médiaműveltség új definícióiban meglévő holisztikus megközelítést, amely nem a szakembereket állítja a középpontba, hanem a tanulást és az állampolgárokat.

Az adatok ontológiai szempontból erősen kötődnek kontextusukhoz, amely nélkül értelmetlenek lennének, ugyanis létrejöttüket kulturális és történeti környezetük határozza meg. Kontextusukat azonban nem könnyű egyértelműen megragadni. Reprezentációként felfogva, a kontextus adatokként vagy olyan „stabil konténerként” írható le, amelyen belül a tevékenységek kibontakoznak. Ez a nézet a kontextust az adatokon kívül létező, azonosítható, leírható és kódolható határokkal és jellemzőkkel rendelkező környezetnek tekinti. A kontextust interakcióként értelmezők szerint viszont a kontextusokat nem könnyű igény szerint kibontani, ugyanis összefonódnak azoknak a helyi gyakorlataival, akik az adatokat használják. A kontextus tehát nem eleve létező valami, hanem lokálisan jön létre és dinamikusán változik, ezért soha nem tudjuk teljes egészében adatként rögzíteni. Ennek megfelelően az adatok megértése – kontextuális jellegüknél fogva – mindig interpretáción alapul, mivel az adatok maguk is interpretációk, és megértésük is megköveteli az értelmezést. Amikor ugyanis adatokkal foglalkozunk, olvasás és feldolgozás útján értelmezzük őket, amikor pedig létrehozunk az adatokat, saját interpretációink alapján konstruáljuk meg őket. Ezek a folyamatok bizonyos szempontból

a befogadás és kizárás mintázataiként többé-kevésbé szubjektív becsléseket jelentenek, amelyek a különböző kontextusokban az adatokkal kapcsolatos, adottan vett normákon és szabványokon alapulnak. Az adatokat tehát nem közelíthetjük meg semleges módon. Ez megköveteli, hogy kritikai szemmel nézzük a néha nekik tulajdonított privilegizált episztemológiai státuszt. Az adatoknak átláthatónak kell lenniük, ami nemcsak a hozzáférésre vonatkozik, hanem érinti láthatóságuk, szervezethez és hozzáférhetőségük szintjét is. Az adatok episztemológiai státuszának vizsgálatakor pedig újra kell értelmeznünk az olyan kijelentéseket, amelyek szerint az adatok autoritással (szakmai tekintéllyel) bírnak, tehát a bizonyítás legmagasabb szintjét képviselik.

Mivel nem semlegesek, az adatok természete ideológiai. Amikor például látszólag kézzelfogható igazságokat közvetítenek infografikák és táblázatok formájában, akkor a világ reduktív képét nyújtják. Emellett az adatokra alapozott kijelentések háttérben sokszor az áll, hogy valaki valamit bizonyítani akar velük.

A nagy adatok kapcsán érdemes kritikus szemmel figyelni az algoritmizációt, mivel az nagymértékben kihat(hat) a társadalomra azzal, hogy a döntéshozatalt a technológiába vetett implicit bizalom alapján automatikus rendszerekre bizza.

(Koltay Tibor)

Lásd még 56

Terminológia

Lásd 1, 2, 43

Történet

3/2020

RAABE, Christiane: „Lasst uns bei den Kindern anfangen ...“ Zur Gründung der Internationalen Jugendbibliothek vor 70 Jahren. – Bibliogr. In: Bibliotheksforum Bayern. – 13. (2019) 3., p. 198-201.

„Kezdjük a gyermekekkel...” A 70 éve alapított Nemzetközi Ifjúsági Könyvtárról

Alapítványi könyvtár; Állományalakítás; Ifjúsági és gyermekkönyvek gyűjteménye; Ifjúsági és gyermekkönyvtár; Könyvkiállítás; Könyvtártörténet -nemzeti

Sok könyvtár alapítása bibliofil fejedelmek, tudósok nevéhez fűződik, a *Nemzetközi Ifjúsági Könyvtár* (<https://www.ijb.de/home.html>) azonban létrejöttét az amerikai megszálló csapatok egyik kísérőjének és az ő gyermekszeretetének köszönhetette.

1945 októbere végén egy amerikai katonai gép landolt Frankfurt am Mainban, fedélzetén a stuttgarti születésű, 1936-ban Londonba menekült *Jella Lepman* nevű német zsidó újságírónővel (1891–1970), aki nő- és ifjúságügyi tanácsadói megbízással (*special adviser for women's and youth affairs*) érkezett, hogy segítsen az újjáépítésben. A romokban álló országban tett utazása során arra jutott, hogy a világ minden részéről származó gyermekkönyveket kellene gyűjteni, hogy azok a „béke követői” legyenek a háborútól elgyötört világban. Meggyőzte feletteseit, hogy gyermekkönyv-kiállítást kell rendezni az amerikai megszállási zónában. A szeme előtt lebegő „gyermekkönyvhíd” víziójával levelet írt a külföldi kiadóknak, és könyveket kért tőlük; rövid tétovázás után a kiadók egymás után küldték a csomagokat. Ezután Lepman Münchenbe utazott, és rábeszélte az amerikai tisztet, hogy a Művészetek Házában lévő kávéházat ürítsék ki a kiállítás számára. Rávette a gyűjtő *Arthur Rümann* és a *Kitzinger könyvkereskedést*, hogy értékes régi gyermekkönyveket bocsássa rendelkezésére.

1946. július 3-án nyílt meg a háború utáni első nemzetközi gyermekkönyv-kiállítás, 15 országból származó 4000 könyvvel. 40 000 gyermek és felnőtt látogatott el a kiállításra, melyen a gyermekirodalom klasszikusai mellett német, osztrák, svájci, skandináv, bolgár, román, francia, olasz, portugál, angol, kanadai, amerikai és brazil könyvújdonságok szerepeltek. (Csak a Szovjetunió és a kelet-európai országok könyvei nem képviseltették magukat.)

Münchenből a kiállítás először Stuttgartba, majd Frankfurtba és Berlin amerikai szektorába utazott. (A becslések szerint egymillióan látták.) Berlinben a Rockefeller Alapítvány két munkatársa is felkereste a kiállítást, amely nagy hatást tett rájuk. Meg akarták ismerni az ötletgazdát, aki előadta nekik egy nemzetközi ifjúsági könyvtárra vonatkozó tervét, melyet kérésükre komolyabban is kidolgozott. 1947-ben egy memorandumban vázolta fel koncepcióját: eszerint a nemzetközi ifjúsági könyvtár a könyvkiállítás anyagán alapulna, és nemcsak könyveket, hanem

gyermekképeket is gyűjtene, illetve adományokból gyarapodna, amit független ifjúsági szervezetekből álló nemzetközi bizottság irányítana. A korosztály pedagógiai és lélektani kutatása (egyetemekkel együttműködésben) is szerepelt az elképzelések között. A Rockefeller Alapítvány meghívta Lepmant az Egyesült Államokba egy előadói körútra. A beszélgetések során az Amerikai Könyvtáros Egyesület szakmai segítséget ígért, a Rockefeller Alapítvány pedig az induláshoz 1948-ban egy nagyobb összeget biztosított. Maga a volt first lady és az emberi jogok szószólója, *Eleanor Roosevelt* is adományozásra hívta fel a sajtóban az amerikai közvéleményt.

Visszatérve Németországba, elkezdődhetett a megfelelő épület keresése. Lepmannak Münchenben a Bajor Állami Könyvtár melletti dűledező villára esett a választása, mely a tartományi kultuszminisztérium tulajdonában volt, és amelyet – hála Lepman konokságának – végül át is adtak renoválásra. Közben az asszony politikusokat, hivatalnokokat (pl. *Franz Stadlmayer* polgármestert) és prominens értelmiségieket (*Erich Kästner* író és élettársát) is megnyert a terve számára.

1948 decemberében társaival baráti egyesületet alapított (*Vereinigung der Freunde der Internationalen Jugendbibliothek*), ez lett a könyvtár fenntartója. Az alapszabály tartalmazza a Nemzetközi Ifjúsági Könyvtár céljait, melyek némileg eltérnek az 1947-ben megfogalmazottaktól, így például kimaradt az állományt alakító nemzetközi ifjúsági bizottság bevonása és az egyetemekkel való együttműködés a gyermeklélektan területén. Ám az intézmény így is a gyermek- és ifjúsági korosztály és irodalom szeretetét és a békét hirdeti, a nyelvek és a műfajok sokféleségén, valamint a szülők, nevelők, szerzők, illusztrátorok, kiadók, könyvtárosok és könyvterjesztők együttműködésén keresztül.

A könyvtár 1949. szeptember 14-én nyitotta meg kapuit az érdeklődők előtt, akik országok szerinti bontásban, szabadpolcon találhatták meg a könyveket. A falakon gyermekrajzok függtek, az alagsorban festőműhely kapott helyet. Könyves foglalkozásokat szerveztek 11–14 és 14–17 éveseknek szóló csoportokban, vitatkoztak a gyermekjogokról az ENSZ mintájára kialakított ifjúsági parlamentben, Erich Kästner színjászó csoportot vezetett, a Bajor Rádió és Televízió tudósított az író-olvasó találkozókról. Emellett hetente többször előadásokat tartottak gyermeklélektani és pedagógiai témákban. A konzervatív pedagógusok felelőtlennek minősítették a ház szabad

szellemét, de a többség rajongott „a humanizmus iskolájáért”, „a béke szigetéért”.

Az 1950-es évekre megszilárduló intézmény mára a gyermek- és ifjúsági irodalom legnagyobb könyvtára a világon; székhelye jelenleg a müncheni Blütenburg-kastély.

(Murányi Lajos)

Lásd még 4, 19, 25, 35, 65

Kutatás

4/2020

KELLNER, Stephan: Raub, Recherche, Restitution : Provenienzforschung an der Bayerischen Staatsbibliothek – Zwischenbilanz und Ausblick. – Bibliogr. In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 66. (2019) 5., p. 225-234.

Res. angol nyelven

Rablás, keresés, visszaszolgáltatás: provenienciakutatás a Bajor Állami Könyvtárban – mérleg és kitekintés

Általános tudományos könyvtár; Együtműködés -belföldi; Együtműködés -nemzetközi; Hadizsákmány; Jogszabály-más területről; Könyvtártudományi kutatás; Könyvtörténet -nemzeti; Proveniencia

A náci uralom alatt (1933–1945) Európa számos országában hatalmas mennyiségű, üldözöttek tulajdonában lévő műkincs, könyv és egyéb tárgy került elkobzásra. A háborút követően a nyugati szövetségesek gyűjtőpontokat állítottak fel az előkerült műkincsek és kulturális értékek számára, és az elrabolt javak visszakérültek a magánszemélyekhez, illetve az érintett országokba. Az amerikai katonai közigazgatás 1947-ben jogszabályt is alkotott, melynek nyomán az intézményeknek jelenteniük kellett, ha elrabolt javak voltak a birtokukban. A Bajor Állami Könyvtár (*Bayerische Staatsbibliothek*, BSB) is nagy mennyiségű könyvet jelentett be, melyek a Gestapo révén kerültek az állományba; ezután 1948 és 1953 között hét visszaszolgáltatási eljárásra került sor (illetve kártérítésre, mivel a könyvek a bombázások vagy a háború utáni kaotikus állapotok miatt legtöbbször eltűntek).

Az 1990-es években azonban – a német egyesítésnek is köszönhetően – nyilvánvalóvá vált, hogy mind a német, mind a külföldi kulturális intézményekben

jócskán akadnak még a nácik által elrabolt javak. E felismerés nyomán született meg 1998-ban a *Washingtoni Nyilatkozat*, melynek aláírói készek voltak a nácik által elrabolt kulturális javak felderítésére, az eredeti tulajdonosok vagy örökösök megtalálására és a javak visszaszolgáltatására. 1999-ben a német szövetségi kormány is rendeletet alkotott, melyben minden intézményt állománya átvizsgálására szólított fel. A brémai és marbugi egyetemi könyvtárban végzett korábbi kutatások nyilvánvalóvá tették, hogy a könyvtárak sem maradhatnak ki a sorból. A BSB 2003-ban kezdett a jogtalanul az állományába került tételek felkutatásába önkéntesek bevonásával; emellett a könyvtár részt vett egy, a nemzetiszocializmus helyi történetével foglalkozó városi projektben („*München arisiert*” [*München árjásít*]), amely 2004-ben zárult. A BSB kamarakiállításon mutatta be első leleteit, kitérve a könyvtár náci időbeli és háború utáni szerepére is. A kiállítás és az azt kísérő előadások nyomán összeköttetésbe léptek egyrészt a müncheni provenienciakutatókkal, másrészt az Osztrák Nemzeti Könyvtárral is. Kapcsolatok létesültek a restitúciókat illetően: a könyvtár 2007-ben át tudta adni a zürichi Thomas Mann Archívumnak az író egykori kézikönyvtárának 78 kötetét.

A BSB gyarapodási naplói 1945-ben megsemmisültek, ezért egyetlen módszerként csak az autopszia állt rendelkezésre. Könnyebbséget jelentett, hogy a könyvtár 1936-ban áttért a szakrendírről az évenkénti folyószámos (numerus currens) raktározásra, de a hét önkéntesnek így is 65 000 kötetet kellett átnéznie. Mivel a munka során minden eredeti tulajdonosra vonatkozó adatot feljegyeztek, hamarosan nagy adatmennyiség keletkezett; a válogatás és rendszerezés után 500 gyanús esetet találtak. Időközben a projekt olyan méreteket öltött, hogy nem lehetett már önkéntesekkel folytatni. A könyvtár 2012-ben pályázott először támogatásra, mégpedig az 1933 és 1945 között gyarapított anyaggal kapcsolatos provenienciakutatáshoz. A cél az volt, hogy befejezzék az állomány átnézését, az adatokat kiértékeljék, a gyanús könyveket tüzetesebben megvizsgálják, és ha bebizonyosodik a rablás, a kötetet visszajuttassák eredeti tulajdonosának. A kutatást nem lehetett 1945-tel lezárni, mivel a háború alatt a BSB állományának egyötöde megsemmisült, aminek következtében sokszor egykori náci intézmények könyvtárainak átvételével próbálták pótolni a hiányokat. (1964-ig 36 000 címről van szó.) Egy újabb pályázati támogatás segítségével 2016 és 2019 között ezeknek a háború utáni gyarapodásoknak a vizsgálatát végez-

ték el. (Mivel egyes adatok arra utaltak, hogy kéziratok és kották is kerülhettek a nácik kezébe, egy újabb pályázatot adtak be e dokumentumtípusok provenienciakutatására.)

A tanulmány a következőkben a fontosabb visszaszolgáltató könyvcsoportokat és eredeti tulajdonosaikat ismerteti; ezek között egyaránt voltak zsidó polgárok, szabadkőműves páholyok, valamint munkás- és vallási szervezetek intézményei. A kutatás és restitúció tevékenységét a közvéleménnyel is megismertették; a projektek során előkerült új adatok a könyvtár online katalógusában is követhetők, továbbá a visszaszolgáltató könyvek digitális példányai is elérhetők az olvasók számára.

A cikk befejező részében a szerző (a BSB Bavarica részlegének vezetője) megállapítja, hogy a provenienciakutatás csak együttműködésben és hosszú távon végezhető eredményesen. 2014 áprilisában német és osztrák könyvtárosok létrehozta egy munkacsoportot, amely fél évente találkozik, áttekinti a munka előrehaladtát, és megvitatja a nyitott kérdéseket. 2015-ben pedig a Bajor Állami Oktatási-, Egyházügyi-, Tudományos és Művészeti Minisztérium kezdeményezésére megalakult a bajor provenienciakutatás közgyűjteményi és tudományos szövetsége (*Forschungsverbund Provenienzforschung Bayern*). Az elmúlt években számos példa igazolta, hogy az egyes intézmények együttes erővel hatékonyabban tudják feltárni a dokumentumok szövevényes életútját, igazságot szolgáltatva a jogos tulajdonosoknak.

(Murányi Lajos)

Lásd még 1

Tudománymetria, bibliometria

5/2020

WOOD-DOUGHTY, Alex – BERGSTROM, Ted – STEIGERWALD, Douglas G.: Do download reports reliably measure journal usage? Trusting the fox to count your hens?. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 80. (2019) 5., p. 694-719.

Megbízhatóan mérik a folyóirat-használatot a letöltésekről kapott jelentések? Avagy: bízzuk-e a rókára a tyúkjaink megszámolását?

Állomány használata; Bibliometria; Felmérés; Folyóirat-előfizetés; Letöltés; Statisztika

A tudományos folyóiratok letöltési adatai – a hivatkozások számai mellett – immár a folyóirat-előfizetések értékelésének általánosan használt indikátoraivá léptek elő. Noha a hivatkozások nemzetközi hatást tükröznek, egy folyóirat előfizetésének értéke egy adott könyvtár számára megbízhatóbban kimutatható azáltal, milyen mértékben töltik le az anyagokat a helyi használók. Ha a jelentett letöltési ráták pontosan mérik a helyi használatot, az erősen alátámasztja, hogy felhasználjuk azokat a folyóirat-előfizetések költséghatékonyságának összehasonlítására. A szerzők közel 8000 folyóirat letöltési adatait vizsgálták meg egy hatéves időszak vonatkozásában a Kaliforniai Egyetem rendszerében szereplő tíz egyetemen. Azt találták, hogy elemezve a cikkek számát, a kiadót és a letöltés évét mint változókat, a letöltések aránya a hivatkozásokhoz képest nagymértékben eltér a különböző tudományterületek között. A tudományterületeket is hozzáadva az ellenőrző változókhoz, még mindig jelentős „kiadói hatások” tapasztalhatók, és néhány kiadó számottevően több letöltésről ad jelentést, mint amennyi a folyóirataik jellegzetességei alapján megjósolható lenne. Ezek a kiadók közötti különbségek azt sugallják, hogy a jelenleg rendelkezésre álló, a kiadók által nyújtott letöltési statisztikák nem kellően megbízhatóak ahhoz, hogy a könyvtárak előfizetési döntéseket hozzanak az árak és a jelentett letöltések alapján, legalábbis anélkül, hogy kiigazításokat tennének a letöltési jelentésekben tetten érhető kiadói hatások ellensúlyozására.

(Autoref.)

Lásd még 26, 68

Információs szervezés (information management)

Lásd 50, 72

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

6/2020

SOKOLOV, Arkadij Vasil'evič: Nacional'naâ bezopasnost' i nacional'naâ biblioteka. – Bibliogr. In: Bibliotekovedenie. – (2019) 3., p. 231-247.

Res. angol nyelven

A nemzetbiztonság és a nemzeti könyvtár

Adatvédelem; Feladatkör; Információs társadalom; Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Könyvtári rendszer -országos; Nemzeti könyvtár

A kutatás célja, hogy kijelölje a nemzeti könyvtár küldetésének helyét Oroszország nemzetbiztonsági rendszerében. Az angol *national security* fogalmát *Theodore Roosevelt* elnöknek tulajdonítják; Oroszországban egy XIX. századi enciklopédia szerint a nemzetbiztonság a rendőrség tevékenységét jelentette az állam számára kártékony cselekmények megelőzése és megszüntetése érdekében, míg a szovjet időkben a katonai és a politikai vonatkozások voltak fontosak. A Szovjetunió szétesése utáni lexikonokban az *Oroszország* kötet külön fejezetet szentel a nemzetbiztonsági rendszernek.

Az ország nemzetbiztonsági koncepcióját tartalmazó 1997-es politikai dokumentum a személyek, a társadalom és az állam működésének hivatalos védelmi stratégiáját tartalmazza. Az alapját képező törvényt 1992-ben, a könyvtári törvénnyel csaknem egy időben fogadták el, de logikai kapcsolat nincs sem köztük, sem a későbbi változatokkal. A részletezett nemzetbiztonsági eszközök: szoftverek, nyelvi és szervezeti eszközök, beleértve a telekommunikációs csatornákat is. A lakosság kulturális színvonalának emelésére a filmgyártás, a kulturális-ismeretterjesztő turizmus, a televízió és az internetes források használatát tervezték, a könyvkiadást, a könyvtári rendszert a stratégia nem említi.

Humanista szerzők szerint az emberiséget az esztelen fegyverkezés és a környezet rombolása fenyegeti. Tartalmát tekintve a nemzetbiztonság fő területei: politika, gazdaság, katonai ágazat, ökológia, információs szféra és a nemzet kulturális fejlődése.

Analitikus meghatározás szerint a nemzetbiztonság a belső és külső veszélyekkel szembeni védekezéshez szükséges és elégséges tevékenységek és források összessége, elemei a nemzet, a nemzeti értékek, a veszélyek, a biztonság fajtái és a források. Ez utóbbiakhoz tartoznak azok a társadalmi intézmények, amelyek ideológiai, műszaki, személyzeti és egyéb anyagi és szellemi eszközeit fel tudják használni a nemzeti értékek és érdekek védelmére, ilyenek az iskola, az egyház, az állam, a nyelv, az emlékezet, a dokumentált kulturális örökség.

Oroszországban a hivatalos védelmi dokumentumok a *Katonai doktrína* és az *Információvédelmi doktrína*. (Az *Oroszországi kultúra védelmi doktrínája* nincs a dokumentumok között.) Az államhatalom kétféleképpen értelmezi a könyvkultúra és a nemzetbiztonság kapcsolatát: egyes elnöki rendeletek (2014) említik a kulturális intézmények szerepének megerősítését, a könyvkiadás és -terjesztés fejlesztését; másokban nincs szó se könyvekről, se könyvtárakról. Az ország 2024-ig szóló fejlesztési stratégiája gyökeres tudományos-műszaki és társadalmi-gazdasági fejlődést irányoz elő. A stratégiai feladatok egyike az ország kulturális és szociális fejlesztése, a megvalósítás feltétele az erkölcsös, felelős, önállóan gondolkodó, alkotó személyiség modelljének kialakítása, amihez szociális-pedagógiai technikák szükségesek (itt sincs szó könyvről, könyvtárról, irodalomról). Míg a filozófusok szerint ok-okozati összefüggés van a nemzeti kultúra és a biztonság között, Putyin elnök két fő feladatot fogalmazott meg: a mesterséges intelligencia nemzeti programjának megvalósítását, továbbá 2023-ig négy stratégiaileg fontos nagyvárosban kiemelt kulturális-művelődési központok létrehozását. A biblioszféra a civilizáció ipari korszakában kialakult szuperrendszer, részei a „könyves világ” különböző szereplői, feladata a nemzeti könyves kommunikáció megteremtése, megőrzése, használata és fejlesztése. Az Oroszországi Nemzeti Könyvtár (*Rosszijskaâ naciona'naâ biblioteka*, RNB) védett a posztindusztriális civilizáció információs háborúitól. A 2018–2025. évekre szóló fejlesztési koncepciója a hagyományos feladatokat tartalmazza; szerepe azonban fontos lehet, ha megérti az elnöki rendeletnek a társadalom humanizálására, az új emberképre vonatkozó sorait. Az RNB és a könyvtári rendszer egészé-

nek küldetése: hozzájárulni a nemzetbiztonsághoz a nemzeti dokumentált emlékezet forrásainak humanista felhasználásával. Az ehhez szükséges tudományos-világnezetű módszerek kidolgozása a bibliozófia (metaelmélet és a biblioszféra filozófiája) feladata.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Nemzetközi könyvtárügy

7/2020

TAUSCH, Arno: Die Integration der arabischen Bibliotheken in internationale Bibliotheksverbände : Tendenzen, Perspektiven und Widersprüche. – Bibliogr. In: Bibliotheksdienst. – 53. (2019) 9., p. 577-593.

Res. angol nyelven

Az arab könyvtárak bekapcsolása a nemzetközi könyvtári hálózatba: tendenciák, kilátások és ellentmondások

Együttműködés -nemzetközi; Gépi könyvtári hálózat; Közös katalógizálás; Nemzetközi helyzetkép; Online katalógus

A nemzetközi könyvtártudományban és a társadalomtudományokban az utóbbi időben fokozott figyelem irányul az arab könyvtárak gyűjteményeire. Az új arab központi katalógus, az ARUC meglehetősen nyugtalanító képet fest az Arab-félsziget könyvtári állományának tematikus megoszlásáról. Míg 7082 cím szól a cionizmusról és 249 Adolf Hitlerről, csupán 9858 dokumentum tartozik a társadalomtudományok körébe. Létezik a könyvtáraknak egy nemzetközinek tekinthető köre, ellenben a katalógusok állapota összességében kiábrándító. Ha az arab világ a demokrácia és a piacgazdaság felé kíván fordulni, jelentős mértékben fejleszteniük kell az arab könyvtárak katalógusait.

(*Autoref.*)

Lásd még 46

Nemzeti könyvtárügy

8/2020

MONIAROU-PAPACONSTANTINO, Valentini – VASSI-LAKAKI, Evgenia: Reaktionen auf ein Umfeld im Wandel : Öffentliche und Wissenschaftliche Bibliotheken in Griechenland. – Bibliogr. In: BuB. – 71. (2019) 8-9., p. 498-503.

Res. angol és francia nyelven

Válaszok a változó környezetre: közkönyvtárak és tudományos könyvtárak Görögországban

Általános helyzetkép; Felsőoktatási könyvtár; Könyvtári rendszer -országos; Könyvtárügy; Közművelődési könyvtár; Tudományos és szakkönyvtárak

A görög könyvtárak a modern társadalom információs igényeit próbálják kielégíteni. Az elmúlt évtizedben azonban a gazdasági válság erősen rányomta a bélyegét mind a gazdasági, mind a mindennapi életre, és a könyvtáros szakmára is jelentős hatást gyakorolt. A közkönyvtárakra a közigazgatási reformok voltak hatással. Az évek során a nyilvános és települési könyvtárak olyan információs szolgáltatásokat indítottak el, melyeket részben európai uniós forrásokból finanszíroztak. Részt vettek a CALIMERA (*Cultural Applications Local Institutions Mediating Electronic Resources Areas*) projektben is, ami sokat javított a közkönyvtárak lehetőségein: új információs szolgáltatásokat, közös katalógusrendszert fejlesztettek, továbbá előrelépés történt a fogyatékkal élők kiszolgálása terén. A reform – több település összevonása – nyomán csökkent a könyvtárak száma, de a költségvetésük, személyzetük is. Ezt minőségbiztosítással és innovatív szolgáltatások bevezetésével próbálták ellensúlyozni. A 2011-ben alapított *Future Library* olyan közhasznú szervezet, amely a fent említett negatív folyamatok ellenében tevékenykedik, és különböző módon támogatja a közkönyvtárakat a megszorítások idején (új technikai felszerelések beszerzése, képzés, állománygyarapítás). Vannak azonban olyan intézmények is, amelyek megerősödve kerültek ki a válságból (*Veria, Nafpaktos, Livadia* városi könyvtárjai), mégpedig a lakossággal összefogva, a közösségi médiát is felhasználva, más könyvtárakkal együttműködve és új szolgáltatásokat kínálva.

Ami a felsőoktatást illeti, az egyetemek feladata, hogy gazdasági környezetük igényeinek figyelem-

bevételeivel dolgozzák ki tanterveiket, és innovatív kutatómunkát végezzenek. Az utóbbi években a napi tevékenység változásai mellett megjelentek a kollaboratív eszközök, az interdiszciplináris kutatások és a hálózati technológiák. A változásokat követték a *felsőoktatási könyvtárak* és munkatársaik, akik gyűjtik és megőrzik a kutatási eredményeket, segítik az oktatást és a kutatást. Újabb fejlemény az athéni és a piruszi műszaki főiskolák összevonása, új intézmények alapítása (pl. Nyugat-attikai Egyetem), ami miatt a nyílt hozzáférési infrastruktúrák összevonására és fejlesztésére is sor került, hogy tömeges nyílt online kurzusokat (MOOC) és intézményi repozitóriumokat hozhassanak létre. Az oktatásban és kutatásban megjelenő digitális technológiák alapvetően megváltoztatták az egyetemi tanulmányokat (e-learning, m-learning). Emellett még hangsúlyosabbá vált az élethosszig tartó tanulás is. Az ISO-szabványok és értékelési keretrendszerek bevezetése tovább javította a minőséget, az egyetemek hálózata pedig lehetővé teszi a diákok és kutatók intézmények közötti szabad mozgását. (A görög egyetemek jó helyezést érnek el az egyetemek rangsorában.) Fontos megemlíteni a felsőoktatás finanszírozását is: a minisztérium által biztosított források mellett lehetőség van európai uniós pályázatokkal bővíteni az anyagi eszközöket.

1996-ig a tudományos könyvtárak kizárólag az Oktatási, Kutatási és Vallásügyi Minisztérium fenntartásában működtek, amely kevés forrást biztosított. Ez a helyzet megváltozott, amikor a felsőoktatási és tudományos könyvtárak 1998 és 2008 között két EU-s operatív programba kapcsolódhattak be, aminek révén alapvető digitális szolgáltatásokat tudtak kialakítani (elektronikus folyóiratok, adatbázisok stb.). A görög tudományos könyvtárak több olyan infrastruktúrát hoztak létre, melyek a nyílt hozzáférés elve szerint működnek. Egyik jó példa erre a Kallipos (www.kallipos.gr) program, melynek során elektronikus, interaktív és multimédiás tankönyvek készülnek; repozitóriumban 520 tudományos tankönyv és 7000 lektorált taneszköz van, melyek minden egyetem rendelkezésére állnak.

Mivel egyre nő az igény a tudományos eredmények széles körű használatára és alkalmazására az Európai Unióban, az Európai Bizottság 2016-ban létrehozta az *Open Science Policy Platformot* (OSPP), egy olyan szakértői csoportot, amely segít a nyílt hozzáférés kérdéseinek a megoldásában. Önmagában azonban kevés az infrastruktúra fejlesztése: nyílt tudományra van szükség, melynek lényege a mul-

tidiszciplináris szemlélet és a különböző országok tudásai közötti interakció, valamint az ismeretek és a know-how cseréje. A görög tudományos könyvtáraknak ebben fontos szerep jut.

(Murányi Lajos)

9/2020

WANYAN, Dengdeng – DAI, Yanqing: Promoting equal access to public digital cultural services in China : efforts and challenges. – Bibliogr. In: Libri. – 69. (2019) 3., p. 229-239.

Az egyenlő hozzáférés népszerűsítése a digitális kulturális közszolgáltatások esetén Kínában: erőfeszítések és kihívások

Állami irányítás; Digitalizálás; Elektronikus dokumentum; Elektronikus könyvtár; Hátrányos helyzetű olvasó; Hozzáférhetőség; Könyvtárügy

A Kínai Népköztársaságban ugyan nem új keletű a kulturális örökség digitalizálása, mégis maga a „digitális kulturális közszolgáltatások” kifejezés (angol betűszóval PDCS – *Public Digital Cultural Services*) először egy, a kínai kulturális és pénzügyminisztériumok által közösen kiadott 2011-es dokumentumban jelent meg. A név egy állami támogatású programot takar, amelynek célja, hogy a kielégítse a népesség alapvető digitális kulturális igényeit a digitalizált információforrások, a számítástechnikai infrastruktúra, az okostechnológia, a hétköznapi szolgáltatások, valamint a hagyományos fizikai létesítmények együttes alkalmazásával. A cél a kulturális közszolgáltatások és a nyilvános digitális kultúra összeházasítása nonprofit módon, teljes körű állami felügyelettel és finanszírozással. A program külön hangsúlyt fektet a lakosság ellátására Kína alacsony népsűrűségű vidéki régióiban. 2016 decemberében megszületett a kulturális közszolgáltatásokat garantáló törvény, amely immár a digitális formájú ellátást is magában foglalta, és lefektette az egyenlő hozzáférés elvét. Hasonló célokat fogalmazott meg a 2017 novemberében elfogadott közkönyvtári törvény is.

Az új évezred kezdete óta számos digitális állami közszolgáltatást vezettek be Kínában. Ezek egyik alapvető építőeleme a 2002-ben elindított Nemzeti Digitális Kulturális Hálózat, amely a minőségi kulturális információforrások digitalizálásáért, integrálásáért és az interneten való közzétételéért felelős, a könyvtárak és egyéb kulturális intézmények

támogatásával. Több mint egy évtizedes fejlesztést követően hatszintű hálózatot alakítottak ki városokban és vidéken egyaránt, 33 tartományi alközponttal, a nagyobb települések mellett mintegy 700 ezer kistelepülést is elérve. A hallássérültek ellátását a *Hszinseng* audiokönyvtár szolgálja. A hálózatnak van a közoktatást, az etnikai kisebbségeket (pl. mongolok, tibetiek) kiszolgáló központja is, sőt a ritkán lakott határvidékeken szolgáló katonák és határőrök, valamint a nomád sztyepei pásztorok sem maradnak kulturális ellátás nélkül.

2011-ben a kulturális és a pénzügyi minisztériumok együttműködésében indult a Digitális Könyvtár Népszerűsítő Projekt, amelynek célja olyan virtuális hálózat kialakítása, amely összekapcsolja a nemzeti, tartományi és városi közkönyvtárak digitális szolgáltatásait. A speciális használói csoportok igényeinek kielégítésére a projekt több alprojektet is tartalmaz, így a mozgáskorlátozottak, a látássérültek, a gyermekek, a katonák, valamint a hátrányos helyzetű régiók lakosai részesülnek korszerű digitális könyvtári ellátásban. Azóta a mongol, ujjur, tibeti és egyéb kisebbségek ellátása is megvalósult. Magát a kínaiakat elektronikus könyvek és periodikumok, valamint videók képezik.

2010-ben elindult a Nyilvános Elektronikus Olvasóterem-építési Projekt, amelynek keretében az új Nemzeti Digitális Kulturális Hálózat elemeit felhasználva hoztak létre elektronikus olvasóteremnek nevezett hozzáférési pontokat a közkönyvtárakban és a kulturális központokban. Elsősorban a kisebbségek, az idősek és a vendégmunkások igényeit tartották szem előtt, akik közül sokan nem rendelkeznek saját számítógéppel. A létesítmények a digitális írástudás fejlesztésére is használhatók.

2007-től kezdődően a kínai sajtóhivatal Digitális Vidéki Házi Olvasóterem létesítésével kívánta a félreeső vidéki lakosság könyvtári ellátását növelni. A projekt gyakorlatilag községi szolgáltatópontok létesítését takarja, korszerű műholdas vevőkkel biztosítva digitális úton a naprakész multimédia-állományt. A könyvtári szolgáltatásokon felül sok létesítményben kormányzati, e-kereskedelmi és közösségi szolgáltatások is elérhetők.

A digitális közszolgáltatások nemzeti programjai révén a vidéki kistelepülések mozifilm-ellátását, illetve a rádió- és televízióműsorok teljes lefedettségét is biztosítják.

A különböző programok megvalósítása során kihívást jelent az alacsony népsűrűségű vidéki régiók és a rendkívüli ütemben növekedő nagyvárosok

közötti ellentét. A közkönyvtárak esetében a nyugati és a középső országrész könyvtárai még mindig szerényebb felszereltségűek a keletiekénél mind az elektronikus könyvek, mind a publikus terminálok, mind az elektronikus olvasótermek tekintetében. Az internetpenetráció is jóval alacsonyabb mértékű ezekben a térségekben, mint a gazdagabb régiókban: a városi területeken 69,1%, szemben a vidéki 33,1%-kal (2016 decemberi adat). A szegényebb régiók lakossága statisztikailag alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezik, ami a digitális írástudás alacsonyabb fokában is megmutatkozik. 2017-ben a nemzeti statisztikai hivatal adatai szerint Kínában 40 millió fő élt a szegénységi küszöb alatt, közülük 30,46 millióan vidéken. Mivel a kulturális szükségletek a Maslow-piramis magasabb szintjén találhatók, ebből a szempontból is elemi érdek a szegénység csökkentése.

A kínai kormány a leszakadó térségeket érintő, kulturális szolgáltatásokkal kapcsolatos kihívások megoldását az e régiókra fordított jelentősebb anyagi támogatásban és az egyenlő hozzáférést lehetővé tevő digitális kulturális közszolgáltatások és infrastruktúra fejlesztésében látja.

(Bódog András)

Lásd még 4, 6, 10, 14, 28, 29

Központi szolgáltatások

10/2020

NEPORI, Francesca – SABBA, Fiammetta: Bibliography, national bibliography, and national union catalog in Italy. – *Bibliogr. In: Cataloging & classification quarterly.* – 57. (2019) 1., p. 73-87.

Bibliográfia, nemzeti bibliográfia és országos közös katalógus Olaszországban

Bibliográfia; Bibliográfiai számbavétel; Együttműködés-belföldi; Gépi könyvtári hálózat; Kötelespéldány; Közös katalógizálás; Nemzeti bibliográfia; Nemzeti bibliográfiai intézet; Nemzeti könyvtár

Conrad Gessner *Bibliotheca universalis* című munkája óta beszélhetünk az univerzális bibliográfia eszményéről, amely magában foglalná az emberiség által létrehozott és közreadott, rendszerezett és teljes kollektív tudásanyagot. Az IFLA 1974-ben

meghirdetett Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel (*Universal Bibliographic Control*, UBC) programja a nemzeti bibliográfiai ügynökségek összességére kívánta alapozni a szabványosított formában elkészítendő, többféle médium leírására alkalmas, egységes besorolási adatokat használó bibliográfiai tételek nemzetközi rendszerét.

A nemzeti bibliográfiáknak egyfelől tehát a hitelességet kell szavatolniuk, másfelől reprezentálniuk kell egy ország publikációs termésének „univerzumát”. A lefedés, teljesség és a kimerítő jelleg elérésének törvényi eszköze a kötelezpéldány-rendszer, amely egy közösség kulturális emlékezetét hivatott megőrizni. Mindez jó kiindulási alap, de az elektronikus könyvek piacának előretörése, az online elérhető tartalmak, valamint a kis példányszámú kiadások miatt nem jelent teljes körű megoldást. Már az ezredforduló környékén többen rámutattak arra, hogy a kötelezpéldány-rendeletek az elektronikus dokumentumok számának rohamos növekedése miatt elavulttá válhatnak. (Ld. pl. az ICNBS 1998-as koppenhágai ajánlásait.) Az IFLA *Útmutató a nemzeti bibliográfiák számára az elektronikus korban (Guidelines for National Bibliographies in the Electronic Age)* címmel tett közzé 2008-ban egy tervezetet, amelyben újrafogalmazták a nemzeti bibliográfiával szemben támasztott követelményeket.

Ami az olasz rendszert illeti, a kötelezpéldány-beszolgáltatás (a 2004. évi 106. törvény) hatálya alá eső dokumentumokat a Firenzei Központi Nemzeti Könyvtár (*Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze*, BNCF) és a Római Központi Nemzeti Könyvtár (*Biblioteca Nazionale Centrale di Roma*, BNCR) archiválja. A BNCF adja ki az Olasz Nemzeti Bibliográfiát (*Bibliografia nazionale italiana*, BNI), amely kisebb módosulásokkal 1886 óta, ezen a néven 1958 óta jelenik meg. Az 1970-es, '80-as években alkalmazkodtak az UBC, a MARC, a DDC, az ISBD és az egyéb nemzetközi szabványok követelményeihez; 1986-tól pedig a közös katalógizálásért felelős szervezet (*Istituto Centrale per il catalogo unico delle biblioteche italiane e per le informazioni bibliografiche*, ICCU) által működtetett Országos Könyvtári Szolgálattal (*Servizio Bibliotecario Nazionale*, SBN) dolgoznak együtt, egységes szabványok szerint.

Az SBN Olaszország legnagyobb könyvtári hálózata közel 6000 részt vevő könyvtárral; a közös katalógust évente 82 millió alkalommal keresik fel. A BNI az SBN-ben már szereplő bibliográfiai információk közel 50–60%-át veszi át és vizsgálja felül, továbbá

természetesen forrása a BNCF és a kötelezpéldány-rendszer is. A BNI az innen nyert tételeket látja el a beérkezés évéből és egy sorszámból álló egyedi azonosítóval, hogy hiteles nemzeti bibliográfiát hozzon létre. A BNI hátránya, hogy jelentős késéssel dolgozik, így a friss információkat keresők inkább az SBN közös katalógusát használják, amelyben viszont gyakoriak a duplikált rekordok. A BNI több alsorozatra oszlik (monográfiák, időszaki kiadványok, gyermekkönyvek stb.), ezek egy része anyagi problémák miatt évek óta szünetel. Komoly hiányosságot jelentenek az elektronikus források, honlapok, blogok stb. Előrelépés, hogy a 2014-ig előfizetéses rendszerű nemzeti bibliográfia 2017 óta a BNCF honlapján térítésmentesen letölthető, ám mind a mai napig nem létezik kereshető OPAC-felülete vagy interfésze az országos közös katalógusban – mint például a svéd nemzeti bibliográfiának. Becslések szerint a BNI-be az egy adott évben Olaszországban publikált anyagnak csupán a 15%-a kerül be. Ez az elkeserítően alacsony szám nemcsak versenyképtelenné teszi a nemzeti bibliográfiát, de az olasz kulturális örökség reprezentálását és megőrzését, továbbá a nemzetközi bibliográfiai vérkeringésbe való bekapcsolását is ellehetleníti. Ha a már említett svéd nemzeti bibliográfiát tekintjük példaképnek, még kiugróbb az egyedül a BNCF által gondozott BNI anakronizmusa. Az SBN-ben szereplő könyvtári hálózattal, illetve a szakkönyvtárakkal való együttműködésen túl *Mauro Guerrini* a következő elvárásokat fogalmazta meg a BNI-vel szemben:

- a külső és a belső források egyforma kezelése;
- helyi előállítású rekordok helyett egyéb szervezetek rekordjainak hitelesítése;
- a „kontrollált” adatok újrahasonosítása;
- a legnagyobb hitelességgel bíró adatok azonosítása és a megegyező adatok összekapcsolása.

A BNI és az SBN összehasonlításakor a nyilvánvaló különbségek az SBN előnyére billentik a mérleget. Példának okáért az SBN közös katalógusában 2016-ban 809 új időszaki kiadványt regisztráltak, ezek közül 173 volt ellátva BNI-azonosítóval. A 2017-es nemzeti bibliográfiában ezzel szemben 239 időszaki kiadvány szerepelt, bár ez szám a 2016-osokon kívül több 2015-ös adatot is tartalmaz. Az SBN tehát jobban reprezentálja az olasz könyvészeti örökséget, különösen a lokális vagy kisebb kiadványok esetében, amelyek elkerülnek a kötelezpéldány-beszolgáltatást. Az SBN-nek azonban hátulütői is vannak:

- a könyvtárosok nem katalógizálják a távoli elérésű forrásokat;

- a BNI-be nem felvett, csak az SBN-ben szereplő tételeket nem hitelesíti a kötelezpéldány-rendszer és a nemzeti könyvtárak által mindenkinek biztosított hozzáférhetőség;
- a sok duplum miatt az SBN nem ad pontos képet az olasz kiadói tevékenység összességéről.

Emellett számításba kell venni még egy szereplőt: a „Casalini Libri” projekt az USA közös katalogizálási programja (*Program for Cooperative Cataloging*, PCC) résztvevőjeként és a Kongresszusi Könyvtár minőségi követelményeit betartva évente közel 21 ezer rekordot hoz létre, míg a BNI évente csupán közel 6 ezer tétellel gazdagodik. Ám a nemzeti bibliográfia kiszervezése egy magáncégnek nem lenne fenntartható hosszú távon, ezért érdemes inkább az SBN hálózatával együttműködni, már csak azért is, mert az SBN közös katalógusa kiváló kapu lehetne a nemzeti bibliográfiához, amely jelen formájában csak keveseket érdekel, míg az SBN szélesebb közönséghez jut el.

A BNI-nek nemzeti és nemzetközi szinten is versenyképessé kell válnia; jelenleg a nemzeti bibliográfiákkal szemben támasztott alapkövetelményeknek (időszerűség, lefedettség, az adatok megosztása) csak nagy hiányosságokkal és késésekkel tesz eleget. Minden érv mellett szól, hogy az SBN legyen egy megújuló, nyitott, megosztható BNI „hangja”, ám az ICCU-val való megállapodások elmélyítése mellett arra is szükség van, hogy a kulturális minisztérium nagyobb összegeket fektessen az olasz nemzeti bibliográfiába.

(Szabó Piroska)

Lásd még 30

Együttműködés

11/2020

HENDERSON, Meg: A library's partnership experience with university extension to provide program content. – *Bibliogr. In: Journal of library administration*. – 59. (2019) 4., p. 409-421.

Egy közkönyvtár együttműködése egy egyetemi továbbképző intézettel a tartalmas programok biztosítása érdekében

Együttműködés -helyi; Felsőoktatási intézmény; Fiókkönyvtár; Használók képzése; Könyvtárhasználat; Köz-művelődési könyvtár; Rendezvény

Sok közkönyvtár működik együtt a környezetében lévő intézményekkel annak érdekében, hogy kibővítsék és erősítsék a nyilvánosságnak szóló oktatási programjait. Az USA-ban az Államilag Finanszírozott Egyetemi Továbbképzési Szolgálat (*Land-Grant University Extension Service*) a közkönyvtárak számára természetes partner lehet, mivel mindkét szervezet közös célja az, hogy élethosszig tartó tanulási lehetőséget kínáljon a nagyközönségnek. A Mississippi államban, Jackson megyében található, a Jackson-George Regionális Könyvtári Rendszer részét képező St. Martin Közkönyvtár egy éven át tartó vizsgálata megmutatta, milyen hatással voltak a könyvtári aktivitásra azok a programok, melyeket a Mississippi Állami Egyetem Továbbképző Intézetének oktatói és munkatársai szerveztek ebben a fiókkönyvtárban – beleértve az új beiratkozásokat, a dokumentumok használatát, valamint a jövőbeni rendezvények látogatottságát és a növekedést. A felmérések eredményei alapján úgy tűnik, hogy a Továbbképző Intézet által vezetett oktatási programok általános pozitív hatást gyakoroltak a St. Martin-i fiókkönyvtárban tapasztalható aktivitásra.

(Autoref. alapján)

12/2020

VON WARTBURG, Karin – SIBILLE, Christiane – ALIVERTI, Christian: Metadata collaboration between the Swiss National Library and research institutions in the field of Swiss historiography. – *Bibliogr. In: Cataloging & classification quarterly*. – 57. (2019) 1., p. 24-36.

Metaadat-együttműködés a Svájci Nemzeti Könyvtár és a kutatóintézetek között a svájci történettudomány területén

Adatbázis -humán tudományi; Besorolási adatok egységesítése; Bibliográfia -humán tudományi; Együttműködés -szakterületi; Feldolgozó munka; Formátum -gépi; Gépi dokumentumleírás; Kutatás információellátása; Nemzeti könyvtár; Tájékoztatás -humán tudományi

A svájci könyvtári törvény értelmében az ország nemzeti könyvtára a bibliográfiai tevékenység fő letéteményese. A természettudományi bibliográfiának, a svájci német, illetve a svájci francia nyelvű irodalom bibliográfiájának ezredforduló körüli megszűnése után az intézmény ma már csak két jelentős bibliográfiát gondoz: a nemzeti könyvtermés regisztrálása mellett az ország történetének irodalmával foglalkozik.

A történeti bibliográfia (*Bibliography on Swiss History*, BSH) a Svájc történelmével kapcsolatos forráskiadásokat, monográfiákat, disszertációkat, folyóiratokban és kötetekben megjelent tanulmányokat foglalja magában, formátumtól függetlenül, a tudományos mellett az igényes ismeretterjesztő irodalmat is számba véve. Az 1913-tól induló szakbibliográfia szerkesztéséért és kiadásáért 1958 óta kizárólag a Svájci Nemzeti Könyvtár felel. Kötetei évenként, 2012 óta kizárólag elektronikus formában jelennek meg, az adatrögzítés pedig az integrált könyvtári rendszerben történik. Az 1975 utáni publikációk állandóan frissülő, a köteteknél naprakészebb adatbázisban is kereshetők.

A BSH 2010 és 2012 között teljes felülvizsgálaton esett át annak érdekében, hogy tételek listájából a digitális környezetben működő információs csomóponttá válhasson a kutatók számára. Az 1913–1974 közötti köteteket digitalizálták, az 1975 utániaknak pedig megtörtént a számítógépes rekatalógizálása; emellett az adatok szabványosítása (az AACR2/RDA és a MARC21 formátum, valamint az integrált besorolási adatok [*Gemeinsame Normdatei*, GND] deskriptorainak használata a házi fejlesztésű osztályozási rendszer helyett stb.), továbbá a részletes, analitikus feltárás bevezetése révén a bibliográfia egyre informatívabb és egyre kényelmesebben használható információforrássá vált. Az adatsomag a Z39.50 és az OAI-PMH protokollok alkalmazásával könnyedén, nyilvánosan hozzáférhető, sőt, a nyílt kormányzati adatok svájci portáljába is beépítették, így akár digitális bölcsészeti projektekhez is fel lehet használni.

2015-től kezdve a Svájci Nemzeti Könyvtár együttműködik a több mint száz évvel ezelőtt alapított jogtörténeti alapítvánnyal (*Law Sources Foundation*), amely kötetekben, illetve legújabbán adatbázis formájában teszi közzé az ország legfontosabb jogi vonatkozású forrásdokumentumait a középkortól a XVIII. század végéig. A történeti tematika miatt a hivatkozott irodalom a BSH hatókörébe is esik, így felvetődött a történeti szakbibliográfiával való szinergia lehetősége. A zürichi kantonhoz kapcsolódó jogtörténeti források (kb. 1 100 publikáció) adatait egy pilot projekt keretein belül a BSH-ban dolgozták fel; a történeti bibliográfia a hiányzó 770 tétel hozzáadásával fél éven belül jelentős gyarapodást könyvelhetett el, a két adatbázist pedig ezt követően egymásra mutató hivatkozásokkal kapcsolták össze. A BSH adatait a *Metagrid* nevű projekt is felhasználja. A Svájci Bölcsész- és Társadalomtudományi

Akadémia által elindított, jelenleg 15 partnerintézmény közös munkájával megvalósuló együttműködés fő célja a tagintézmények adatbázisaiban lévő entitásazonosságok felderítése és kapcsolatok kialakítása, jelenleg elsősorban a személynevekre összpontosítva. A Metagrid adatbázisa a partnerprojektek által épített tudásbázisok aratásával bővül: vezeték- és keresztnéveket, valamint születési és halálozási dátumokat gyűjtenek be, ezek azonosságának valószínűségét egy félautomata mechanizmus állapítja meg. A megtalált személyneveket egy későbbi munkafázisban a GND személyneveivel is összekapcsolják, a konkordanciákat is figyelembe vevő hivatkozások pedig linkek formájában valamennyi tagintézmény weblapján automatikusan megjeleníthetővé válnak. A BSH rekordjaihoz számos személynév kapcsolódik, melyek sok esetben nem közreműködői, hanem tematikus viszonyt jelölnek (a publikáció az adott személyről szól). Az utóbbi időben körülbelül 13 000 ilyen személynévrekord azonosítóit és biográfiai adatait töltötték át a BSH-ból a Metagridbe, több ezer új entitáskapcsolatot hozva létre a projektben részt vevő számos partner adatbázisai felé, ezáltal jelentősen nőtt a személyekkel összefüggő, a használók számára hozzáférhető információk mennyisége.

(Hubay Miklós)

Lásd még 4, 14, 23, 42, 63

Jogi szabályozás

13/2020

DING, Yi: Is Creative Commons a panacea for managing digital humanities intellectual property rights?. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 38. (2019) 3., p. 34-48.

Gyógyírt jelent-e a Creative Commons a szerzői jog kezelésére a digitális bölcsészet területén?

Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Hozzáférhetőség; Interdiszciplináris problémák; Kutatás információellátása; Publikálás -tudományos kiadványoké; Szerzői jog

A szerző a Creative Commons (CC) licencek használatának azon hátulütőire hívja fel a figyelmet, amelyek nagyrészt a nem kellőképpen tudatos alkalmazásból erednek. A tudatosság kialakulását a CC-

közösség nyújtotta online eszközök sem segítik kellő mértékben, ezért a licencek tartalmáról való megfelelő tájékozódást támogató képzésekre van szükség, mindenképp a digitális bölcsészet területén.

A legfőbb problémát a nem kizárólagos, az üzleti felhasználást sem kizáró engedélyek alapján közzétett tartalmak későbbi, kereskedelmi célú felhasználása, a licencek visszavonhatatlansága jelenti. Különböző esetek bizonyítják, hogy a meggondolatlan engedélyezések olykor milyen visszatetsző, ám jogi értelemben nem kifogásolható, vagyis legális felhasználásokra adnak alkalmat. Ilyen a Yahoo esete, amikor a cég a Flickr fényképmegosztó oldalra feltöltött képeket elkezdte nyomtatott formában árusítani. Eljárása a használok felháborodásával találkozott, jóllehet a fotókat a feltöltők az üzleti felhasználást is engedélyező CC-licenc alatt tették közzé.

További problémát szül, hogy míg az Egyesült Államokban a szerzői jogi iroda nyilvántartásában fel lehet lelteni a jogvédett műveket, a CC alatt közzétett tartalmaknak nem létezik átfogó adatbázisa, így nehezen nyomon követhető, hogy a későbbiekben mit milyen változtatásokkal publikáltak, valamint bonyolultabbá válik az eredeti művekre való megfelelő hivatkozás is. A CC-n belüli *ShareAlike* („Így add tovább!”) kitételnek is kétféle típusa van, ami kollaboratív projektek folytatásakor kompatibilitási problémákhoz vezethet.

A CC-licencek melletti egyik fő érv, hogy alkalmazásuk igen egyszerű és ingyenes, ezért is propagálják használatukat például a nyílt hozzáférésű publikálás terén. Az egyszerű alkalmazás hátránya azonban, hogy eltekint a komplexebb esetektől, nem nyújt megfelelő értelmezést többek között olyan – egyáltalában nem egyértelmű – kérdésekben, hogy mi tekinthető nem üzleti felhasználásnak. (Az ilyen feltételek tartalmára az egyes felhasználási szerződések részletesen kitérnek.) A CC ingyenessége visszaüthet, ha a későbbi perköltségekre gondolunk: példának okáért 2013-ban a *Persephone Magazine*-t 1500 dollár megfizetésére kötelezték, mert jóhiszeműen egy CC-licenccel ellátott képet használt fel, ám kiderült, hogy a kép feltöltője nem volt azonos a jogtulajdonossal, ezért felhasználása is jogosulatlanak bizonyult. A CC-közösség ugyanakkor deklarálja, hogy nem nyújt jogi tanácsadást, amelyre már csak azért is szükség lenne, mert az amerikai szerzői jogi törvény több ponton is (pl. üzleti felhasználás, származékos mű) eltérő értelmezést fogalmaz meg. Kiemelhető továbbá, hogy a szerzői jog nem keverendő össze egyéb típusú jogokkal, így a magánszférához

(*privacy*hoz) való joggal, amire szintén fel kell hívni a kutatók figyelmét.

Tekintve, hogy nem minden felhasználó osztja a CC-közösség eszméit az információk megosztásán alapuló nyílt kultúráról, fontolóra kellene venni, hogy a jogosultak és felhasználók érdekeinek egyensúlyban tartása végett tudatosítsuk a CC-licencek korlátait, és meg kellene vizsgálni, hogy a CC helyett milyen egyéb, szofisztikáltabb megoldásokat lehet javasolni a publikáló kutatók számára.

(*Dancs Szabolcs*)

14/2020

MUIR, Adrienne: Copyright and digital academic library development in the UK. – Bibliogr. *In: Journal of Librarianship and information science.* – 51. (2019) 3., p. 702-709.

A szerzői jog és a digitális tudományos könyvtárak viszonyának alakulása az Egyesült Királyságban

Digitalizálás; Együttműködés -belföldi; Elektronikus könyvtár; Felsőoktatási könyvtár; Hozzáférhetőség; Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Kötelesepéldány; Megőrzés; Szerzői jog; Tudományos és szakkönyvtárak

A cikk azt vizsgálja, hogy a szerzői jog az elmúlt 25 évben milyen szerepet játszott az Egyesült Királyság felsőoktatási és tudományos könyvtáraiban, mindenképp milyen kihívások elé állította az intézményeket a digitális tartalmaik hozzáférhetővé tétele terén. Az egyik legfontosabb következtetés, hogy bármilyen fontos tényező is legyen a szerzői jog megreformálása, az érdekeltek közötti tárgyalások és az általánosan alkalmazható licencmodellek kidolgozása nagyobb mértékben mozdítják elő a digitális könyvtárak hatékony működését.

Az ún. Follett-jelentés már 1993-ban felhívta a figyelmet azokra a szerzői jogi problémákra, amelyek egyre inkább előtérbe kerültek a digitális technológiának a könyvtári világban való térnyerésével. A jelentés az e problémák megoldását célzó kísérleti projektek indítását szorgalmazta könyvtárak és kiadók bevonásával. A Jisc (*Joint Information Systems Committee* – Informatikai Rendszerek Közös Bizottsága) által kezdeményezett eLib (*Electronic Libraries* – Elektronikus Könyvtárak) program 1997-es éves jelentése arról számolt be, hogy a könyvtáraknak számtalan szerzői jogi problémával kell szembenézniük a digitális megőrzés és az igény szerinti (*on-demand*) szolgáltatások terén. Az akadályt az olyan projektek vették

könnyedén, mint az ACORN (*Academic COurse Readings via Networks* – Felsőoktatási Tananyag-ellátás Hálózatokon Keresztül), melynek megvalósítói jó viszonyt tudtak kialakítani a kiadókkal, méghozzá egyedi, a partnerekkel külön-külön folytatott tárgyalások révén. A sikerhez hozzájárult, hogy megnyugtató választ adtak a kiadóknak a tartalmak biztonságos tárolásával és szolgáltatásával kapcsolatos aggályaira, illetve a könyvtárak és kiadók közötti közvetítésben megfelelő gyakorlattal rendelkező *Swets & Zeitlinger* cég is segítette a munkájukat. Az eLib keretében támogatott projektek egyik fontos tanulsága, hogy a jogtisztázás centralizált keretek között képes (költség)hatékonyan megvalósulni. Az egyik projektcsapat által létrehozott HERON (*Higher Education Resources On Demand* – Felsőoktatási Források Igény Szerint) szolgáltatásnak a CLARCS (*Copyright Licensing Agency's Rapid Clearance Service* – Szerzői Jogkezelő Ügynökség Jogtisztázási Gyorsszolgálat) nevű jogtisztázó szolgáltatással együttműködve sikerült jelentősen csökkentenie az adminisztratív terheket.

A szerzői jogi reform első hulláma az Egyesült Királyságban többek között a kötelezpéldány-szolgáltatásra is kiterjedt, lehetővé téve a jogosult könyvtáraknak, hogy a webarchivált tartalmakat a saját helyiségeikben hozzáférhetővé tegyék. A valamikor szabadon elérhető weboldalak ilyen jellegű, korlátozott szolgáltatása nem igazán találkozott ugyanakkor a kutatói érdekekkel. 2014-ben újabb reformokra került sor, amelyek többek között a nem üzleti célú szöveg- és adatbányászatra fogalmaztak meg kivételeket. Válaszként a kiadók olyan technológiák alkalmazásába kezdtek, amelyek akadályozzák a tudományos publikációk információtartalmának automatizált elemzését. Az árva művek egyes megengedett felhasználási módjairól szóló (2012/28/EU) irányelv implementálása elsősorban a tudományos értékű, de kevés üzleti haszonnal kecsegtető művek digitális hozzáférhetősége tekintetében jelentett fontos előrelépést.

A digitalizáció már a kezdetektől komoly feszültségforrást képez a jogosultak, mindenekelőtt a kiadók és a könyvtárak viszonyában. Ezt felismerve több szervezet, például a brit kiadói szövetséggel szorosan együttműködő, már említett Jisc is célul tűzte ki, hogy hidat ver a két fél közé, és a használói és jogosulti érdekeket egyaránt szem előtt tartó megoldásokat keres. A jogvédett művek publikálása terén mindemellett a *Creative Commons* és a nyílt hozzáférés mozgalma jelenthet perspektívát a brit

könyvtárak számára, amelyek reménykedhetnek abban, hogy az európai uniós tagság idején kiharcolt szerzői jogi reformokat nem vonják vissza a kiadói lobb hatására. A tanulmány szerzője szerint a kiadók a szellemi tulajdon hagyományos kiaknázása helyett egyre inkább más utakat keresnek, új szolgáltatásokban gondolkodnak. Az érdekeltek közötti feszültség ugyanakkor továbbra sem fog enyhülni, csupán a forrása tevődik át máshova.

(Dancs Szabolcs)

Lásd még 4, 10, 28, 29, 62

Könyvtárosi hivatás

15/2020

HOLHUNOVA, O. S.: Specialist biblioteki po rabote v social'nyh setáh : obšestvennaâ nagruzka ili štatnaâ edinica? **In:** Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2019) 3., p. 63-74.

Res. angol nyelven

A könyvtári szakember a közösségi hálózatokon: társadalmi teher vagy munkaköri kötelesség?

Információáramlás; Információtechnológia; Kommunikáció; Könyvtárosi hivatás; Marketing; Munkakör; Személyzet

A közösségi média fő jellemzői: interaktív kommunikáció, a használók bevonása, közvetlen részvétel a tartalom előállításában és továbbításában, maximális sebességű visszacsatolás. Az új közeg a részt vevő intézmények munkatársaitól új kompetenciákat követel meg. Viták folynak arról, szükséges-e és etikus-e a közösségi hálózatokon való jelenlét, kellene-e ehhez szakemberek, és hogyan képezzék ki őket. A szakemberek kompetenciája téma volt 2017-ben a davosi Világ gazdasági Fórum orosz napján is.

Az oroszországi nagykönyvtárak közel tíz éve vannak jelen a közösségi hálózatokon, az első könyvtári blog 2007-ben indult. A Belgorodi területen 2017 végén 947 regisztrált könyvtári közösséget tartottak számon a közösségi médiában.

A könyvtárak integrációja lassan halad. A *Krim-2013* konferencián a szakértők még nem tartották kötelezőnek a könyvtárak jelenlétét a hálózatokon. A helyzet azóta javult, de a Belgorodi Egyetem 2016. évi felmérése szerint sok az olyan hiányosság és hiba, mint

például az információ elhelyezésének nem megfelelő módja és periodicitása, a profilok nem korrekt kialakítása, a meggondolatlan navigálás stb. Az okokat a szakemberek tudásában kell keresni. A könyvtárak esetében az első helyen a népművelő küldetés áll, és nem a marketingmunka. A feladat ilyen megközelítése jó minőségű és sokféle tartalom generálását, a folyamatos információáramlás biztosítását, valós idejű szolgáltatást, a szolgáltatások folyamatos bővítését és minőségük javítását, a tevékenység rendszeres elemzését és tervezését feltételezi, továbbá hozzáértő párbeszédet kíván a munkatársakkal és a használókkal. Végül elengedhetetlen a könyvtár közösségi médiával kapcsolatos politikájának kidolgozása is. Ilyen munkát nem lehet az ún. szabad időben végezni; a munkatárs személyiségével szemben speciális követelmények vannak, a közösségi hálózati munkához továbbképzés szükséges. Az Oroszországi Könyvtáros Egyesület 2017. évi magatartási szabályai rögzítik, hogy a hálózatra küldött tartalomért a könyvtáros személyesen tartozik felelősséggel.

A hálózati munkát végző könyvtáros összekötő kapcsolatot a használó és a szűk szakterületet ismerő könyvtáros között. Sok helyen a könyvtári osztályok saját csoportokat alakítanak (helytörténeti, jogi stb.), ezek munkáját koordinálni, ellenőrizni, elemezni kell. Csak a felsoroltakra fordított időt számba véve kiderül, hogy a feladathoz önálló státusz létesítésére van szükség. A valóságban azonban a könyvtárak alulfinanszírozottak, folyamatos a munkatársak leépítése; az egyetlen járható út az online hálózati munka és valamely egyéb feladat összekapcsolása. Felmerül az is, hogy a járási (városi, falusi) könyvtárak rugalmatlan szervezeti felépítésében hol a helye a hálózati szakembernek, és ő hol tanuljon. A nagykönyvtárakban a távoli elérésű szolgáltatás már az osztályok nevében is szerepel, míg a járási könyvtárakban a munka a szolgáltatási osztály egyik munkatársára hárul. Feladatai közé tartozik: a könyvtár honlapjának és a közösségi hálózatokon (VKontakt, Facebook, Twitter stb.) lévő oldalaknak a kezelése, párbeszéd a használókkal, távoli elérésű információszolgáltatás, tudásbázis építése a kérdések alapján, webináriumok és távkonferenciák szervezése, a könyvtár digitális arculatának kiépítése stb. A fentiek alapján meg lehet határozni a feladatokat és az ellátásukhoz szükséges időnormákat, a számokban kifejezhető paramétereket.

Az, hogy a távoli elérésű szolgáltatásokkal foglalkozó könyvtáros szerepel a települési könyvtárak munkaköri jegyzékeiben, megerősíti a könyvtárnak

az elektronikus médiatérben történő képviselését, emellett lehetővé teszi az intézmény stabil pozitív képének kialakítását, új szolgáltatások bevezetését. Ennek érdekében kidolgozásra várnak az új munkaköri feladatokat szabályozó dokumentumok, a további (térítéses) távszolgáltatásokhoz szükséges algoritmusok, valamint a könyvtár koncepciója az elektronikus térben folyó munkához.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

16/2020

VRAIMAKI, Eftichia [et al.]: Employee reactions to user incivility in academic libraries. – Bibliogr. **In:** The journal of academic librarianship. – 45. (2019) 5., 102043

Az egyetemi könyvtárak munkatársainak reakciói a használók kulturálatlan viselkedése esetén

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használó; Kommunikáció -használókkal; Könyvtárosi hivatás; Munkahelyi légkör; Személyzet

A különböző intézményekben, szervezetekben előforduló udvariatlan, deviáns, agresszív viselkedéssel, a *bullying*gal (zaklatással, megfélemlítéssel), a bántalmazással és az erőszakkal, valamint ezek negatív hatásaival számos tudományterület foglalkozik. A könyvtári szakirodalom eddig elsősorban a munkatársak vagy a főnökök negatív viselkedését, és kevésbé a használók részéről előforduló agressziót tárgyalta; az olvasók modortalan viselkedésformái és ezek hátrányos következményei ellenben gyakoribbak, ezért önálló vizsgálatot igényelnek. Jelen kutatás során a görögországi felsőoktatási könyvtárak körében végeztek felmérést az udvariatlan használói viselkedésről és a könyvtárosok reakcióiról.

A különböző típusú könyvtárakban általában eltérő zavaró magatartásformák a jellemzők: például a felügyelet nélkül hangoskodó gyerekek vagy a hajléktalanok okozta gondok gyakoribbak a közkönyvtárakban, mint az egyetemi könyvtárakban. A nem helyénvaló magatartás legváltozatosabb esetei persze mindenhol előfordulhatnak a hangos beszédőtől az indokolatlan panaszáradaton, a tiszteletlenségen keresztül akár az agresszív fenyegetésig, bántalmazásig, vandalizmusig.

A kutatók arra a kérdésre keresték a választ, hogy milyen gyakran találkoznak a görög felsőoktatási könyvtárak munkatársai zavaró használói magatartással, hogyan reagálnak rá, illetve hogyan értékelik azt.

A szakmai levelezőlistán terjesztett kérdőívet 127-en töltötték ki. A válaszadók átlagéletkora 45 év volt, és átlagosan 16 éves könyvtári gyakorlattal rendelkeztek. Az adatokat statisztikai módszerekkel elemezték. Az első kérdéscsoport arra irányult, hogy a résztvevők az utóbbi fél évben hányszor szembesültek a használók különböző zavaró viselkedésformáival. Összességében véve a vizsgált közegben viszonylag ritkák a kulturálatlan viselkedésformák; „nagyon gyakorként” a válaszadóknak csupán 0–9,4%-a jelölte meg a kérdőívben megadott udvariatlan magatartásformákat, míg 6,3–37% szerint „néha”, 36,2–51,2% szerint „ritkán” fordulnak elő a felsorolt jelenségek. Ha a „soha” válaszokat leszámítjuk, kiemelhető, hogy a válaszadók összesen 86,5%-a találkozott türelmetlenséggel, 85,8% indokolatlan követelődéssel, 74,8%-a dühös reakcióval az elmúlt fél évben.

A használói frusztráltság okára kérdezve a könyvtárosok 72%-a elsősorban az olvasók hiányos könyvtári ismereteit, nem megfelelő szintű információs műveltségét jelölte meg. A többség úgy gondolta, hogy az udvariatlan vagy zavaró magatartás oka a használók személyiségében és tájékozatlanságában keresendő, és nem a könyvtárosok elégtelen szakmai tudásában, a gyenge könyvtári infrastruktúrában vagy a szolgáltatások alacsony színvonalában. A korrelációs együtthatók is azt mutatták, hogy a bajokat a használók túlzott elvárásai, türelmetlen hozzáállása, a könyvtári szabályok ismeretének hiánya, valamint az információs igények kifejezésének nehézségei okozzák. Bár a kulturálatlan viselkedés legtöbbször csalódottságot, bosszúságot, lehangoltságot, dühöt, bánatot vagy idegességet vált ki a könyvtárosokból, reakciójuk általában mégis mérsékelt: kevesebb lelkesedéssel végzik munkájukat, nem tesznek plusz erőfeszítéseket a használó igényeinek kielégítéséért; ritkábban leállnak vitatkozni a használóval, panaszkodnak a kollégáiknak, esetleg kifigurázzák a használót a háta mögött, magukban szitkozódnak, vagy éppen direkt lassabban végzik a munkát, de csak elvéve fordul elő, hogy megtagadnák a szolgáltatást a kellemetlenkedő használótól. A vitás helyzet kezelésekor fontosnak tartják érzelmeik kontrollálását, az udvariasságot, a könyvtári szabályok és előírások betartását. Többen a szabad szöveges válaszokban a problémás esetek megoldása érdekében konfliktuskezelő tréning szükségességét vetették fel. Néhány munkatárs azt is célszerűnek látná, hogy az olvasók számára könyvtárhasználati és információs műveltséget fejlesztő képzéseket tartsanak.

A megfelelő körülmények megteremtése nyilvánvalóan a könyvtári vezetők felelőssége. Elegendő számú munkatárs foglalkoztatásával például mérsékelhető a könyvtárosok túlterheltsége, és ez pozitívan hathat az olvasók türelmetlenségére is. A gondot okozó helyzetek kezelése érdekében fontos lenne kialakítani és széles körben terjeszteni a mindenki számára világos, a jogokat és kötelességeket pontosan körvonalazó könyvtári szabályzatokat. A konfliktuskezelési eljárásrendeknek világos mintákat kellene adniuk a problémás esetek kezelésére. A munkatársaknak hasznos lenne minden apró incidenst dokumentálni, hogy azonosítani lehessen a szolgáltatások során felvetődő gondokat. Végül, de nem utolsósorban, mindenképpen szükséges átgondolni a szolgáltatások hatékonyságát, hogy azok valóban megfelelnek-e a használók igényeinek, szokásainak és preferenciáinak.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 17, 18, 41, 43, 50

Oktatás és továbbképzés

17/2020

FÜHLES-UBACH, Simone [et al.]: Data Librarian – ein neuer Studienschwerpunkt für wissenschaftliche Bibliotheken und Forschungseinrichtungen. – Bibliogr. **In:** Bibliothek. – 43. (2019) 2., p. 255-261.

Res. angol nyelven

Adatkönyvtáros – egy új képzési forma a tudományos könyvtárak és a kutatóintézetek számára

Adatfeldolgozás; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtárosképző intézmény; Kutatás információellátása; Oktatási anyag; Termelés információellátása; Tudományos és szakkönyvtárak

A 2018/19-es tanév téli szemeszterétől a Kölni Műszaki Főiskola Információtudományi Intézetének adat- és információtudományi szakán súlyponti specializáció gyanánt elindul az adatkönyvtárosok képzése.

A változó könyvtári és felsőoktatási környezet arra készítette az intézményt, hogy új szakokat és szakirányokat akkreditáljon – ezek körül kiemelkedik az adat- és információtudományi alapszak, ezen belül pedig az adatkönyvtáros (*data librarian*) szakirány.

A képzés tervezése másfél évet vett igénybe. Ki alakították a végzősök elvárt kompetenciaprofilját, ehhez első lépésként a hallgatók véleményét kérték, áttekintették az eddigi oktatási tartalmakat és azok struktúráját, majd SWOT-elemzést végeztek. Vizsgálták továbbá a munkaerőpiacot és más felsőoktatási intézmények kínálatát. Számos más módszer mellett a párbeszédre és az együtt gondolkodásra építő, úgynevezett jövőműhelyek keretében előbb helyzetfelmérést végeztek, majd megalkották víziójukat.

A főiskola tudományos könyvtárakhoz kötődő oktatási programja kapcsán a könyvtár és digitális kommunikáció alapszak tartalmi átfedésben van az adat- és információtudományi alapszakkal. Ez utóbbi a korábbi alkalmazott információtudomány szakot váltja fel, az információtudomány és az adattudomány metszéspontjában kínálva oktatási tartalmakat. (Az érintett területek: adatbázisok és információs rendszerek, adattárolás és -modellezés, adat- és szöveg-bányászat, szoftverfejlesztés, tartalomkezelő rendszerek, információkeresés, tudásszervezés, információs rendszerek és források értékelése, tudománymetria, adatvédelem, kutatási adatok, döntéstámogatás az adatok segítségével stb.) A képzés a gazdasági szektor számára adatelemző szakembereket (*data analyst*) képez, míg az oktatáshoz, a tudományhoz és a könyvtárakhoz kötődő területnek adatkönyvtárosokat ad. Az összesen hét szemeszteres alapszakos oktatás két nyelven folyik, tehát egyes rendezvények angol nyelvűek, emellett támogatják a külföldi ösztöndíjprogramokban való részvételt is. A gyakorlatorientáltságot a negyedik félévben kötelezően elvégzendő gyakorlati modul szolgálja, ezt követően történik meg a specializáció, jelen esetben az adatkönyvtáros szakirányra. Az adat- és információtudomány alapszak a 2018/19-es tanév téli szemeszterében 64 hallgatóval indult (a férfi hallgatók aránya 51%). Az új rendszerben elvégzendő gyakorlati modulokra, illetve a szakirányválasztásra még nem került sor, de már élénk érdeklődés övezi az adatkönyvtáros képzést. Az eddigi tapasztalatokról a 2019 végi visszajelzések fognak tájékoztatást adni.

(Koltay Tibor)

18/2020

SCHNEIDER, René: Studienschwerpunkt „Data Curation“ im Master „Information Science“ der HEG Genf. – Bibliogr. In: Bibliothek. – 43. (2019) 2., p. 247-254.

Res. angol nyelven

Az adatgondozás mint a Genfi Szakfőiskola információtudományi mesterszakának súlyponti témája

Adattfeldolgozás; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtárosképző intézmény; Kutatás információellátása; Oktatási anyag; Termelés információellátása

Svájcban két felsőoktatási intézmény kínál információtudományi alapképzést és mesterszakot. E kettő közül a Genfi Szakfőiskola ad a francia mellett német nyelvű képzést, méghozzá nemcsak könyvtárosoknak, hanem levéltárosoknak is. A bolognai elveknek megfelelő képzéseken túl csak Svájcban elismert továbbképző és átképző szakokat is működtetnek azok számára, akik könyvtárakban vagy levéltárakban kívánnak dolgozni.

A már korábban meglévő információtudományi mesterszakot 2016-ban adatfókuszúvá tették az adatgondozás, az információs szolgáltatások és az adattudomány középpontba állításával. Ez a döntés azt is szolgálta, hogy egyértelműen elkülönítsék egymástól a mester- és az alapképzést. Egyúttal nyitni kívántak az olyan, nem-információtudományi diplomával rendelkezők irányába, akiknek már vannak információtechnológiai kompetenciái, melyeket a statisztikai adattfeldolgozás és a gépi tanulás területén szeretnének elmélyíteni. Az utóbbiak – a könyvtári szakreferensekhez hasonlóan – a kutatási adatok kezelése terén elsajátított ismereteiket adatkurátorként vagy adatgazdászként (*data steward*) hasznosíthatják. 2017-ben megnyitották az adatgondozás (*Data Curation*) és az adattudomány (*Data Science*) mesterszakos szakirányokat a gazdaságinformatika szakon végzettek számára is.

Mivel a mesterszakot többnyire a genfi alapképzési szakot végzettek veszik fel, gondosan ügyeltek arra, hogy ne ismételjék meg a már korábban lefedett tananyagot. Emellett arra is törekedtek, hogy a végzett hallgatók tanulmányaikkal megalapozhassák a vezetői vagy a specifikus és szakmai kihívást jelentő állásokba kerülést.

Az alapképzés klasszikus pályaképet követ, így a bolognai elvek szerint könyvtárosokat, levéltárosokat és az üzleti szféra számára dokumentum-/iratkezelési szakembereket képeznek, információtechnológia és információmenedzsment specializációkkal.

A megújított mesterképzés adatgondozási modulja az adatok gyűjtésére, feltárására, feldolgozására és elemzésére, szűrésére, leírására és vizualizálására összpontosít, az interoperabilitás, az újramegtalálhatóság és az újrafelhasználhatóság szem előtt tartásával,

valamint a minőségmegőrzés és az automatizálási lehetőségek figyelembevételével. Mindezek magukban foglalják az adatok tisztítását és metaadatolását, a megfelelő adatrepozitóriumok megtalálását és alkalmazását, valamint azt, hogy szabványos adatformátumok használatával lehetővé tegyék az adatok újrafelhasználhatóságát és hosszú távú megőrzését. A mesterszakos tanulmányok fontos része, hogy a 2. vagy a 3. félévben a hallgatók projektmunkát végezzenek. Ennek kredit száma magasabb, mint a 4. félévben esedékes záródolgozaté. Ezek a projektek általában a főiskolán választott specializációhoz kötődő témákhoz kapcsolódnak. A projektekhez a hallgatóknak adatkezelési tervet kell készíteniük, továbbá elvárás az is, hogy két tudományos blogbejegyzésben, vala-

mint poszterprezentáció és írásbeli értekezés keretében is tudósítsanak az eredményeikről.

(Koltay Tibor)

Lásd még 44

Szabványok, normatívák

Lásd 34, 48

Egyesületek

Lásd 29, 46

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

19/2020

BRUCKMANN, Denis: Bibliothèque nationale de France et grand public : une longue marche. – Bibliogr. **In:** Bulletin des bibliothèques de France. – (2018) 16., p. 124-134.

A Francia Nemzeti Könyvtár és a nagyközönség: egy hosszú út

Feladatkör; Használat; Hozzáférhetőség; Ingyenes könyvtárhasználat; Könyvtárpépület -nemzeti; Könyvtártörténet -nemzeti; Nemzeti könyvtár; Nyitvatartási idő; Szolgáltatások

A Francia Nemzeti Könyvtár modern kori története, azaz a XIX. század óta viták övezik a könyvtár nyilvánosságának kérdését. Az utóbbi kétszáz évben történtek nekirugaszkodások és visszalépések, de a királyi, majd nemzeti könyvtár célközönségét alapvetően a tudósok jelentették, a szélesebb publikum beengedése többé-kevésbé tabunak számított. Két időszakról tudunk, amikor egy bizonyos termet megnyitottak a „jöttment” használók számára: az első periódus 1833-tól az 1840-es évekig, a második 1868-tól 1935-ig tartott. A fennmaradt dokumentumok azt bizonyítják, hogy nincs új a nap alatt: már

akkor is terítékre került a legitimitáció és a kihelyezett állomány, valamint olyan kisebb ügyek is felmerültek, mint a földön ülő olvasók vagy a nyitvatartás. Bizonyos elégedetlen olvasók, akik kiszorultak a kutatói olvasótermekből, rosszállásukat fejezték ki a „deklassáltak”, „csavargók”, „vasárnapi diákok” társasága miatt.

A nemzeti könyvtár kizárólag kutatói könyvtárrá való visszaminősülésében több tényező játszott szerepet (pl. az elavuló szabadpolcos állomány vagy a párizsi közkönyvtári hálózat kiépülése), mindenesetre az 1930-as és a '80-as évek között nem volt napi-renden a nagyközönség felé való nyitás. 1981-ben az oktatási helyett a kulturális minisztérium lett a fenntartó; az évtizedet számos nagyszabású kiállítás, illetve az információtechnológiai fejlődés (mikrofilmek, adatbázisok, CD-ROM-ok) fémjelezték. 1988-ban François Mitterrand köztársasági elnök új nemzeti könyvtárpépület létesítését tűzte ki célul. 1994-ben a *Bibliothèque nationale* nevében is megújult, *Bibliothèque nationale de France* (BnF) lett; François Mitterrandról elnevezett, új, korszerű épületét 1996-ban adták át. Az új könyvtár kialakítására létrehozott szervezet, az EPBF (*Établissement Public de la Bibliothèque de France*) a cikk szerzője szerint azonban elszalasztotta a használat demokratizálására nyíló lehetőséget: bár egy „hibrid”, tudományos és közkönyvtári funkciókat egyaránt ellátó nemzeti

könyvtárban gondolkodtak, a BnF-be továbbra is csak 18 éven felüliek iratkozhattak be, térítésért, elsősorban tanulási-kutatási céllal. A szolgáltatások ekkori bővítése mindenképpen az új épület javára írható (kiállítások, pedagógiai programok, üzleti információforrások a vállalkozásoknak), de a megnyitás után fellendülő látogatószám hamar visszaesett – többek között a francia nyelvű anyag mindössze 45%-os részaránya miatt –, és népszerűsítési kampányokra volt szükség, melyekkel a BnF az egyetemeiket célozta meg.

A következő években több előremutató fejlesztés valósult meg: a nemzeti digitális könyvtár (*Gallica*) elindítása (1997); a beiratkozási korhatár leszállítása 16-ra (1997-től); ingyenes belépés a nyári hétvégéken (2003-tól); a francia nyelvű publikációk beszerzési arányának növelése; a folyóiratok azonnali szolgáltatása kötetes helyett; ingyenes beiratkozás a minimálbéren levők és a munkanélküliek számára (2005-től); *Centre national de la littérature pour la jeunesse [Ifjúsági irodalom nemzeti központja]* létesítése a BnF-en belül (2008), melybe szülői kísérettel gyermekeket is beengedtek; ingyenes belépés bárki számára 17 és 20 óra között (2009-től).

2008 és 2011 között egy nagyszabású projektet dolgoztak ki, amely egyaránt érintette a feldolgozást, a szolgáltatásokat, a tereket és a kommunikációt. A legfontosabb területek: a francia nyelvű publikációk hangsúlyozása; nemzeti audiovizuális archívum elérhetővé tétele; nyelvi laboratóriumok a francia mint idegen nyelv elsajátításához; szélesebb kurrens sajtókinálat; audiovizuális stúdió; interdiszciplináris központok; a tájékoztatópultok megújítása; szalonok, csoportszobák, új kiállítótermek; pedagógiai helyiségek; digitalizáló laboratórium; új könyvesbolt, kávézó és étterem. Átalakították az előtereket és a könyvtár bejáratát is. A François Mitterrand-épület ennek megfelelően 2014-ben két funkciót kapott: egyfelől kutatóknak szóló könyvtár (*bibliothèque de recherche*), másfelől „mindenkinek szóló könyvtár” (*bibliothèque tous publics*) lett, elkülönülő terekkel és szolgáltatásokkal. A nagyközönség számára 2017-ben bevezették az „olvasás/kultúra bérletet” is, amely egy évre jogosít belépésre a „közkönyvtári” olvasói terekbe és a rendezvényekre mindössze 15 euróért. A felsőoktatásban 2002-ben létrejött „alapszak–mesterszak–doktori képzés” hármassága a nemzeti könyvtár kutatóknak szánt szolgáltatásait is választva el állította. 2009-től immár nemcsak a doktoranduszok, de a mesterszakos hallgatók is jogosultak kutatói olvasójegy használatára, így a tudományos/

különgyűjteményi könyvtári terek megújítása is napirendre került, különös tekintettel a BnF régi épületére (*site Richelieu*). Végül arról született döntés, hogy ezt az épületet felújítják; emblematikus ovális olvasótermét pedig 2016-ban ingyenesen, mindenki előtt megnyitották.

A BnF jelenlegi vezetése (a szerző az intézmény igazgatóhelyettese [a cikk megjelenése óta igazgatója – a Ref.]) elkötelezett a nemzeti könyvtár további demokratizációja, közösségorientált működése és közművelődési funkciója mellett. A legutóbbi évek kezdeményezései: *Készítsd el a szakdolgozatod a BnF-ben!*; „jogi klinika” (ingyenes jogi információszolgálat); nyelvi műhelyek; álláskeresők segítése; szakmunkástanulók támogatása (pl. építőipar, gasztronómia). A tanároknak és a diákoknak szervezett műhelyprogramok és kiállítások látogatottsága tekintélyesnek mondható, 2014-ben 20 000 fő vett rajtuk részt. A programszervezés során a nemzeti könyvtárban arra törekszenek, hogy a kiállításokkal ne csak az amúgy is kultúrafogyasztó párizsiakat szólítsák meg (ld. pl. az Asterix- és az Édith Piaf-kiállítást). Elsődleges szempont a használói kör diverzifikálása és fiatalítása, emellett oda kívánnak figyelni Párizs külvárosainak lakosságára is.

A BnF, még ha nem is ez az első számú prioritása, kimondott célnak tekinti a nagyközönség elérését. Történelmi léptékben nézve hatalmas változás történt: gyerekek, diákok, munkanélküliek nyertek beocsátást a nemzeti könyvtárba, ahol immár a társadalom marginális, kultúrától eltávolodottnak mondott csoportjai is „polgárjoggal” bírnak. Természetesen a nemzeti könyvtár ilyen irányú tevékenysége ugyanazon falakba ütközik, mint az egyéb kulturális intézmények erőfeszítései. Mindazonáltal a nyitottság politikáját a jövőben fokozni kell, ha el kívánják érni a kultúra demokratizálását Franciaországban. A nemzeti könyvtárnak egyre szélesebbre kell tárnia a kapuit, és nyilvános közkönyvtárrá is kell válnia, így mind látogatottsága, mind társadalmi legitimitációja növekedni fog.

(Szabó Piroska)

Lásd még 6, 10, 12, 31, 33, 63

Felsőoktatási könyvtárak

20/2020

KLAIN GABBAY, Liat – SHOHAM, Snunith: The role of academic libraries in research and teaching. – Bibliogr. **In:** Journal of librarianship and information science. – 51. (2019) 3., p. 721-736.

A felsőoktatási könyvtárak szerepe a kutatásban és az oktatásban

Egyetemi oktató; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Kutatás információellátása; Oktatás információellátása

Izrael három felsőoktatási intézményében megkérdezték a társadalom- és bölcsészettudományi karok oktatóinak véleményét, hogyan látják a könyvtárak szerepét a kutatási és oktatási igényeik kielégítésében, és válaszaikat összehasonlították a könyvtárosokéival. A kutatás átfogó jellegű volt, melynek során egyes módszereket alkalmaztak. Először interjúkat készítettek az oktatókkal és a könyvtárosokkal; ezután az eredmények alapján kérdőívet állítottak össze, amelyet eljuttattak az adott tanszékek oktatóinak és könyvtárosainak. A legfőbb megállapítás az volt, hogy a könyvtárosok magasabbra értékelték a könyvtári szolgáltatások hozzájárulását az oktatás és kutatás különböző vetületeihez, mint az oktatók. Az oktatók többet várnak el a könyvtártól a kutatástámogatás egyes területein, mindazonáltal a legtöbb oktató úgy véli, a könyvtár kielégíti oktatási igényeit. Ami a kutatást illeti, az oktatók szerint a legtöbb könyvtár támogatja a technikai vonatkozásokat, az egyéb szempontokat – mint például az információ megtalálását vagy az oktató kutatásához szükséges átfogó tájékoztatás nyújtását – ellenben nem. Ezért fontos lenne az oktatók és a könyvtárosok véleménye közötti különbségeket összehasonlítani és feloldani. A vizsgálat eredményei azt jelzik, hogy a könyvtárról kialakult felfogásnak változnia kell, és a változtatások némelyikét már a könyvtárosi hivatásra való felkészülésnél be kell vezetni.

(Autoref. alapján)

21/2020

WILSON, Katie [et al.]: 'Is the library open?' Correlating unaffiliated access to academic libraries with open access support. – Bibliogr. **In:** LIBER quarterly. – 29. (2019) 1., p. 1-33.

„Nyitva van a könyvtár?” Az intézményi kötődés nélküli nyilvános könyvtárhasználat lehetőségének és a nyílt hozzáférés támogatásának összefüggése

Állomány; Felsőoktatási könyvtár; Használó; Hozzáférhetőség; Közérdekű tájékoztatás; Kutatás információellátása; Nyilvánosság -könyvtáré; Tudományos kutatás

Miközben a nyílt hozzáférésű publikálási lehetőségekre és felhatalmazásokra nemzetközi szinten egyre nagyobb figyelem összpontosul, jelen tanulmány arra keresi a választ, milyen mértékben alkalmazzák a „nyitottság” elvét a fizikai információforrások és kutatói terek esetén. A kutatás a nagyobb léptékű *Curtin Open Knowledge Initiative* (a Curtin Egyetem Nyitott Tudás Kezdeményezése) projekt részét képezi, és azt vizsgálja, milyen összefüggés áll fenn a felsőoktatási könyvtárak beiratkozási/szolgáltatáshasználati eljárásrendjei (*library access policy*) és a nyílt hozzáférésű (*open access*) vagy a nyílt tudományt (*open science*) támogató publikálásra vonatkozó intézményi álláspontok között. Összesen húsz, ázsiai, ausztráliai, európai, észak-amerikai, afrikai és brit felsőoktatási könyvtár beiratkozási/szolgáltatáshasználati eljárásrendjét és kapcsolódó dokumentumait vizsgálva, az eredmények azt mutatják, hogy az egyetemi kötődéssel nem rendelkező közönség könyvtárakhoz való fizikai hozzáférése gyakran a legkorlátozottabb hozzáférési kategória. Számos könyvtár pénzügyi és időnként biztonsági gátakat állít az épületekbe való belépés elé, korlátozva a nyomtatott és az egyéb nem-digitális formátumú gyűjteményekhez való hozzáférést. A könyvtárakhoz való fizikai hozzáférés limitálása éles ellentétben áll azzal a központi szereppel, amelyet ezek az intézmények a digitális formátumú kutatási eredmények nyílt hozzáféréseinek elősegítésében játszanak az intézményi repozitóriumok és a nyílt hozzáférésű publikálási eljárásrendek révén. A kutatás szerzői összevetették a könyvtári beiratkozási/szolgáltatáshasználati eljárásrendeket és gyakorlatokat ugyanazon intézményeknek a nyílt hozzáférésű publikálással és a kutatási eredmények megosztásával kapcsolatos eljárásrendjeivel, és a kétféle eljárásrend-együttes között korlátozott összefüggést találtak. A két értékelést [ti. a fizikai hozzáférhetőségét és az open accessét] Spearman rangkorrelációs együtthatójának segítségével összehasonlítva megerősítést nyert, hogy a nyílt hozzáféréssel kapcsolatos eljárásrendek közvetlen összefüggésben állnak a formális publikációk online elérhetősége által biztosított, szűkebb értelemben vett nyilvános hozzáférhetőséggel,

ám nem szükségszerűen társulnak (a kutatás során vizsgált egyetemek esetében) a tudáshoz való nyilvános hozzáférés melletti szélesebb kiállítás alapján történő szolgáltatással. Az eredmények arra engednek következtetni, hogy noha az intézményi küldetésnyilatkozatok és a felsőoktatási könyvtári eljárásrendek gyakran utalnak a tudás és a kutatások megosztására és a közösségi együttműködésre, e célok megvalósítása akadályokba ütközhet a könyvtárhasználói kategóriák számos rétege, a privilégiumok szintjei és a kiszabott díjtételek miatt. Míg a nyílt hozzáférést publikálás lehetőségei és felhatalmazásai bővülnek, a felsőoktatási könyvtárakba való fizikai belépés lehetősége, továbbá a nyomtatott és elektronikus forrásokhoz való hozzáférés beszűkült. Mindez országokon belül és országok között is változik, ugyanakkor ellentétben áll a tudáshoz való nyílt hozzáférés melletti globális könyvtári-információs elköteleződéssel.

(Autoref.)

Lásd még 8, 13, 14, 37, 38, 40, 41, 44, 45, 47, 49, 51, 52, 54, 57, 58, 61, 67, 68

Közművelődési könyvtárak általában

22/2020

CHANCE, Rachel: File under Bee : libraries open up to beekeeping In: American libraries. – 50. (2019) 9/10., p. 14-15, 17.

M mint méhek, avagy méhészkedésbe kezdő könyvtárak

Gazdálkodás -könyvtárban; Iskolai könyvtár; Kapcsolat intézményekkel; Környezetvédelem -könyvtárban; Közérdekű tájékoztatás; Közművelődési könyvtár; Marketing; Társadalmi követelmények; Városi könyvtár

Amerika-szerte egyre gyakrabban találkozhatunk méhekkel a könyvtáráépületek körül. A környezetbarát kezdeményezés ismeretterjesztő eszközül szolgál, emellett segíti a klímaváltozással és a rovarirtókkal szemben sérülékeny beporzó rovarok túlélését is.

A coloradói Boulder Városi Könyvtár egy helyi méhészeti fesztiválon figyelt fel 2014-ben a *BeeChicas* nevű méhészervezetre. Hamarosan felmerült a közös munka lehetősége, és 2016 óta a könyvtártető ad otthont a méhészek által gondozott méhkaptáraknak.

A méhekhez, illetve a könyvtár közösségi kertjéhez rendezvények sora fűződik, a mézet pedig a fenntarthatóság jegyében a könyvtár kávézója használja fel. Egy civil tudományi projekt keretében együttműködnek a Coloradói Egyetemen is, hogy felhívják a figyelmet az őshonos amerikai méhfajok és élőhelyük védelmére. Ehhez kapcsolódóan a könyvtár olyan workshopokat szervez, ahol az érdeklődő használók megtanulhatják, hogyan alakítsanak ki üreges botokból és termésekből méhbarát kerteket és rovarházakat.

A New York állami Niskayuna Középiskola természetismeret-tanára 2016-ban telepített megfigyelhető, zárt rendszerű, a szabadba vezető csővel ellátott méhkaptárt az iskolai könyvtárba, a könyvtáros pedig információs sarkot hozott létre a kaptár körül a méhekről szóló könyvekkel és poszterekkel. (Mindezt megelőzően természetesen az első lépés az esetleges allergiás reakciók miatt az iskolaorvos, valamint a kertészeti csoport, illetve az iskolaigazgató jóváhagyásának megszerzése volt.) A diákok nemcsak természetismeret-órákon látogatják a méheket, hanem a tanórai kereteken kívül is szeretik figyelni az állatok nyüzsgését, többen segédkeznek is a kaptár gondozásában. A nagy érdeklődésre való tekintettel méhészsakkör is indult.

A kaliforniai Redwood Városi Könyvtárban szintén egy helyi méhészegyesülettel való találkozás adta a méhek könyvtárba telepítésének ötletét, ezt követően egy oktatófarmot működtető méhésszel kezdődött meg az együttműködés. Az induláshoz több hatóság engedélyére is szükség volt, végül a városi ügyvédekkel és a középület-fenntartó részleggel való egyeztetések után 2018-ban két kaptárt helyeztek el a könyvtár tetőjén. (Mivel a méhek a magasból indulva kezdik meg gyűjtőútjukat, és csak a virágokra szállnak le, kicsi az esélye annak, hogy zavarják az embereket.) Sajnos ez a két kaptár egy atkafertőzés miatt nem élte túl a telet, ám a helyükre újakat telepítettek. A közönség gyakran találkozhat a méhekről szóló bejegyzésekkel a könyvtár közösségi oldalán – ezek meglepően nagy népszerűsége tettek szert. Az ismeretterjesztő programokon felül a munkatársak élő webkamerás közvetítést terveznek a kaptárakról. A könyvtárak és a méhek kapcsolata szokatlanul hat, de a fenntarthatóság és a környezetvédelem gondolatának közvetítése része az intézmények küldetésének, amiben ezek a rovarok is fontos szerepet játszhatnak. Ugyan nem mindenki fog méhészkedésbe, aki a könyvtárban megismerkedik a méhekkel, de az emberek a különböző foglalkozások és rendezvé-

nyek hatására mindenképpen tudatosabban állnak hozzá a szóban forgó problémákhoz, és ösztönzést kapnak arra, hogy maguk is tegyenek a megoldásért.

(Szabó Piroska)

Lásd még 8, 11, 28, 29, 46, 47, 53, 64

Megyei könyvtárak

Lásd 64

Városi könyvtárak

23/2020

TULLY, Tim: BKLYN fashion academy : a case study of a public library program supporting fashion entrepreneurs. – Bibliogr. **In:** Journal of business & finance librarianship. – 24. (2019) 1-2., p. 30-53.

BKLYN divatakadémia, avagy hogyan támogatja egy közkönyvtári program a divatipari vállalkozókat?

Együttműködés -helyi; Kapcsolat intézményekkel; Marketing; Rendezvény; Termelés információellátása; Városi könyvtár

Ez az esettanulmány egy olyan közkönyvtári projekt tervezését és megvalósítását ismerteti, amelynek célja a kezdő divatipari vállalkozók támogatása volt. A résztvevők egy ingyenes 12 hetes intenzív program után – amelynek során megfelelő eszközöket is kaptak a divattervezéshez – kis kollekciókat készítettek, és alkotásaikat a kifutón igazi show keretében mutathatták be. A könyvtár külső intézményekkel is együttműködött: azon kívül, hogy a könyvtári forrásokat az érdeklődők rendelkezésére bocsátotta, mentorálást és technikai segítséget nyújtott a számukra ahhoz, hogy megalkothassák saját brandjüket, majd népszerűsítsék és eladhassák termékeiket.

(Autoref. alapján)

Lásd még 22, 59, 66

Községi könyvtárak

24/2020

KOHLÍČKOVÁ, Romana: Místo pro setkávání lidí a výměnu informací **In:** Čtenář. – 71. (2019) 6., p. 224-225.

A találkozások és az információcsere helyszíne

Állományalakítás; Egyszemélyes könyvtár; Feladatkör; Községi könyvtár; Rendezvény; Szolgáltatások

A 212 fős csehországi kistelepülés, Skomelno a Plzeňi járás területén fekszik. A lakosság száma nyáron kibővül az üdülőtulajdonos nyaralókkal, továbbá néhány környékbeli település lakosaival is. A skomelnoi könyvtár szolgáltatásai ingyenesek, az állandó vagy ideiglenes lakosokra való tekintet nélkül. A beiratkozott olvasók száma 36, ebből 12 fő gyermek. A szolgáltató helyiség az önkormányzati hivatal első emeletén, 44 m²-en található; sajnos nem akadálymentes, így az idősek és a babakocsis kismamák nehezebben tudják megközelíteni. A könyvtár pénteken délután 16 és 19 óra között tart nyitva. Jelenleg a cikk szerzője látja el a könyvtárosi feladatokat.

A községi könyvtár története 1930-ban kezdődött, az iskolaalapítással egy időben. Az iskolaépületből 1955-ben költöztették a könyvtárat a jelenlegi helyére. A bútorzat kissé elöregedett, de a költségvetésből lehetőség szerint törekszenek új polcok beszerzésére, a tér barátságossá tételére (pl. virágok, rajzasztal a gyerekeknek). Korábban gyereksarokkal, játékokkal is rendelkeztek, de ezt az új polcok kiszorították. A megfelelő fűtés az olvasók komfortérzetéhez és az állomány védelméhez egyaránt elengedhetetlen feltétel. A könyvtári gyűjteményre a sokszínűség jellemző, az új könyvek mellett az első köztársaság idejéből való művek is megtalálhatóak. Az összesen 2334 kötet között jelentős az ismeretterjesztő könyvek aránya. A gyűjtemény nemcsak vásárlással, hanem ajándékozással is gyarapodik, utóbbi esetben elsősorban az újdonságok kerülnek be. Előfordul, hogy hiánypótlásként régebbi művek beszerzésére is sor kerül. Mivel az időszaki kiadványok között nagy arányban jelennek meg olyanok, amelyek elsősorban reklámcélokot szolgálnak és nincs információtartalmuk, ezért a könyvtáros inkább a könyvek vásárlását helyezi előtérbe. Kivételt képez néhány gyermekmagazin, amelyekre előfizet a könyvtár. Negyedévenként a könyvtáros a közeli városi könyvtár cserealapjából is válogat, hogy színesítse a helyi kínálatot, ez egy

Alapítványi könyvtárak

25/2020

VALDEN, Milan: Unikátní knihovna Libri prohibiti. – Bibliogr. In: Čtenář. – 71. (2019) 6., p. 208-210.

Libri prohibiti: a tiltott könyvek egyedülálló könyvtára

Alapítványi könyvtár; Cenzúra; Cenzúra története; Időszaki kiadványok gyűjteménye; Könyvkiadás -nem hivatalos; Különgyűjtemény; Nem hagyományos dokumentum

A prágai Tiltott könyvek könyvtárát (*Libri prohibiti*) 1990. október 22-én az akkori köztársasági elnök, *Václav Havel* nyitotta meg. Az alapító és máig a könyvtárvezető *Jiří Gruntorád*, a gyűjtemény alapját az ő kiadója (*Edice Popelnice*) által megjelentett szamizdatok alkották. A könyvtár a betiltott vagy emigrációban megjelentetett könyvek, dokumentumok, időszaki kiadványok és egyéb anyagok legnagyobb gyűjteménye Csehországban. Gruntorád 1951. szeptember 21-én született Prágában, erdésznek tanult, majd később villamosvezetőként, kőművesként, fűtőként és raktárosként dolgozott. A Charta '77 aláírása után, 1979-ben letartóztatták tiltott fegyverbirtoklás vádjával, amit három hónapos börtönbüntetés követett. 1980-ban bebörtönözték államellenes tevékenységért, mivel lakásán több szamizdat kiadványt és nem hivatalos hangfelvételeket találtak. 1984-es szabadrábra bocsátását követően még évekig szigorú megfigyelés alatt tartották, éjszaka nem hagyhatta el Prágát.

Szamizdat kiadóját Gruntorád 1978-ban indította el, és barátai segítségével 1989-ig összesen 124 független irodalmi művet tett közzé. *Bohumil Hrabal*, *Pavel Kohout*, *Václav Havel*, *Josef Škvorecký* és *Josef Topol* addig nem publikált alkotásai mellett a kiadó a külföldi betiltott szerzőktől (pl. Szolzsenyicintől) is közölt műveket. 1980-ig 30 kötet látott napvilágot, később évente kb. 10. A példányszám korlátozott volt, általában 12–15, esetenként 28 másolatot jelentett. Az eredeti és első példányok az archívumban maradtak; ezek alkották a bársonyos forradalom után létrejött könyvtár magvát. A gyűjtemény cserékkel és vásárlásokkal ekkor mintegy 2000 könyvből, valamint reprezentatív időszaki kiadványokból és dokumentumokból állt. *Václav Havel* köztársasági elnök az alapító Gruntorádnak 2002-ben magas állami kitüntetést adományozott, 2013-ban pedig az unikális

alkalommal nagyjából 130 új címet jelent. Az olvasói kérések, igényelt művek bekerülnek a „kívánságok könyvébe”. A toplistát a krimik, a klasszikus vagy történelmi regények és az ismeretterjesztő művek vezetik. Az újdonságokat a könyvtáros nem sorolja be azonnal a helyükre, hanem külön asztalon és polcon hívja föl rájuk a figyelmet. Ismerve az olvasói szokásokat, személyesen is ajánlja az újdonságokat. Emellett a községi hírekről több mint tíz éve krónikát is vezet.

A könyvek mellett különböző rendezvényekkel csábítják a könyvtárba a lakosokat. A 630 éves település tiszteletére kiállítás szerveztek, de a nagy egyházi ünnepeket is kiállítással köszöntik. A legnépszerűbb a „Skomelnói ügyes kezek” című kiállítás volt, melyen a helyben készült alkotásokat mutatták be. A könyvtáros a gyermekek számára felolvasó és olvasóversenyeket hirdetett. 2016-ban csatlakoztak egy országos kezdeményezéshez is, amelynek során ingyenesen lehetett növények, virágok és termények magvaihoz jutni és azokat megosztani egymással a könyvtárban. Az intézménynek 2011 óta van honlapja, amely a <https://knihovnaskomelno.g6.cz> címen érhető el. A katalógusban online előjegyzés is kérhető a könyvekre.

A könyvtár fenntartója az önkormányzat; a képviselő-testület és a polgármester álláspontja is az, hogy a könyvtár természetes dolog a településen, amely volt, van és lesz, ezért nem szükséges semmit megváltoztatni – utóbbi tekintetben az új polgármester és a testület már progresszívebbnek mondható.

A könyvtáros saját munkáját küldetésnek, hivatásnak tekinti; véleménye szerint nemcsak a könyveket, hanem elsősorban az olvasókat kell szeretni, különösen a kistelepüléseken. Törekedni kell az állandó figyelemre, párbeszédre a használókkal. Ha máshol nem, a könyvtár tereiben az ismerősök találkozhatnak egymással és beszélgethetnek, nemcsak a könyvekről, hanem az életről, a falu mindennapjairól is. A könyvtár a találkozások és az információcsere helyszíne, aminek így is kell lennie.

(*Prókai Margit*)

Komplex intézmények

Lásd 27

gyűjteményt az UNESCO Világörökség programjának részévé nyilvánították.

A könyvtár működésében fontos szerepet játszott, hogy 1991-ben megalakult a Libri Prohibiti Társaság, amelynek fő célja lett a gyűjtemény gazdagítása vásárlás, csere, hazai és külföldi ajándékok útján. Ma a társaságnak több mint 130 tagja van. A két állandó munkatárssal rendelkező könyvtár adományokból és a tagok támogatásából működik. A gyűjteményt hazai és külföldi érdeklődők, egyetemisták, újságírók és kutatók egyaránt keresik: az olvasóteremben naponta akár tíz fő is megfordul, emellett sokan élnek az írásos, telefonos és e-mailes konzultáció lehetőségével. A gyűjteményben a szamizdat és emigráns irodalom archív példányai, valamint audiovizuális anyagok találhatóak. A *Libri prohibiti* jelenleg 42 000 feldolgozott könyvtári egységet és 3520 időszaki kiadványcímet tartalmaz, és a következő részekből áll:

1. Cseh szamizdat monográfiák és periodika (18 000 könyv és 440 periodikum).
2. Cseh emigráns monográfiák és periodika (8200 könyv és 940 periodikum).
3. Monográfiák és periodika az első és második ellenállás korszakából (100 könyv az ún. legionárius irodalomból, 1070 monográfia az 1939–1945 közötti megszállás idejéből és összesen 140 időszaki kiadvány az I. és a II. világháborúból).
4. Külföldi szamizdat monográfiák és periodika (520 szlovák és 1940 lengyel könyv, valamint 50 szlovák és 328 lengyel periodikum; csekély számban orosz és kelet-német szamizdatok).
5. Külföldi emigráns monográfiák és periodika (1030 szlovák könyv és 60 szlovák periodikum, 610 orosz vagy ukrán könyv, 35 orosz vagy ukrán periodikum, lengyel publikációk).
6. Idegen nyelvű monográfiák és periodika Csehszlovákiáról és a keleti blokk országairól, valamint emberi jogi kérdésekről (4300 könyv és 700 periodikum).
7. Külföldi monográfiák és periodika kivándorolt cseh szerzőktől (670 könyv és több tucatnyi periodikum, főként Ausztria, az USA és a volt Jugoszlávia területén megjelent kiadványok).
8. Cseh és szlovák hazai periodika 1960-tól napjainkig (több mint 200 periodikum 1968-ból).
9. Dokumentáció és archívum.
10. Kézírókönyvtár (másodlagos irodalom, kb. 5400 kötet).
11. Audiovizuális részleg.

További információk a könyvtár honlapján cseh, angol, francia és német nyelven találhatóak a www.libriprohibiti.cz címen.

(Prókai Margit)

Lásd még 3

Tudományos és szakkönyvtárak

26/2020

POWELL, James [et al.]: Bridging identity challenges : why and how one library plugged ORCID into their enterprise. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 37. (2019) 3., p. 625-639.

Az azonosítási kérdések összekötése, avagy miért és hogyan vezette be egy kutatóintézeti könyvtár az ORCID-ot a rendszerébe?

Elektronikus könyvtár; Kutatás információellátása; Kutatóintézeti könyvtár; Munkafolyamat; Publikálás -tudományos kiadványoké; Személynév; Szoftver; Tudománymetria

Jelen tanulmány célja, hogy leírja egy helyi szinten testreszabott Open Researcher and Contributor ID (ORCID) profilvarázsló implementálását és hatását. Emellett tágabb kontextusban ismerteti az ORCID mint azonosítási és egyszerű bejelentkezési megoldás bevezetését.

Egy könyvtári munkacsoport testreszabott webes alkalmazást tervezett, amelyet az OAuth protokoll és az ORCID webszolgáltatási API együttes használatával implementáltak. Az eszköz elősegítette a helyi publikációs adatok gazdag, gondozott együttesének létrehozását, és olyan integrációs „kapcsokat” foglalt magába, amelyek lehetővé tették az egyéb intézményi rendszerek számára, hogy az ORCID azonosítókat összekapcsolják a belső dolgozói azonosítókkal. Kezdetben az eszköz csupán szerény használatot ért el. Végül a sikere az egyéb intézményi rendszerekkel való integráción, illetve az ORCID azonosító belső támogatási igényekhez elvárt követelményén múlt, nem pedig kizárólag az eszköz érdemein. A bevezetése óta több mint 1660 ORCID-ot generáltak a segítségével, 4000 aktívan publikáló kutató köréből. Az olyan szervezetek, melyek sok intézményi kötődésű szerző publikációit kívánják nyomon követni, nagy valószínűséggel hasznát veszik az ORCID webszolgáltatások valamiféle beillesztésének. Ez kü-

lönösen igaz azokra az intézményekre, amelyek nagyszámú publikáló kutatót foglalkoztatnak és/vagy több évtizedre visszamenőleg kívánják nyomon követni a publikációkat. A szervezeti integráció kulcsfontosságú egy ilyen projekt eredményessége szempontjából. A kutatás „bemeneti” forrásai és termékei ma már elsősorban digitális objektumok. Így egy megbízható rendszer, amely összeköti a kutatókat a publikációikkal, olyan léptékű kihívást jelent, amely, ha megoldást találunk rá, növelheti a kutatások hatását, és erősítheti a digitális tudományt. Az ORCID azonosítók lehetséges kötőanyagot jelenthetnek e problémakör számos vetülete szempontjából. Az említett varázslóalkalmazás megtervezése és gyakorlatba ültetése megkönnyítette és felgyorsította az ORCID azonosítók helyi kutatók általi elfogadását, részben abból fakadóan, hogy a kutató számára egyszerű volt a profiljába tölteni a könyvtárban már szereplő publikációs információit. A kutatói ORCID azonosítóknak a helyi szervezeti rendszerekkel történő integrációja lehetővé tette az ORCID azonosítók valós idejű elterjesztését a kutatási tervek munkafolyamatától a publikációk ellenőrzésén keresztül a tartalomkereső rendszerekig.

(Autoref.)

Lásd még 4, 8, 14, 17, 32, 39, 46, 48, 60, 65

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

Lásd 3, 27

Iskolai könyvtárak

27/2020

AQUILONIUS, Jennie – SUNDGREN, Ylva (fotó): Hon känner medvind för skolbiblioteken In: Biblioteksbladet. – 105. (2020) 1., p. 28-33.

Aki ismeri a jó széljártást: iskolai könyvtári tanácsadók Svédországban

Használók képzése -iskolában; Ifjúsági és gyermekkönyvtár; Iskolai könyvtár; Kettős funkciójú könyvtár; Módszertani munka; Szakreferens-szolgálat; Személyzet

A svéd közoktatásban egyre inkább előtérbe kerül az ún. iskolai könyvtári tanácsadók alkalmazása az

egy-egy járásokban (*kommun*). Feladatuk kettős. Egyrészt, ahol az adott iskolának van könyvtára, szakmai tanácsokkal kell segíteniük az iskolai könyvtárosok munkáját. Másrészt könyvtár hiányában a tanácsadói szerep a könyvtári és információs műveltség fejlesztésével kapcsolatos iskolai funkciók működtetésére irányul. A Svéd Nemzeti Könyvtár megbízásából 59 járásban működnek ilyen tanácsadók. A legtöbben tanárok, akik heti 5–20 órát tudnak erre a feladatra fordítani.

Sofia Malmberg 2017-től látja el az iskolai könyvtári tanácsadói feladatot a járfällai járásban. Sokat tesz azért, hogy hálózatban fogja össze az iskolai könyvtári tanácsadókat, emellett kézikönyvet állított össze abból a célból, hogy megossza tapasztalatait. A tanácsadóknak sokszor azzal kell szembesülniük, hogy az iskolai könyvtár csupán egy szekrény a folyosón, vagy egy elhagyott helyiség az alagsorban. Az iskolai könyvtárosok pedig számos esetben forráshiánnyal küzdenek, és légüres térben érzik magukat abból a szempontból, hogy miképpen járuljanak hozzá az intézmény pedagógiai céljainak megvalósításához.

A tanácsadók nem az iskola alkalmazottai. Széles körű általános és pedagógiai műveltséggel rendelkeznek, ebből kiindulva tudják segíteni a gyakran több iskolában felváltva dolgozó iskolai könyvtáros munkatársaikat. A célkitűzés az, hogy az iskolai könyvtári szolgáltatások pedagógiai hozadéka hasznosuljon az iskola mindennapjaiban. Attitűdformálásra van szükség, hogy a fenntartók befektetésnek lássák az iskolai könyvtárosok munkáját, s ne egyszerűen minél kevesebb pénzből teljesítendő kötelemként tekintsenek az iskolai könyvtári feladatokra.

A tanácsadók félévente kétszer tartanak megbeszéléseket egymás között. Ilyenkor kicserélik tapasztalataikat arról, hogy a forráshiányos iskolákban milyen kreatív ötleteket lehet az igazgatók elé tárni úgy, hogy a könyvtári szolgáltatások ne rakjanak további terheket az intézményekre. Miképpen lehet például író-olvasó találkozót szervezni vagy többnyelvű programokat rendezni a nem svéd anyanyelvűek számára? Hogyan lehet egyes iskolai könyvtári tevékenységeket az iskolai stratégia, a pedagógiai program részévé tenni?

Az igazgatóknak is nagy segítség, ha bemutatják nekik, hogy az iskolai könyvtári feladatok ellátása hogyan szolgálja egyben a tanulók egyes kompetenciáinak aktív fejlesztését is. Az egyre szűkülő iskolai pénzügyi háttérből kifolyólag a 2018-as statisztikai adatok szerint a tanulók csupán 37%-a jár olyan intézménybe, ahol önálló iskolai könyvtár működik.

Ezt egészíti ki 419 integrált iskolai- és közkönyvtár. Emellett számos iskolában csak félállásban tudnak iskolai könyvtárost foglalkoztatni, e pozíciókat pedig igen nehéz betölteni. A tanácsadók sokat tudnak segíteni abban, hogy – az egyes járások és az iskolák szintjén egyaránt – iskolai könyvtári stratégiai terveket állítsanak össze annak érdekében, hogy a rendelkezésre álló munkaerő és pénzügyi erőforrások a lehető leghatékonyabban felhasználhatóak legyenek. Sofia Malmberg kiemeli, hogy az iskolai könyvtári munka elsősorban pedagógiai kiegészítő tevékenység, míg a gyermekkönyvtárosok az olvasást mint a szabadidő hasznos eltöltésének módját kívánják ösztönözni. Ha nincs iskolai könyvtáros, aki részt venne a tanári értekezleteken, akkor tevékenysége nem válik a napi pedagógiai munka részévé, s nem ismerik fel, hogy milyen szerep juthat neki a sokrétű kompetenciafejlesztés területén.

Az iskolai könyvtári tanácsadók egyfajta közvetítői szerepet is betölthetnek a gyermekkönyvtárak és az iskolaigazgatók között, hogy a könyvtárak olyan rendezvényeket szervezzenek, amelyek szervesen az iskola pedagógiai programjához kapcsolódnak. A tanácsadók segíthetnek tisztázni, hogy milyen

készségekkel és képességekkel kell rendelkeznie egy szakképzett iskolai könyvtárosnak, s felhívják a szakfelügyelők figyelmét is azoknak a pedagógiai tevékenységeknek az előnyeire, melyeket az iskolai könyvtárosok végeznek. Malmberg úgy látja, hogy kormányzati szinten változik a széljárás: 2019-ben napirendre került az iskolai könyvtárak megerősítése és a szakképzett iskolai könyvtárosok alkalmazásának szorgalmazása. Abban bízik, hogy az iskolákat szabályozó törvény és a tanfelügyelet is szigorodni fog. A végső cél tulajdonképpen az, hogy egy iskolaigazgatónak nagyon nehéz legyen megindokolni, hogy miért csupán egy folyosói szekrény és annak tartalma jelenti az iskolai könyvtárat az adott intézményben.

(Németh Márton)

Lásd még 22, 57

Műemlékkönyvtárak

Lásd 65

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Általános kérdések

28/2020

BORBACH-JAENE, Johannes: Warum das „Wohnzimmer der Stadt“ gerade sonntags geöffnet sein sollte : ein Standpunkt zur Sonntagsöffnung der öffentlichen Bibliotheken. – Bibliogr. In: Bibliotheksdienst. – 53. (2019) 7-8., p. 484-488.

Res. angol nyelven

**Miért legyen vasárnap is nyitva a „városlakók nappalija”?
Álláspont a közkönyvtárak vasárnapi nyitvatartásáról**

Gépesítési kérdések -általában; Jogszabály -könyvtárügyi; Költségvetés; Könyvtárügy; Közművelődési könyvtár; Nyitvatartási idő; Személyzet

A jelenlegi törvények szerint a német közkönyvtárak vasárnap nem nyithatnak ki. A munkaidőt szabá-

lyozó szövetségi törvény 10. §-a ugyan megnevezi kivételként a tudományos könyvtárak olvasótermeit mint ünnepnapokon működtethető intézményeket, viszont a közkönyvtárakat – a múzeumokkal vagy a szórakoztató létesítményekkel ellentétben – nem említi. Az elmúlt években már voltak kezdeményezések a közkönyvtárak vasárnapi nyitvatartásának bevezetésére, de a törvényi változtatásnak nem sikerült többséget szerezni.

Észak-Rajna-Vesztfália többségi frakciója (CDU-FDP) nemrég olyan törvényjavaslattal állt elő (17/5637. sz.), amely az ipartörvény módosításával – a közszükségletekre hivatkozva – tenné lehetővé a vasárnapi nyitvatartást. E javaslat nyomán újra fellángolt a vita. A tervezet nemcsak az ipari, hanem a kultúrátámogatási törvényt is módosítani kívánja: pontosítaná a közkönyvtárak feladatát, aminek az alapja az, hogy használatukban az utóbbi években komoly változások történtek.

A közkönyvtárak a XIX. században jöttek létre, és hosszú ideig a kölcsönzést szolgálták. Lényegi változást csupán a digitális technológiák hoztak az ezredforduló körül. Tekintve, hogy az információk zöme bárhol elérhető, az emberek az információszerzés mellett tanulni és másokkal találkozni kezdtek járni a könyvtárakba. Számos könyvtár már elébe ment a változásoknak, és tanulóhelyként alakult újjá, számítógépes hálózat és munkaállomások biztosításával, egyéni és csoportos tanulóterekkel, *makerspace*-ekkel és aulákkal – Ray Oldenburg „harmadik hely”-modelljének megfelelően.

Észak-Rajna-Vesztfália és Németország azon közkönyvtárai, amelyek alternatív módon (pl. önkéntesekkel) próbálják ki a vasárnapi nyitvatartást, azt tapasztalják, hogy a szolgáltatásokat elsősorban a munkaviszonyban állók („élethosszig tartó tanulás”), családok („olvasásfejlesztés”, „médiakompetencia megszerzése”), bevándorlók („védett tér”), diákok („tanulószoba”) veszik intenzív módon igénybe; e célcsoportok tagjai nem nagyon érnek rá hétköznap bemenni a könyvtárba. A könyvtárak fókuszában ma már nem a dokumentumok, hanem a használók igényei állnak. A logikus lépés tehát az lenne a közkönyvtárak fejlődésében és újrapozicionálásában, ha vasárnap is kinyitnának. Míg a kölcsönzés hétköznap is folyhat, vagy már adott a technikai lehetőség az automatizálásra, a könyvtár teljes szolgáltatási kínálata csak szakképzett személyzettel lehetséges. Ennek az a feltétele, hogy a könyvtárosok vasárnap is dolgozhassanak. (Ezt most tiltja a szövetségi törvény.) A jogi keretek kialakítása azonban csak az egyik része a vasárnapi nyitvatartásnak: a helyi személyi, térbeli és pénzügyi feltételeket – az emelt túlmunka-díjakat – is meg kell teremteni, vagyis a munkavállalók és a fenntartó bevonására és támogatására is szükség van. Nem lehet arra számítani, hogy a jövőben minden közkönyvtár nyitva lesz vasárnap – sokszor hétköznap vagy szombaton sem könnyű a feladat, de ezt a lehetőséget érdemes arra is felhasználni, hogy felhívjuk a figyelmet a könyvtárak megváltozott feladataira. Talán lesznek olyan fenntartók, akik megfelelő anyagi lehetőségeket biztosítanak könyvtáraiknak, hogy ezt a többletigényt ki tudják elégíteni.

(Murányi Lajos)

29/2020

SCHLEIWIEN, Gerald: Sonntagsöffnung in Öffentlichen Bibliotheken – oder soll man es lassen? Eine kritische

Anmerkung zu einem überhitzten Thema. – Bibliogr. In: Bibliotheksdienst. – 53. (2019) 7-8., p. 474-483.

Res. angol nyelven

A közkönyvtárak vasárnapi nyitvatartása – vagy ezt el kellene engedni? Kritikai megjegyzések egy túlhevült vita kapcsán

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Gépesítési kérdések -általában; Jogszabály -könyvtárügyi; Költségvetés; Könyvtárügyi; Közművelődési könyvtár; Nyitvatartási idő; Személyzet

A tanulmány Németország legkisebb tartományában, a Saar-vidéken született, ahol a jogszabály szerint minden üzletnek este 8-kor be kell zárnia. Ebben a tartományban a legmagasabb a katolikusok aránya, így a kereszténydemokrata és szociáldemokrata nagykoalíció nem is akar változtatni ezen a rendelkezésen. A Saarbrückeni Városi Könyvtár ma is zárva van hétfőn, és szombaton is csak 14 óráig tart nyitva. A vasárnapi zárvatartás Németországban már százéves, a weimari alkotmány rögzítette a pihenés és a lelki emelkedettség érdekében. (A munkásság művelődésének elősegítésére azelőtt létezett vasárnapi nyitvatartás a könyvtárakban.)

Mindig vitatéma volt a vasárnapi zárvatartás: a pártok vallási vagy szakszervezeti okokból szívesen foglalkoznak vele. (Számos tartományban előfordulnak engedmények, például a pékségek vagy az autósok esetében.) 2009-ben az alkotmánybíróság is kimondta, hogy a vasárnapi zárvatartás „a keresztény hagyományban gyökerezik”. A fiatal nemzedék igényeivel ellentétben ez a százéves hagyomány, de vajon eleget kell-e tenni minden igénynek? A német könyvtári szövetség (*Deutscher Bibliotheksverband, dbv*) 2007-es állásfoglalása azt szorgalmazta, hogy a tudományos könyvtárakhoz hasonlóan a közkönyvtárak is kinyithassanak vasárnaponként. 2009-ben a könyvtárosok egyesülete (*Berufsverband Information Bibliothek, BIB*) elutasította a közkönyvtárak vasárnapi nyitvatartását. A BIB 2014-ben felülvizsgálta álláspontját, majd 2015-ben levélszavazást tartott a kérdésről, ahol szűken a nyitvatartásra voksolók kerültek többségbe.

A Saar-vidéken a városi könyvtár működését az adóhatóság kereskedelmi tevékenységként tartja nyilván, ami nem egyedülálló. Észak-Rajna-Vesztfália részletesen szabályozza a kereskedelmi tevékenységet, de ez sok problémát vet fel a közkönyvtárak és munkavállalók esetében. Lassú víz partot mos: az egyik

mönchengladbachi fiókkönyvtár és a Berlieni Városi és Regionális Könyvtár önkéntesekkel és biztonsági személyzettel oldja meg a vasárnapi szolgáltatást. A vasárnapi nyitvatartás támogatói irigyen nézik más országok (pl. Svédország) gyakorlatát mind a könyvtárak, mind az ételmeiszervezetek esetében. Nem veszik észre, hogy ott a bérek sokkal magasabbak, az *open library* mozgalom elterjedtebb (nem kell egész nap személyzet), és több az integrált intézmény (*kulturhuset*) is. 2018-ban egy automatizmusról szóló szakmai konferencia akaratlanul felvetette a vasárnapi nyitvatartás kérdését is. Már német kis-könyvtárban is működik az *open library* rendszer (Hamburg-Finkenwerder), sőt, egy-két nagyban is (Hanau, Düsseldorf), de egyik sem nyit ki vasárnap. Ha könyvtáros nélkül működik egy könyvtár, az a munkaidőtörvény szerint is nyitvatartásnak számít? És ha nem, akkor miért ne lehetne élni ezzel?

A politika először 2010-ben tűzte napirendre a vasárnapi nyitvatartást Hessenben (a közkönyvtárakra és a videotékákra vonatkozóan), majd 2019-ben Észak-Rajna-Vesztfáliában (a szükségletekre hivatkozva). Mindazonáltal amíg nem történik változás a munkaidőt szabályozó szövetségi törvényben – 10. §, (7) bek. –, a tartományi törvényeket nem lehet emberi erőforrás igénybevételével végrehajtani. Észak-Rajna-Vesztfáliában 2019 tavaszán a kultúrafejlesztési törvény módosításával rendeletet hoztak a közkönyvtárak vasárnapi, legfeljebb 6 órás nyitvatartásáról. Az önkéntesek által ellátott szolgálatról viszont nem folyik vita. (Nem is szólva az egyházi könyvtárak 4000 fős önkéntes csapatáról, akik vasárnap dolgoznak.)

Végül a szerző, a Saarbrückeni Városi Könyvtár vezetője további kérdéseket vet fel, melyek már felmerültek korábban is, függetlenül a vasárnaptól és a munkaidőtörvénytől: 1. Mennyibe kerül majd egy többletóra? 2. Honnan lehet erre átcsoportosítani pénzeszközöket? Vagy több lesz a bevétel? 3. Folyamodhatunk-e majd megemelt költségvetésért, és meg tudjuk-e győzni a döntéshozókat? 4. Mikor szeretnék a használók a többlet nyitvatartást: vasárnap vagy inkább szombat délután?

A költségek előteremtése nagyon nehéz, és Németországban nincs megfelelő könyvtári törvény; sok tartomány nem rendelkezik sem könyvtári törvénnyel, sem könyvtárfejlesztési tervvel. Felvethető, hogy vajon a vasárnapi nyitvatartás csak a nagykönyvtárak szívügye-e, és a kis és közepes intézményeket is valóban komolyan érinti-e ez a lehetséges modell.

A Saar-vidéken nem találkozhatunk egyhamar ünnepnapokon személyzettel nyitvatartó közkönyvtárral. A személyzet nélküli *open library* nek is határt szab a helyi rendelkezés, melynek értelmében vasárnap nem lehet öt óránál hosszabban nyitva tartani, és a nagymise alatt be kell zárni. A megoldás a tartományban az lehetne, ha vasárnaponként könyvtárbusszal szolgáltatnának, mivel az nem minősül kereskedelmi tevékenységnek.

(Murányi Lajos)

Lásd még 24

Állomány, állományalakítás

30/2020

KŘÍŽ, Jaroslav: Akviziční portál In: Čtenář. – 71. (2019) 6., p. 216-217.

Gyarapítási portál Csehországban

Állománygyarapítás; Igény; Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Könyvvásárlás; Központi katalógus; Portál; Szoftver

2017 őszén jött létre *Gyarapítási portál* néven az az új alkalmazás, amelyet jelenleg több mint száz cseh könyvtár használ. A könyvtári munkafolyamatok optimalizálását nem támogatja sokféle technológia. A könyvtár egyik legmechanikusabb tevékenysége a gyarapítás: a munkatársak több csatornán figyelemmel kísérik az azonos művek különböző kiadásait (eltérő borítóval vagy akár új címmel), kezelik a megrendeléseket és a reklamációkat. A nemrég elkészült alkalmazás célja éppen az, hogy egy egységes portállal a csehországi könyvterjesztők valamennyi termékét egy helyen tegye elérhetővé a szükséges információkkal együtt. Nemcsak a kereskedők raktárkészletei, hanem további források is hozzáférhetőek, így a korábban is létező *Databazeknih.cz* portál könyvismertetései vagy a csehszlovák bibliográfiai portál, a *ČBDB* anyaga. Az alapvető cél az volt, hogy minden új könyv egy közös katalógusban legyen megtalálható és rendelhető. A rendszer segítségével a rendeléseket egyszerre lehet továbbítani az összes forgalmazónak, és egy helyen lehet áttekinteni a kiadásokat is.

A gyarapítási portál sokféle hasznosítási lehetőséget von maga után. Ma már nem csupán aggregált beszer-

zési eszköz, hanem jóval több annál: a könyvtárosok közötti információcsere és tudásmegosztás elősegítője, amely kaput nyit a szolgáltatások felé is, hiszen magába foglalja az olvasók igényeit. A gyarapítási portál jelentős kedvezményeket biztosít a könyvek vásárlása során, ezek mértéke 28–36% között mozog. De a pusztá árengedmény nem a legmeghatározóbb tényező. Sokkal nagyobb súllyal esik latba a megtakarított idő és adminisztráció, melyet a munkatársak korábban a könyvek különböző terjesztőknél való keresésére, a könyvismertetések összehasonlítására, a korábbi beszerzések ellenőrzésére stb. fordítottak. Ez a lehető legnagyobb kedvezménnyel is felér, amit a könyvtárak az állománygyarapítás terén valaha el tudtak érni.

A gyarapítási portál ingyenesen minden cseh könyvtár rendelkezésére áll a <https://akvizice.teamlibrary.cz> címen.

(Prókai Margit)

Lásd még 3, 5, 21, 24, 32, 40, 60, 61, 62

Állományvédelem

31/2020

VÁVROVÁ, Petra: Průzkum fyzického stavu knihovnických fondů. – Bibliogr. In: Čtenář. – 71. (2019) 5., p. 177-179.

A könyvtári gyűjtemény fizikai állapotának felmérése

Adatbázis; Állományvédelem; Digitalizálás; Felmérés; Modern könyv; Munkafolyamat; Nemzeti könyvtár; Szoftver

A jövőben a könyvtárak fizikai gyűjteményei elsősorban tájékoztató célú állományok lesznek, amelyek az elektronikus kópiák azonosítására, illetve tartós megőrzésre fognak szolgálni. A nemzeti könyvtár feladata más nemzeti közgyűjteményekkel együtt az, hogy eleget tegyen az archiválási funkciójának, és a fizikai gyűjteményt megőrizze az utókor számára. A cseh nemzeti könyvtár ennek érdekében a morva területi könyvtárral és külső partnerekkel együttműködve kidolgozta az állomány felmérésének módszerét, amely a Digitalizálás Nyilvántartásának Központi Tudásbázisában (*Centrální znalostní báze Registru digitalizace*) öltött testet.

A nemzeti könyvtár modern gyűjteménye olyan dokumentumokat tartalmaz, amelyek az elmúlt több mint kétszáz évben, 1801 és napjaink között kelet-

keztek. Ezek felbecsülhetetlen történelmi, művészeti és társadalmi jelentőséggel, illetve alapvető információs értékkel bírnak. Az 1800 előtti történelmi gyűjtemények minőségi, tiszta cellulózalapú papírból készültek, az élettartamuk magas. Az 1845 után készült papír a technológiai és alapanyag-változás miatt gyenge minőségű és facsiszolatú, ezért élettartama rendkívül alacsony. A dokumentum állapotát számos belső és külső degradáló tényező befolyásolja. A könyvtárak belső rongáló hatásai között elsősorban a hőmérséklet és a levegő páratartalma szerepel. (A megelőző állományvédelem keretében ezeket az értékeket szabályozhatjuk, ideális környezetet alakíthatunk ki.) A külső degradáló hatások közé soroljuk a papír típusát és kémiai összetevőit, ezek a gyártással adottsággá váltak.

Az alapanyag rossz minősége mellett a modern gyűjtemények a történetiektől mennyiségükben is jelentősen különböznek. A modern gyűjtemény a cseh nemzeti könyvtár teljes gyűjteményének mintegy 96%-át képezi (2017 végéig összesen 7 275 680 egységet); az ide tartozó dokumentumok száma folyamatosan növekszik, miközben a történelmi gyűjtemény gyarapodása elenyésző.

A gyűjtemény fizikai állapotának felméréséhez speciális munkaterületek létrehozása vált szükségessé: a munkaállomások prototípusait a nemzeti könyvtár raktáraiban alakították ki, a szükséges eszközökkel felszerelve (polcok között mozgatható asztal, notebook, vonalkódozó, digitális USB mikroszkóp, pH-mérő készlet, szűrőpapír, digitális fényképezőgép stb.).

A Tudásbázis célja, hogy szakmai anyagokat, jelentéseket és információkat tegyen elérhetővé a könyvtárosok számára a modern gyűjtemények állományvédelme érdekében. Alkalmazása segítségével a nemzeti könyvtár feltérképezi, diagnosztizálja a modern gyűjtemény állapotát, és javaslatokat fogalmaz meg a szükséges intézkedésekre vonatkozóan (konzerválás, restaurálás, védőborító, savmentesítés). Ezek a folyamatok szorosan kapcsolódnak a digitalizálási tevékenységhez; a létrehozott adatbázis támogatja a digitalizálással és a megőréssel kapcsolatos döntések meghozatalát is. A gyakorlatban az adatbázisból pontos és statisztikailag feldolgozható adatok származtathatók arról, melyik kötetet szükséges restaurálni vagy konzerválni, kölcsönözhető állapotban van-e a példány, mi jellemzi a kötést, savas-e a papír, tartoznak-e a könyvhöz mellékletek stb. A példányadatok információit folyamatosan kiegészítik és pontosítják, aminek eredményeként a példánytörténet teljessé vá-

lik (kölcsonzések, kiállítások, beavatkozások). Hosszú távon az alkalmazás lehetővé teszi a gyűjtemény fizikai állapotának követését és kiértékelését.

Az adatbázis-fejlesztő projekt a cseh könyvtárak elképzelési és szükségletei alapján jött létre, külföldi könyvtárak és levéltárak tapasztalatait is figyelembe véve. A hozzáférés minden munkatárs számára regisztrációhoz kötött; az adatbázis használatát képzés és kézikönyv támogatja.

(Prókai Margit)

Lásd még 32, 33, 63

Speciális dokumentumok, különgyűjtemények

32/2020

POHLMANN, Carola: Geschätzt und Bewahrt : Erwerbungen für die Sammlung der Originalillustrationen in der Kinder- und Jugendbuchabteilung In: Bibliotheks-Magazin. – (2019) 2., p. 76-82.

Becsülik és megőrzik: az eredeti illusztrációk gyűjteményének gyarapodása a Berliini Állami Könyvtár Gyermek- és ifjúsági könyvek részlegén

Állománygyarapítás; Állományvédelem; Általános tudományos könyvtár; Grafikai anyag; Hagyaték; Ifjúsági és gyermekkönyvek gyűjteménye; Illusztráció; Képgyűjtemény; Különgyűjtemény; Múzeum

Heinrich Hoffmann Kócos Petije (*Struwwelpeter*) első kiadásának (1845) eredeti kézírata ma a nürnbergi Német Nemzeti Múzeumban (*Germanisches Nationalmuseum*) található, de a gyermekkönyvművészetnek csupán csekély hányada részesül ilyen megbecsülésben. A múzeumok és a könyvtárak egészen a legújabb időkig nem tartották gyűjtésre méltónak a gyermekkönyvekhez készült eredeti rajzokat és vázlatokat, ezért a XX. század eleje előtti időszakból nem maradtak fenn efféle alkalmazott grafikák. (Antikváriumokban sem nagyon bukkannak fel.) Fontos tehát a meglévő eredeti rajzok rendszeres gyűjtése és megőrzése a könyvkutatás forrásaként. Németországban erre a feladatra néhány, a gyermekirodalomra szakosodott intézmény vállalkozott: a troisdorfi *Képeskönyvmúzeum*, a müncheni *Nemzetközi Ifjúsági Könyvtár*, valamint a *Berliini Állami Könyvtár Gyermek- és ifjúsági könyvek részlege*.

Ezen intézmények állománya nemcsak az anyag kutatása miatt érdekes, de a kiadók utánnomásokhoz is felhasználják az eredeti példányokat, emellett az illusztrációkat több kiállításon és rendezvényen is bemutatják széles nyilvánosság előtt.

A Berliini Állami Könyvtárban már 1978-ban elkezdődött a gyermekkönyvek eredeti illusztrációinak rendszeres gyűjtése és feldolgozása. A Gyermek- és ifjúsági könyvek részlege jelenleg 140 művész több mint 15 000 alkotásával rendelkezik. Célja az, hogy forrásanyagot biztosítson a gyermek- és ifjúsági irodalom kutatásához, és hogy kiválasztott példákön dokumentálja az eredeti rajzoktól a nyomtatott könyvig vezető utat. (A vázlatok gyűjtésével a munkafolyamat fázisait is nyomon lehet követni.) Az illusztrációk gyarapítása a szerzők, illetve utódaik felajánlásaival, ajándékozás vagy letétbe helyezés révén történik. Az elmúlt öt évben nyolc hagyattal, illetve adománnyal a gyűjtemény jelentős gyarapodást könyvelhetett el.

2015-ben a *Heseler* művész házaspár (*Anne és Klaus Heseler*) ajánlott fel egy nagyobb anyagot tartós letétként, 2016-ban *Sigrid Heuck* örökösei adományozták a különgyűjteménynek a művésznő hagyatékát. 2017 elején *Wilfrid Blecher* könyvművész egészítette ki a már a könyvtár birtokában lévő rajzait egy kiterjedt vázlat-, grafika- és kollázs-gyűjteménnyel. Számottevő bővülést eredményezett a 2014-ben elhunyt illusztrátor, *Gerhard Preuß* 2017-ben letétként befogadott hagyatéka, amely 40 könyvhöz készített 850, egyes technikájú grafikából áll. 2017-ben *Ursula Kirchberg* életműve is gazdagította a kollekción, 2018 folyamán a 2010-ben elhunyt *Gisela Degler-Rummel* több mint 300 eredeti rajzból álló hagyatékát lánya adta át. 2018 végén *Josua Leander Gamp* művei, 2019 februárjában pedig a grafikus *Hermann Wernhard* munkái kerültek ajándékként a könyvtárba. A gyűjtemény gondozása komoly és speciális szakértelmet kíván. A nagy mennyiségben beérkezett anyagra való tekintettel az utóbbi években az egyedi rajzok katalogizálása helyett a csoportos – egy adott könyvhöz tartozó illusztrációkat leíró – feldolgozásra tértek át. Mindazonáltal elengedhetetlen a datálás, a művészi technika és a példányok állapotának dokumentálása; ez utóbbihoz konzerválási és restaurálási feladatok is társulnak. Speciális fémszekrényekben és -polcokon tárolják az anyagot időálló savmentes dobozokban és mappákban, megfelelő hőmérséklet és páratartalom mellett. Az eredeti példányokat csupán egy szűkebb kutatói kör tanulmányozhatja a

Gyermek- és ifjúsági könyvek részlegének olvasótermében, de a nagyközönség számos kiállításon és csoportos vezetéson találkozhat a rajzokkal, sőt, az eredeti gyermekkönyv-illusztrációk a bel- és külföldi múzeumok és könyvtárak kiállításai számára leggyakrabban kölcsönzött műtárgyakként számíthatnak.

(Murányi Lajos)

Lásd még 25, 34, 59, 60

Raktározás

33/2020

MEYER, Michael – PREUSS, Stephanie: Bonpland – Bestandserhaltung per App **In:** Dialog mit Bibliotheken. – 30. (2018) 2., p. 13-15.

Bonpland – raktári állományvédelem egy alkalmazás segítségével

Állomány-nyilvántartás; Állományvédelem; Megőrzés; Nemzeti könyvtár; Raktározás; Szoftver; Tervezés

A Német Nemzeti Könyvtár (*Deutsche Nationalbibliothek*, DNB) 2017 tavaszán kezdett bele egy olyan új alkalmazás fejlesztésébe, amely a raktári nyilvántartásra és az állományvédelemmel kapcsolatos tervezésre szolgál. Az alkalmazás a „Bonpland” nevet *Aimé Jacques Alexandre Bonpland* felfedező és botanikus után kapta, aki *Alexander von Humboldt*ot kísérte el amerikai expedíciójára – utalva ezzel a könyvtári állomány egészségének felfedezésére, feltérképezésére.

A könyvtár lipcsei és frankfurti székhelyén az állomány négy épületben van elhelyezve, ezekben azonban nem tudnak azonos tárolási körülményeket biztosítani, illetve a dokumentumok állapota is eltérő. 2017-ben született meg a döntés, hogy létre kell hozni egy olyan szoftvert, amelynek segítségével gyorsan és egyszerűen számba lehet venni az egyes állománycsoportokat (különös tekintettel elhelyezésükre, állapotukra és megőrzési feltételeikre), és amely alkalmas az állományvédelmi intézkedések tervezésére, irányítására és prioritizálására. A rendszernek a könyvtár 30 milliós állományát – amely nagyságrendileg 380 000 polcfolyómétert tesz ki –, a különböző dokumentumtípusokat, továbbá a könyvtár több mint százféle jelzetrendszerét is tudnia kell kezelni.

A kifejlesztett alkalmazás rendelkezik mobil eszközön, táblagépen és PC-n használható felülettel. A raktári terek és a dokumentumelhelyezés áttekintését térképes megjelenítés szolgálja. A rendszer a raktárhelyiségek és a bennük lévő állványok alaprajzát megjelenítő térképek révén lehetőséget biztosít, hogy az egyes polcokhoz a jelzet- vagy dokumentumtípusnak megfelelő színeket és szimbólumokat társítsanak, valamint a klimatikus adatokat (hőmérséklet és páratartalom) vizsgáló, Bluetooth-kapcsolattal rendelkező mérőállomások segítségével valós időben megfigyeljék és dokumentálják a tárolási körülményeket. A szoftver a klimatikus paraméterek alapján jelzi, ha veszélyeztetett az állomány. Emellett jelzettartományonként vagy polconként lehetőség van megadni az állományt érintő esetleges problémákat (pl. fertőzőség) is. A dokumentumok rongáltsági szintjét a jelzőlámpa színeinek megfelelően a zöldtől (legkevésbé veszélyeztetett) a sárgán és a narancssárgán át a pirosig (legrosszabb állapotú) terjedő skálán ábrázolják, így különböző szempontok szerinti lekérdezésekkel tervezni lehet az állományvédelmi munkákat.

A fejlesztést követően egy hosszabb tesztelési időszak következett, melynek során a szoftvert folyamatosan finomították. A *Bonpland*dal a DNB rögzíteni tudja az állományában lévő dokumentumok állapotát és tárolási helyzetét, használatának köszönhetően a raktári terek és a klimatikus viszonyok valós időben nyomon követhetők. Az alkalmazást természetesen még optimalizálni kell a könyvtár állományához igazítva, de mindenképpen nagy előrelépést jelent a raktári nyilvántartás és az állományvédelem terén.

(Mészáros Tamás)

Feldolgozó munka

34/2020

PARK, Jung-Ran – RICHARDS, Lorraine L. – BRENZA, Andrew: Benefits and challenges of BIBFRAME : cataloging special format materials, implementation, and continuing educational resources. – **Bibliogr. In:** Library hi tech. – 37. (2019) 3., p. 549-565.

A BIBFRAME hozadécai és kihívásai: speciális dokumentumtípusok katalógizálása, implementálás és továbbképzési anyagok

Audiovizuális anyag; Besorolási adatok egységesítése; Dokumentumleírási szabályzat; Feldolgozó munka; Formátum -gépi; Gépi dokumentumleírás; Időszaki kiadvány; Kézirat; Régi és ritka könyvek

A könyvtári feldolgozásban a forrásokat leíró információkat rekordszinten fejezzük ki. Ez megnehezíti a releváns kapcsolatok felfedezését a rekordban lévő különálló tények között, kiváltképpen online információkeresés esetén.

A BIBFRAME egy egyszerűbb és rugalmasabb verziója a bibliográfiai leírás entitás-kapcsolat modelljének, mint ami az FRBR-ben található. A BIBFRAME keretrendszerében tisztán elkülönül a szellemi tartalomra és a forrás fizikai tulajdonságaira vonatkozó információ. A szerzők három kulcsterületet emelnek ki, ahol a BIBFRAME különösen sikeres lehet: ezek az időszaki kiadványok, az audiovizuális anyagok és a ritka könyvek/kéziratok.

A folyóiratcímek változhatnak az idők során. Ennek eredményeképp ugyanarról a kiadványról számos különböző rekord készülhet. A rekordformátum elhagyásával lehetségessé válhat, hogy érthetőbben kifejezzük a cikkek és a folyóirat kapcsolatát vagy egy kiadvány különböző változatai közötti kapcsolatot. Az FRBR *mű* (*work*) koncepciója a folyóiratok kontextusában problémás, mivel egy folyóirat-kiadvány maga is *mű*, viszont egyben *művekből* is áll. Az időszaki kiadványok folyamatosan megjelenő volta miatt pedig a *példány* (*item*) szint nehezen értelmezhető. Egyelőre a BIBFRAME sem kínál megoldást az időszaki kiadványokat övező nehézségekre, például a címváltozatokra, a mellékletekre, az újraközölt publikációkra, vagy éppen a kötetek, számok, kiadások, cikkek viszonyrendszerére. [A tanulmány a problémát feloldó LRM kiadása előtt íródott – A Ref.]

Az audiovizuális anyagok több olyan jellemzővel bírnak, ami miatt jelen katalogizálási környezetben gondot okoz a leírásuk. Ilyen például, hogy a gyakran erősen eseményhez köthető tartalom miatt nincs FRBR-i értelemben vett *mű* (*work*), vagy van, de jelentősége elhanyagolható az eseményhez képest (pl. felvétel egy madárdalról vagy élő közvetítés egy tüntetésről). Ilyenkor szerencsésebb lenne az eseménycentrikus megközelítés a leírásban, de a jelenlegi szabványaink mind „mű/tárgy”-központúak. Az audiovizuális anyagok jellemzően nagyszámú ember közös erőfeszítésének végeredményei, így nehéz kiemelni egy vagy csak néhány létrehozót. Az audiovizuális anyagok gyakran aggregátumban vagy gyűjteményben jelennek meg (pl. egy albumon lévő ze-

neszámok esetében), problémás a részek és a sorozat közötti kapcsolat leírása. Emellett a legtöbb közgyűjteményben őrzött audiovizuális forrást soha nem adták ki, a jelenlegi szabványok pedig főleg a publikált művek példányainak leírását helyezik a középpontba. Végezetül a javaslatok szerint a BIBFRAME-ben az audiovizuális anyagoknál több technikai metaadatot és attribútumot kellene alkalmazni.

A ritka könyvek/kéziratok egyedi sajátosságainak leírását nem támogatják kellően a jelenlegi katalogizálási szabványok. Az FRBR-ben a fókusz a *mű-kifejezési forma-megjelenési forma* (*work-expression-manifestation*) hármason van. Ezekhez képest a *példány* (*item*) szint kisebb hangsúlyt kap, ám ez az a szint, amely a ritka anyagokkal foglalkozó közösségek számára különösen fontos (pl. a lapszé- li jegyzetek, dedikációk stb. miatt). A BIBFRAME rugalmasabban tudja ugyan kezelni példányszintű leírásokat és a strukturált megjegyzéseket, de nem utolsó szempont, hogy ez komoly időbeli ráfordításal és így nagyobb költségekkel is jár.

Bár a BIBFRAME szeretné leváltani a MARC-ot mind kódolási, mind adatcsere-formátumként, egyelőre nincs konszenzus a könyvtáros közösségben arról, hogy ez szükséges-e. Noha a MARC tulajdonképpen csak egy adatcsere-formátum bibliográfiai adatok számára, de a szakma szemében „összenőtt” a vele alkalmazott tartalmi szabályzatokkal. A BIBFRAME-et szabványsemlegesnek tervezték, ez egyrészt növeli a kiterjeszhetőségét, másrészt bizonytalanságot okozhat, ha katalogizálási kontextusban használják. Kérdéses, hogy a BIBFRAME képes-e a széles körű interoperabilitás biztosítására, vagy fennáll a veszély, hogy a könyvtári adatok ugyanúgy „silókban” lesznek, mint jelenleg, csak másik „silókba” kerülnek. Mivel a BIBFRAME kidolgozása még kezdeti szakaszban van, ezért nem könnyű megállapítani, hogy milyen irányba fog fejlődni. Majd ha a korai tesztelők közzéteszik jelentéseiket, akkor jobb rálátásunk lesz arra, hogy mit kell még tenni, hogy a BIBFRAME – megvalósítva célkitűzéseit – a bibliográfiai leírás új modelljévé váljon.

(Ilácsa Szabina)

Lásd még 12

Katalógusok

35/2020

SUKIASÂN, È. R.: Sistema katalogov : kak my ee dolgo stroili i kak bystro likvidirovali **In:** Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2019) 6., p. 28-40.

Res. angol nyelven

A katalógusok rendszere: milyen sokáig építettük és milyen gyorsan megszüntettük

Cédulakatalógus; Dokumentumleírás története; Gépi katalógus; Információkeresés; Leíró katalógus; Szakkatalógus; Tárgyszókönyvtár

A katalógusok keletkezésének pontos dátuma nem ismert, de tény, hogy az i. e. VII. században a ninivei könyvtárban már létezett katalógus. Az első katalógusok célja a könyvvállományok, helyesebben a tárolási egységek számbavétele volt (már a kötőablakat is jegyzékbe foglalták). A könyvtári katalógus eleinte a mai leltárkönyvre hasonlított; az információt közvetlenül a forrásból ugyanolyan formában és sorrendben írták le. A ma ismert szabványos katalóguscédulákat *Melvil Dewey* javasolta 1876-ban. A mai bibliográfiai leírás néhány elemét (a szöveg nyelve, oldalszám) a régmúltban is használták. Elsőként a betűrendes katalógus jelent meg, a vezérszó a szerző vagy a cím volt. Oroszországban a cím nem lehetett vezérszó, a katalógusban kiegészítő sor utalt a címre akkor, ha a szerző neve nem szerepelt a borítón, továbbá kézi- és tankönyvek esetén. Később a katalógusokat nyelvek szerint bontották, a tartalmi feltárást a lényeges kérdésekre (miről szól? hol? mikor? stb.) utaló szavak színes megjelölése szolgálta; ezeknek a leírás előtt vagy után való feltüntetésével jött létre a tárgyszókönyvtár.

A szakkatalógusok (szisztematikus katalógusok) alapját a tudományos elvek szerint felépített könyvtári osztályozási rendszerek képezik. (Ezeket az állományok elhelyezésére és a bibliográfiai kiadványokban szükséges csoportosításokra dolgozták ki, nem a katalógusok számára.) A szakkatalógusok csak cédulaformában léteznek.

Az Oroszországban használt katalógusok:

- Betűrendes katalógus: szerző, cím, testületi szerző szerint lehetett keresni, de meg lehetett találni a választ a nyelv, a fordító, a közreműködő stb. kérdésére is. A könyvtárosok talál-

mányai a munkájukat könnyítő segédmutatók (például cím szerinti mutató egyező nevű szerzők esetén).

- Tárgyszókönyvtár: szerepét sokáig vitatták a szakkatalógussal összevetve, a kérdést *N. K. Krupskaja* döntötte el, eszerint a betűrendes katalógus az alap, a szakkatalógus a vezető, a tárgyszókönyvtár a kiegészítő. Sok könyvtárban megsemmisítették a tárgyszókönyvtárakat.
- Szakkatalógus: kezdetben ideológiai célokot szolgált, alapját a szovjet időkben kidolgozott könyvtári-bibliográfiai osztályozás (BBK) képezte, ma az olvasókat szolgálja. Az 1980-as évek szabványai rögzítik, hogy a szakkatalógus kötelező része a betűrendes tárgyszómutató.

Új fogalmak keletkeztek: *bibliográfiai spirál* – a betűrendes katalógus a szakkatalógus betűrendes segédmutatója (a katalóguscédulán szerepel a BBK index), míg a szakkatalógus a betűrendes katalógus segédmutatója; *katalógusrendszer* – összekapcsolt és egymást kiegészítő könyvtári katalógusok és kiegészítő mutatók tervszerűen szervezett összessége. A közkönyvtárakkal szembeni normatív követelményeket főhatósági szintű típus-alapszabályok és módszertani ajánlások rögzítették.

A XXI. század elején néhány könyvtárvezető önhatalmúlag döntött: lezárták a katalógusokat, hatályon kívül helyezték a szabványokat, alapszabályokat, útmutatókat, és létrehozták saját elektronikus katalógusukat. Eközben az általános tudományos könyvtárakra vonatkozó 1985. évi típusszabályzat érvényben maradt; megújítására az elektronikus katalógusok típusszabályzatának kidolgozásánál kerülhet sor, hivatalos dokumentumot azonban még nem sikerült elfogadtatni a Kulturális Minisztériummal.

Oroszországban (is) mindenki azt várta az elektronikus katalógustól, hogy helyettesíteni fogja a hatalmas cédulakatalógusokat; kényelmes használatot, gyorsaságot, sok helyről lehetséges elérhetőséget reméltek tőle. Az elektronikus katalógusok kifejlesztői azonban nem rendelkeztek katalógizálási ismeretekkel, nem volt köztük könyvtáros végzettségű szakember. Ennek következtében az elektronikus katalógusokban téma szerint gyakorlatilag nem lehet keresni (csak kulcsszavak szerint), nem áll rendelkezésre tájékoztató apparátus vagy keresési segítség. Nincsenek tájékoztatói szakemberek, akiket meg lehetne kérdezni. A katalógusrendszer összeomlott, helyette van egy e-katalógus, amelyben az olvasónak meg kell keresnie a raktári számot, és kikérni a dokumentumot. Milyen szerencse, hogy nem minden könyvtár

dobta ki a szakkatalógusát! A külföldi szakemberek nem hiszik el az Oroszországi Állami Könyvtár őrési szakkatalógusának likvidálását; szerintük a katalóguscédulák szkennelt másolatait a világon sok nagykönyvtár megvenné.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 7, 10, 30

Információkeresés

36/2020

MUELLER, Kat Landry [et al.]: Where's the EASY button? Uncovering e-book usability. – Bibliogr. **In:** Reference & user services quarterly. – 59. (2019) 1., p. 44-65.

Hol van az EASY gomb? Az e-könyves platformok használhatóságának vizsgálata

Adatbázis; Elektronikus könyv; Elektronikus könyvtár; Gépi információkeresési rendszer; Használó; Hatékonyság; Online információkeresés

Az e-könyves platformok száma megsokszorozódott a forgalmazók és a kiadók körében, ami nemcsak a gyarapítási és állományalakítási döntéseket teszi összetettebbé, de a felhasználói élményt is bonyolítja. A feladatalapú használói tesztelés módszerét alkalmazva a kutatás szerzői meg kívánták mérni és össze kívánták hasonlítani a használók teljesítményét nyolc egyszerű feladat esetén kilenc e-könyves platformon: az *EBSCO eBookson*, a *ProQuest Ebook Centralon*, a *Gale Virtual Reference Libraryben* (GVRL), az *Oxford Reference-en*, a *Safari Books Online-on*, az *IGI Globalon*, a *CRCnetBASE-en*, a *Springer Linken* és a *JSTOR-on*. Elemezték a feladatok sikeres vagy elrontott teljesítésének arányát, a feladatra fordított átlagos időtartamot, valamint a használói véleményeket, annak érdekében, hogy felmérjék az egyes platformok használhatóságát. Ami a használók képességeit és gyorsaságát illeti az ismert címek keresésében, a navigációs feladatokban és a speciális eszközök azonosításában, az eredmények szerint a platformok nagy eltéréseket mutatnak, ami a könyvtári gyarapítással és használóképzéssel kapcsolatos döntésekre nézve is jelentőséggel bírhat. A kutatás számos kulcsfontosságú tervezési javaslatot is megfogalmaz a forgalmazók számára az optimális felhasználói élmény érdekében. A tanulmány nem

tűzte ki célul egy „győztes” platform kihirdetését, és az összes tesztelt platform egyaránt rendelkezett gyengeségekkel és erősségekkel különböző szempontokból, de összességében az általános teljesítmény és a használói preferencia a *ProQuest Ebook Central* nevű platformja mellett szólt.

(Autoref.)

Lásd még 35, 61

Olvasószolgálat, tájékoztatómunka

37/2020

BOWRON, Christopher Ross – WEBER, Joseph E.: The evolving reference desk : a case study. – Bibliogr. **In:** The journal of academic librarianship. – 45. (2019) 5., 102057

A tájékoztatópult szerepének átalakulása: esettanulmány egy felsőoktatási könyvtárból

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Igény; Referenz; Statisztika; Tájékoztató munka

A globális könyvtári trendek mindenhol a referenz kérdések számának csökkenését jelzik. Nem kivétel ez alól az Austin Peay Állami Egyetemen található Felix G. Woodward Könyvtár sem. A 2004/05-ös tanévben még több mint 8800 kérdésre adtak választ, ám ez a szám a 2014/15-ös tanévben épphogy meghaladta a 3000-et. 2015 tavaszán a Woodward Könyvtárban a használati adatok birtokában megkezdtek a szolgáltatások átszervezését.

Az egyik első új változtatás a referenzkérdés-statisztika felvételének módszertanában történt, ugyanis korábban nem vették figyelembe a kérdések típusait. Az új módszer lehetővé teszi a könyvtár számára a kérdések kategóriáinak azonosítását, ami segít meghatározni a szakmai segítségnyújtás szintjét, és így a feladat ellátásához szükséges szakemberek munkájának beosztását is. A könyvtárigazgató 2015 őszén az ügyeleti rendszerben működő, kérés esetén reagáló, ún. „on-call” modell bevezetése mellett döntött, így a tájékoztató könyvtárosok produktívabban ki tudják használni a munkaidejüket, és nem kell állandóan a pult mögött ülniük. A kezdetben csak az esti nyitvatartás során alkalmazott módszert a következő évben kiterjesztették a könyvtár egész nyitvatartási idejére. A megüresedő, személyzet nélküli tájékoztatópultot áthelyezték a könyvtár egy kevésbé forgal-

mas pontjára, de még az olvasószolgálati pult közelébe. A modell lényege, hogy a tájékoztató szolgáltatást a használó az olvasószolgálati pultnál kérheti, ahol a szolgálatot teljesítő kolléga maga válaszolja meg az egyszerűbb kérdéseket, komplexebb kérdések esetén pedig a tájékoztatópulthoz hívja a tájékoztató könyvtárost, és oda irányítja az olvasót is.

2018 őszén újfent megvizsgálták a könyvtár referenz szolgáltatásának statisztikai adatait, mind a 2004/05–2014/15-ös tanévekre, mind az azóta eltelt időszakra vonatkozóan. Az adatokból egyértelműen kiderül, hogy a változtatások dacára a referenz kérdések éves száma továbbra is csökkenő tendenciát mutatott, és a tényleges referenz kérdések aránya az összes kérdésen belül 50% körül ingadozott. A referenz kérdések gyakorisága és az egyes időávok/műszakok között nem találtak egyértelmű összefüggést.

Magukból a használati adatokból nem derült fény arra, miért csökken a szolgáltatás igénybevétele, ezért 2018 tavaszán egy kérdőíves felmérést végeztek a 2714 végzős hallgató körében a tájékoztatópult használatának vagy éppen nem használatának okairól. Mivel mindössze 74 válasz érkezett, statisztikai következtetések nem vonhatók le, ám a hallgatók visszajelzései több szempontból is rávilágítottak a probléma gyökerére. A kitöltők közül 55-en választották azt, hogy nem használták a tájékoztatópultot a régi helyén; 44-en pedig azt, hogy nem használták a pultot az új helyén. Az okok a következők voltak: nem kaptak olyan feladatot, amely könyvtári források igénybevitelét követelte volna; nem ismerték a szolgáltatást; nem kértek segítséget a könyvtárosoktól, mert maguktól is jól elboldogultak, és megtalálták a szükséges szakirodalmat. A „nem ismertem a szolgáltatást” válasz mind a régi, mind az új elhelyezésű tájékoztatópult esetében is a második leggyakoribb ok volt, azaz ez a tényező nem bizonyult döntőnek. A tájékoztatópult „láthatatlanságán” célirányos promócióval (oktatóknak szóló tájékoztatók, közösségi média, használóképzés) és a figyelmet jobban a pultra irányító jelzésekkel változtattak. Ami a hallgatók által beadandó feladatokat illeti, érdemes lenne szorosabbra fűzni az oktatókkal való együttműködést, és a könyvtári forrásokra támaszkodó feladatok kiosztására ösztönözni őket. A mögött a válasz mögött, mely szerint a hallgatók maguktól is elboldogulnak a könyvtári források használatával, az információs műveltségi képzések egyre gyakoribbá válása is állhat, noha ezt az összefüggést még nem erősítették meg. A csökkenő tendencia oka továbbá a távoli elérésű, egyre felhasználóbarátabb felülettel rendelkező on-

line források számának növekedése. (Az erre utaló megjegyzések is szerepeltek a hallgatói kérdőívben a szabad szöveges válaszok között.)

A csökkenő számú tájékoztatói feladatok elvégzéséhez bevált az ügyeleti rendszer, így a tájékoztató könyvtárosok el tudták látni az igény szerinti tájékoztató munkát, és ahelyett, hogy tehetetlenül várták volna a hallgatókat a tájékoztatópult magányában, irodájukban tudtak elmélyült munkát végezni – például erre a hangsúlyváltásra a kutatási útmutatók készítése, a közösségi médiában végzett népszerűsítő tevékenység, a használóképzés és az arra való felkészülés, valamint az egyéni konzultációk biztosítása. Noha számos alternatív lehetőség kínálkozik a használók információs igényeinek kielégítésére, kijelenthető, hogy a változásban lévő tájékoztatópult felett még nem járt el az idő.

(Bódog András)

38/2020

DEMPSEY, Paula R.: Chat reference referral strategies : making a connection, or dropping the ball?. – Bibliogr. *In*: College & research libraries. – 80. (2019) 5., p. 674-693.

Továbbirányítási stratégiák a chates tájékoztató szolgáltatásban: a felek összekapcsolása vagy a labda passzolása?

Felsőoktatási könyvtár; Felmérés; Kommunikáció -használókkal; Olvasószolgálat; Referenz; Szakértő rendszer; Tájékoztató munka

A felsőoktatási könyvtárak esetében a chatalapú referenzszolgáltatás alacsony küszöbű belépőt kínál a hallgatók számára a könyvtári szolgáltatások világába. Nyilvánvaló előnyök jellemzik: szükség esetén azonnali elérést biztosít és általában anonim, így lehetőséget ad olyan kérdések feltevésére is, amelyekkel a használó esetleg nem fordulna személyesen a könyvtároshoz.

A chicagói Illinois-i Egyetemen is igénybe vehető a chates referenzszolgáltatás a *LibChat* szoftver segítségével (erre a *LibraryH3l*pről álltak át). A chates referenz könyvtárosok, nem könyvtáros végzettséggel rendelkező szakemberek, valamint hallgatói segítő munkatársak biztosítják a campus öt könyvtárában, amelyből négy orvostudományi szakkönyvtár. A könyvtárosok saját munkahelyükről állnak „chat-készenlétben” 11 és 17 óra között, továbbá az általános tájékoztatópultban dolgozó kolléga egy segítő

munkatárs támogatásával várja (chaten is) a referenz kérdéseket. A bejövő chates kérdésekre hangos értesítés hívja fel a tájékoztatók figyelmét, akik szükség esetén átirányíthatják a használót az adott témában jártasabb szakértőhöz. (A kérdések továbbítását a *LibChat* egy automatizált e-maillé való konvertálással könnyíti meg, de a „labda passzolása” többféle csatornán is megvalósulhat.) A szakvégeztséggel nem rendelkező hallgatói segítő munkatársak kezelik a legtöbb chatkérdést: ők 9 és 19 óra között, sőt szórványosan ezen időpontokon felül is szolgálatban vannak. A hallgatói segítőket útbaigazító és lelőhely-információkra vonatkozó kérdések megválaszolására készítik fel; a mélyebb szaktudást igénylő referenz kérdéseket (szintén többféle lehetséges módon) átirányítják a könyvtárosokhoz és a téma szakértőihöz. Az egyetemi könyvtár egy kutatás keretében megvizsgálta a szolgáltatás hatékonyságát a 2015/16-os és a 2016/17-es tanévek chat-átiratait alapul véve. Arra voltak elsősorban kíváncsiak, hogy milyen arányban továbbítják a chates kérdéseket az ügyfélszolgálatot ellátó munkatársak egy szakreferens kollégának, és ezt hogyan kommunikálják a használók felé. A vizsgált időszak során 11 240 chates átíratból 1956 olyan referenz kérdést azonosítottak, amely könyvtári források megtalálására vonatkozott egy adott tudományterületen, így a chatelés a szak-tájékoztatás kategóriájába volt sorolható. A vizsgált kérdések 59%-át rögtön megválaszolták, 24%-át továbbították illetékes szakembereknek, 6% esetében pedig szakértői elérhetőséget adtak meg a tájékoztatás során. (Legnagyobb arányban a könyvtárosok továbbították, akik rutinosan tudták, hogy mely kérdésnek ki a szakértője a campuson.) Technológiai vagy egyéb okokból a kérdések 10%-a esetében félbeszakadt a tájékoztatás.

A kérdések kétharmada nyitvatartási időben, míg egyharmaduk a zárás utáni órákban és a hétvégéken érkezett be. A hallgatói segítőik által szakértőkhöz továbbított, szak-tájékoztatást igénylő kérdések arányát nem befolyásolta az, hogy a segítő egyedül vagy egy könyvtáros felügyelete mellett tájékoztattott. A szakterületi referenz kérdések a négy vizsgált félév során nagyjából egyenlő arányban oszlottak meg; tudományterületek szerint a társadalomtudományok terén voltak a legritkábbak. A részletekbe menő referenz interjúk nem voltak túl gyakoriak, ám ha sorra kerültek, többnyire pozitív fogadtatásban részesültek a használók részéről; a tapasztalatok szerint a chatfelület nem korlátozta az információs igények mélyebb megismerését.

A kutatás során a diskurzuselemzés módszereit alkalmazva azt is felmérték, milyen verbális magatartás övezi a referenz kérdések továbbírányítását: bocsánatkérés, semleges hangnem, vagy éppen a pozitívumok hangsúlyozása. (Mindegyik esetben kijelentő vagy feltételes formában is felajánlhatták a használónak a szakterületi felelős segítségét.) Az eredmények azt mutatják, hogy mind a könyvtárosok, mind az egyéb végzettségű munkatársak, mind a hallgatói segítők elsősorban semleges hangvételnél továbbították a kérdéseket; a könyvtárosokra jellemzőbb volt a szolgáltatás előnyeinek kidomborítása a sajnálkozással szemben (33%, illetve 13%), míg a hallgatói segítők kevesebb része fogalmazta meg az előnyöket (21%), és hajlamosabbak voltak bocsánatkérések közepezté továbbírányítani a kérdéseket (18%). Ami a használói visszajelzéseket illeti, a magabiztos tónusú továbbírányítás nagyobb arányban (55%-ban) váltotta ki a használók elégedettségét, mint a sajnálkozó, bocsánatkérő hozzáállás (erre a használóknak csak 45%-a reagált pozitívan).

A vizsgálat alátámasztotta, hogy a chates referenz nem csupán a gyors kérdések megválaszolásának a felülete, hanem egyúttal teret ad a kutatómódszer-tan oktatásának is. Még azokban az esetekben is, amikor nem feltétlenül lehetett választ adni a feltett kérdésekre, a különböző információforrások és kutató-támogató eszközök bemutatása igen hasznosnak bizonyult a chatelés során.

(Bódog András)

39/2020

UHRÍKOVÁ, Veronika: Referenčné služby v Štátnej vedeckej knižnici v Banskej Bystrici. – Bibliogr. In: Knižnica. – 20. (2019) 2., p. 18-23.

Tájékoztató szolgáltatások a beszercebányai Állami Tudományos Könyvtárban

Általános tudományos könyvtár; Felmérés; Kommunikáció -használókkal; Olvasószolgálat; Referenz; Statisztika; Tájékoztató munka; Tudományos és szakkönyvtárak

A tájékoztatás a könyvtárak alapszolgáltatásai közé tartozik: a könyvtári törvény kötelező feladatként írja elő a könyvtári információs szolgáltatások biztosítását, minden használó számára egyenlően hozzáférhető módon. Az elmúlt évtizedekben azonban a tájékoztató szolgáltatások jelentős fejlődésen mentek keresztül.

A tájékoztatás az első kontaktus az olvasó és a könyvtáros között. Lényege az alapinformációk közvetítése releváns információforrásokból, esetenként faktográfiai adatok szolgáltatása. A mai használók az információtechnológia gyors fejlődése hatására komfortos és gyors hozzáférést igényelnek az információkhoz. A használóval való kapcsolattartás időbelisége alapján háromféle digitális tájékoztató szolgáltatást különböztetünk meg: aszinkron, szinkron és speciális tájékoztató. Az aszinkron digitális tájékoztató szolgáltatás e-mail vagy webes adatlap segítségével történik, jellemzője, hogy a kommunikáció során időeltolódás alakul ki a használó és a könyvtáros között. Szinkron digitális tájékoztató szolgáltatásnak nevezzük azt a típust, amikor a kommunikáció azonos időben zajlik, ilyen az online telefonos beszélgetés, a chat és a videokonferencia. Speciális tájékoztató szolgáltatások a referenz archívumok, a gyakran ismételt kérdések (FAQ) vagy a hipertextes címtárak, amelyek különböző linkekre mutattva orientálják a használókat egy témakörben.

2016-ban a besztercebányai (Banská Bystrica) Állami Tudományos Könyvtár konferenciát szervezett a digitális környezetben folytatott tájékoztató szolgáltatásokról. Megállapították, hogy az elmúlt években preferenciaváltozás tapasztalható az online kommunikációs eszközök terén. Néhány évvel ezelőtt az e-mail és a *Kérdezze könyvtárosát!* szolgáltatás volt a legnépszerűbb, de mára előtérbe került a chat, továbbá közkedveltek az online telefonos beszélgetések és a videokonferenciák is.

A besztercebányai Állami Tudományos Könyvtár főként az aszinkron és szinkron digitális tájékoztató szolgáltatásokat használja. A *Kérdezze könyvtárosát!* szolgáltatás 2004-ben került egy nemzeti szintű portálra, a besztercebányai könyvtárban 2005-ben vezették be. 2010-ig a használata töretlen volt, de azóta jelentős csökkenés, sőt az érdeklődés hiánya figyelhető meg. 2015-ben új lehetőségeket keresve a könyvtár a *LiveChat (Open Source – Live Helper Chat)* szolgáltatás felé fordult. A kutatások szerint a szlovák lakosság 41%-a naponta chatel, 66% napi szinten használja a közösségi oldalakat. A szlovák felsőoktatási és tudományos könyvtárak elsődleges használói célcsoportját már a Google-generáció jelenti. A használók chates tájékoztatása ezért elengedhetetlennek tűnik; szükségességét és módját az IFLA digitális referensszel kapcsolatos 2008-as útmutatója (*IFLA Digital Reference Guidelines*) is részletezte. A *Kérdezze könyvtárosát!* és a *LiveChat* szolgáltatások összehasonlítása során Besztercebányán megállapították, hogy a *LiveChat* leginkább 14 és 15 óra között használják, illetve elsősorban a kölcsönzéssel összefüggő kérdéseket tesznek fel (nyitvatartási idő, regisztráció, hosszabbítás, előjegyzés, keresés stb.). Az összehasonlítás eredménye szerint elindulása óta a *LiveChat* nagyságrendekkel többen vették igénybe, mint a *Kérdezze könyvtárosát!* szolgáltatást – ez utóbbival 2016-ban, 2017-ben és 2018-ban rendre 27-en, 44-en és 35-en éltek, míg a *LiveChat* esetében 2016-ban 354, 2017-ben 265, 2018-ban 281 használatot regisztráltak.

A statisztikai adatok szerint a használók előnyben részesítik a szinkron kommunikációt az aszinkronnal szemben. A válaszadások sebessége is fokozódik, 11 másodperc és 1 perc közé esik, egy beszélgetés pedig átlagosan 2–10 percig tart. A könyvtárak számára lehetőséget jelent, ha a legnagyobb népszerűségnek örvendő platformokon keresztül (Facebook messenger, WhatsApp, Viber stb.) próbálnak közelebb kerülni a használókhoz. Az információs technológiák szüntelen fejlődése arra ösztönzi a könyvtárakat, hogy megkönnyítsék és használói igényeihez alakítsák, esetleg saját alkalmazások fejlesztésével javítsák napi szintű kommunikációjukat.

(Prókai Margit)

Lásd még 51

Kölcsönzés

40/2020

HENDLEY, Michelle: Discovering data discrepancies during deselection : a study of GreenGlass, Aleph, and due date slips circulation data. – Bibliogr. In: Technical services quarterly. – 36. (2019) 3., p. 233-248.

Adathibák feltárása apasztás közben: az OCLC GreenGlass alkalmazás, az Aleph és a kölcsönzőlapok kölcsönzési adatai

Állomány használata; Állományapasztás; Felsőoktatási könyvtár; Integrált gépi rendszer; Kölcsönzés; Statisztika; Szoftver

Egy állományapasztási projekt közben egy állami főiskola könyvtárosai azt gyanították, hogy a GreenGlass alkalmazás kölcsönzési adatai pontatlanok. Jelen tanulmány könyvek véletlenszerűen kiválasztott mintáján keresztül hasonlítja össze a

GreenGlass és az Aleph kölcsönzési statisztikáit. Kulcsszavas kereséssel azt is meghatározták, hogy a GreenGlass által kilistázott „nulla használatú” könyvek között szerepelnek-e a tantervhez kapcsolódó anyagok. A kutatás során összehasonlították a GreenGlass és a kölcsönzőlapok adatait a tantervhez kapcsolódó anyagok tekintetében. A GreenGlass kölcsönzési adatai némely esetben hibásak voltak. Ráadásul a tantervhez kapcsolódó, kölcsönzött művek előfordultak a GreenGlassban a „nulla használatú” könyvek listáján. A tanulmány eredményei segítettek megtartani a fontos címeket, és rávilágítottak, mennyire helytelen kizárólag a kölcsönzési adatokra támaszkodni a monográfiák aszptásakor.

(Autoref.)

Lásd még 51, 55, 64

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

Lásd 68

Tájékoztatási eszközök

Lásd 12

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

41/2020

SHEA, Gerard – DERRY, Sebastian: Academic libraries and autism spectrum disorder : what do we know?. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 45. (2019) 4., p. 326-331.

A felsőoktatási könyvtárak és az autizmus spektrumzavar: mit tudunk erről?

Egyetemi hallgató; Felsőoktatási könyvtár; Hátrányos helyzetű olvasó; Hozzáférhetőség; Könyvtárosetika

Az autizmus spektrumzavart (*Autism Spectrum Disorder*, ASD) régen ritkán vagy egyáltalán nem ismerték fel. Az Egyesült Államokban egy 2018-ban

közzétett felmérés szerint 59 gyermek közül 1 érintett. A következő tíz év során az országban 550 ezer ASD-s (a továbbiakban: autista) gyermek éri el a felnőttkort, és várhatóan 45%-uk lép be a felsőoktatásba. A felsőoktatásban tanulók között is egyre több az autista hallgató, aki segítségre szorul.

Az autisták társadalmi, kommunikációs és viselkedési készségei hiányosak, ezért a felsőoktatási intézményeknek és könyvtáraiknak foglalkozniuk kell a felsőoktatásba való beilleszkedésükkel és a számukra nyújtott (nem feltétlenül csak speciálisan nekik szóló) szolgáltatásokkal. Az autistáknak a következő területeken vannak nehézségeik: megértés általában, írásbeli közlés, nem verbális közlések megértése, hajlam a szorongásra és a depresszióra, a személyes tér eltérő értelmezése stb. Mit tehetnek a könyvtárosok, hogy segítsenek az érintetteknek hiányosságaik leküzdésében és abban, hogy sikeresen és eredményesen végezzék el tanulmányaikat?

Az Amerikai Könyvtáros Egyesület (*American Library Association*) etikai kódexében az szerepel, hogy a források és szolgáltatások legyenek egyetemesen, bármilyen megkülönböztetés nélkül mindenki számára hozzáférhetőek, köztük a különböző hátrányokkal küzdők számára is. Hasonló szemléletet tükröz az USA-ban a hátrányos helyzetűekkel foglalkozó törvény (*Americans with Disabilities Act*, ADA, 1990) és a hátrányos helyzetűek oktatásával foglalkozó törvény (*Individuals with Disabilities Education Act*, IDEA) is. A könyvtárak szolgáltatási etikája megkívánja, hogy befogadó és elérhető környezetet biztosítsanak a hátrányokkal élőknek. Az autisták a könyvtárakat pozitívan ítélik meg, és biztonságos helynek látják. A felsőoktatásban tanuló autistáknak tehát igényük és joguk is van arra, hogy a felsőoktatási könyvtárak aktív használói lehessenek.

Az autisták könyvtárhasználatuk során különböző akadályokkal szembesülnek, elsősorban a kommunikáció terén. Mivel nem szívesen kérnek személyesen segítséget, a könyvtárossal való találkozás helyett a chates referenz szolgáltatás ajánlható fel nekik. Emellett az autisták szívesen fordulnak olyan könyvtárhoz, akit már ismernek. A felsőoktatási könyvtáraknak érdemes tájékoztató programokat szervezniük például áprilisban, az autizmusról szóló tematikus hónap keretében. Az intézményeknek komolyan kell venniük ezt a használói csoportot és közösséget, és együtt kell működniük az érintett személyekkel és csoportjaikkal, különös tekintettel a különböző érdekképviselőkre.

Ami a könyvtárépületek kialakítását és magát az oktatást illeti, célszerű figyelembe venni a *Universal Design* és a *Universal Design for Learning* előírásait, melyek arra irányulnak, hogy az épületek, a megfelelő környezet és az egyes szolgáltatások mindenki számára hozzáférhetőek legyenek. Tekintettel kell lenni arra, hogy az autistákat különböző környezeti tényezők is befolyásolják a könyvtárak közösen használt tanulási tereiben (pl. a villogó fények, erős hangok, mások tevékenységének zajai). A rugalmas tananyagok és módszerek megfelelőek a megszokottól eltérő tanulási stílusok és képességek esetén is. A campuson olyan csendes terekre is szükség van (ezek akár az épület egy-egy teljes szintjét is elfoglalhatják), amelyek a nap 24 órájában rendelkezésre állnak a nyugodt tanuláshoz. Az autista hallgatók egy-egy témában nagyon el tudnak mélyülni, olyannyira,

hogy akár tutorként is működhetnek társaik számára, ami segíti beilleszkedésüket. Az autista iskolások számára már létezik személyre szabott oktatási program, ezt ki lehetne terjeszteni a felsőoktatásra is. Az intézményekben meg kell szervezni a könyvtárosok képzését az autizmusról. Emellett az autista hallgatók könyvtárakra, könyvtári szolgáltatásokra és a könyvtárosokra vonatkozó igényeinek vizsgálata is sort kell keríteni. Az autizmussal kapcsolatos tudatosság csak akkor fejlődhet, ha mind a közvéleményben, mind a könyvtári szakirodalomban, mind a könyvtári rendezvényeken több szó esik erről a neurológiai zavarról, illetve több autista jelenik meg a könyvtárosképzésben és a könyvtáros pályán is.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 9

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

Lásd 7, 10

Szakterületi tájékoztatási rendszerek

42/2020

KREISCHE, Joachim: Bibliothekssystem reloaded : die Neuaustrichtung des Förderprogramms Fachinformationsdienste für die Wissenschaft. – Bibliogr. In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 66. (2019) 4., p. 164-171.

Res. angol nyelven

Könyvtári rendszer újratöltve: a tudományos szakinformációs szolgáltatások átszervezése

Együttműködés -szakterületi; Kutatás információellátása; Tájékoztatás; Tájékoztatási hálózat; Támogatás -pénzügyi -általában

A kiemelt gyűjtőköri rendszerről (*Sondersammelgebietplan*) a tudományos szakinformációs szol-

gálatok támogatási rendszerére (*Förderprogramm Fachinformationsdienste für die Wissenschaft*) való áttérés könyvtárszakmai körökben éles vitákhoz vezetett. A német Kutatási Alap (DFG) tudományos könyvtárakkal és információs rendszerekkel foglalkozó bizottsága által kinevezett értékelő testület arra a megállapításra jutott, hogy a választott megoldás alapvetően helyes és szükségszerű, és hogy a tudományterületek számára nyújtott innovatív és fenntartható szolgáltatások rövid időn belül sikerrel kecsegtetnek. A bizottság javaslatai mindazonáltal hangsúlyozzák, hogy a szakinformációs szolgálatok között bővülő együttműködésre és a megbízott könyvtárakkal való intenzívebb kommunikációra van szükség. Így lenne elérhető a régiókon átívelő szakirodalmi információellátási rendszer (szakterületenkénti igények szerinti) konszolidációja, amely a német könyvtári rendszerben modellként szolgálhatna a hasonló adaptációs folyamatokhoz. Sok esetben szintén napirenden van az átállás egy egyszerű rendszerről egy összetettebbre, melynek során tisztázni kell az adó és a fogadó könyvtárak feladatait, szerepét és a finanszírozási kérdéseket.

(Autoref.)

Lásd még 12

Kutatás és termelés információellátása

43/2020

HERR, Melody: Responding to research misconduct : a primer for LIS professionals. – Bibliogr. **In:** Science & technology libraries. – 38. (2019) 3., p. 272-287.

Mit tehetünk az etikátlan kutatások ellen? Bevezetés a könyvtár- és információtudományi szakemberek számára

Adatfeldolgozás; Könyvtárosetika; Kutatás információellátása; Módszertani útmutató; Szakmai etika -rokon területen; Terminológia; Tudományos és szakkönyvtárak; Tudományos kutatás

A hamisítás, a koholmányok, a plagizálás és az etikátlan kutatások más formái aláássák a tudomány alapját – a kutatók integritásába és bemutatott eredményeikbe vetett bizalmat. Ezért, mint a kutatócsoportok tagjai, a könyvtári és információs szakemberek is felelősséggel tartoznak az etikátlan kutatások elkerüléséért. Bevezetesként ez a tanulmány meghatározza az etikátlan kutatás fogalmát, tárgyalja okait és ismerteti következményeit. Ezután stratégiai eszköztárral látja el a könyvtári és információs szakembereket – az információgyűjtéstől a párbeszéd kezdeményezésén át a hivatalos vád benyújtásáig – annak érdekében, hogy hatásosan reagáljanak, amikor etikátlan kutatást gyanítanak vagy tapasztalnak.

(Autoref.)

44/2020

OLIVER, Jeffrey C. [et al.]: Data science support at the academic library. – Bibliogr. **In:** Journal of library administration. – 59. (2019) 3., p. 241-257.

Adattudományi szolgáltatások a felsőoktatási könyvtárakban

Adatfeldolgozás; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Kutatás információellátása; Továbbképzés; Tudományos kutatás

Az Arizonai Egyetem Könyvtára (Tucson, Arizona) adattudományi szolgáltatásai kiterjednek a számítógépes írástudásra, a földrajzi információs rendszerek (GIS) használatának oktatására és a tudományos

eredmények reprodukálhatóságának elősegítésére. Ennek érdekében új munkatársakat vettek fel, digitális tananyagokat fejlesztettek, valamint külső és belső együttműködések alakítottak ki, meghatározva azokat a területeket, amelyek tekintetében a könyvtár szerepet játszhat.

A számítógépes írástudás iránti igény folyamatosan nő az egyetemen. Éppen ezért a könyvtár workshopokat kínál az „R”, és korlátozott mértékben a „Python” programnyelv használatáról. Bioinformatikusi végzettséggel rendelkező munkatársuk folyamatos konzultációkat tart, amelyet főként mesterszakos hallgatók vesznek nagy számban igénybe. Ugyanakkor a könyvtár nem tud állandó adatelemzési szolgálatot fenntartani a kutatók számára.

A földrajzi információs rendszerek esetében folyamatosan igény van a nagy tudású és asztali gépeken futó rendszerek (pl. ArcGIS és QGIS) használatában nyújtott támogatásra. Ugyanakkor egyre többen fordulnak a webes platformokon működő rendszerek (pl. ArcGIS Online) felé, amihez a könyvtárnak is alkalmazkodnia kell.

A tudományos eredmények reprodukálhatóságának biztosítására való törekvés újdonságnak számít, bár szorosan összefügg az adattudományi támogatással. A könyvtár az ezzel kapcsolatos bevált gyakorlatokat (pl. jól dokumentált adatgyűjtés, adatmenedzsment) építi be munkájába. Emellett számos eszközt, így a tudományos eredmények reprodukálhatóságát elősegítő szoftvereket (pl. a Jupyter Notebook alkalmazást) ajánlanak az alapszakos hallgatóktól az oktatókig terjedő célközönség figyelmébe.

Az adattudományi szolgáltatásokat a könyvtár az egyetem IT részlegével, szakmai bizottságaival, illetve külső partnerszervezetekkel együttműködésben biztosítja. Olyan képzési formák és rendezvények is a kínálat részét képezik, mint a tematikus workshopok, hackathonok vagy éppen a *Software Carpentry* és *Data Carpentry* (<https://carpentries.org/>) kezdeményezések. A könyvtár részt vesz az *International Open Access Week* (<http://www.openaccessweek.org/>) és a *Love Data Week* (<http://lovedataweek.org/>) programjaiban is.

A könyvtárosok belső át- és továbbképzésében élnek a *Library Carpentry* (<http://librarycarpentry.org/>) által kínált lehetőségekkel. Elmélyült ismereteket szerezhetnek a *Data Science Training for Librarians* (<http://www.dst4l.info/>) folytatását képező *Data Science and Visualization Institute for Librarians* (<https://www.lib.ncsu.edu/data-science-and-visualization-institute/>) programjaiban való részvétellel is. Amikor valami-

lyen okból munkatársaikat nem tudják átképezni az adatkönyvtárosi munkakörökre, a könyvtár számára prioritás, hogy az újonnan felvett szakemberek az adattudományt és az adatumveltséget középpontba állító könyvtár- és információtudományi mesterszakos végzettséggel rendelkezzenek. Nem könyvtáros végzettségű szakemberek alkalmazására is sor kerülhet, amihez azonban intézményi kultúraváltásra is szükség van.

(Koltay Tibor)

45/2020

WILLAERT, Tom [et al.]: Research data management and the evolutions of scholarship : policy, infrastructure and data literacy at KU Leuven. – Bibliogr. In: LIBER quarterly. – 29. (2019) 1., p. 1-19.

Kutatásiadat-kezelés és tudományos fejlődés: gyakorlatok, infrastruktúra és adat-írástudás a Leuveni Egyetemen

Adatfeldolgozás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Kutatás információellátása; Tudományos kutatás

A belgiumi Leuveni Katolikus Egyetem könyvtárának a kutatási adatok kezelése terén végzett tevékenységei azokból az alapvető funkciókból következnek, amelyeket a könyvtárak már az ókor óta betöltenek. Ez azonban nem azt jelenti, hogy az ezzel kapcsolatos sokrétű munka ne jelentene kihívást a könyvtár számára, és ne követelné meg a folyamatos megújulást. A kutatási adatok kezelése szorosan kötődik a tudományos kutatás gyakorlatához és a források fogalmához, ami előtérbe állít két, egymással összefüggő fejlődési irányt, vagyis az adatvezérelt és a potenciálisan nyílt tudományt, valamint a digitális és analóg információforrások kezelésének újragondolását. Az egyetem 2014-ben alkotta meg a kutatási adatokkal kapcsolatos előírásait, amelyek alapján a kutatóknak ezeket az adatokat az egyetem kérésére minden esetben rendelkezésre kell bocsátaniuk, továbbá a publikálást vagy a projektidőszak végét követően legalább öt évig meg kell őrizniük, hacsak ezt egy harmadik féllel kötött megállapodás felül nem írja. 2016 óta az egyetem könyvtára egy adattámogatási központot tart fenn két munkatárs közreműködésével. Ezt egészíti ki öt adatszaktérítő könyvtáros, valamint a karok szervezetébe integrált huszonöt interdiszciplináris adatgazdász (*data steward*) há-

lózata. Utóbbiak a könyvtár korábbi munkatársai közül kerültek ki, belső továbbképzésüket követően; fő feladatuk a kutatókkal való kapcsolattartás és együttműködés.

2017/18-ban az egyetem elvégezte a digitális tudomány helyzetének átfogó értékelését. A RISE keretrendszer felhasználásával többek között olyan témákat vizsgáltak, mint az adatkezelési előírások és -stratégia, a támogató szolgáltatások, a képzés, a megőrzés és a hozzáférés. Az eredmények alapján 2018 nyarán egy bizottságot hoztak létre a kutatásiadat-kezelés gyakorlatának megújítása érdekében, amiben a könyvtár is fontos szerepet tölt be.

2018 óta Flandria kutatásfinanszírozási alapítványa – az EU-s *Horizon 2020* programmal összhangban – megköveteli, hogy a támogatására pályázó kutatók egy rövid adatkezelési tervet (*Data Management Plan, DMP*) nyújtsanak be. A leuveni nyerteseknek pedig hat hónapon belül ennek egy teljes körű változatát kell elkészíteniük.

Az adatkezelés támogatása lehetővé teszi, hogy a könyvtár használóközpontú szolgáltatásokat nyújtson. A DMP-k írásához nyújtott segítséggel az adatgazdászok a kutatási folyamatok aktív résztvevőivé váltak. A folyamatos szolgáltatások mellett a könyvtár munkatársai megismertették az egyetem kutatóit a DMP-k szakértői bírálatának folyamatával és az adatok publikálásának kérdéseivel. Ezenkívül a doktoranduszoknak workshopokat szerveztek az adatok kezelésének alapjairól.

A kutatási adatok kezelését lehetővé tevő technológiai infrastruktúra kiépítése nem triviális feladat, amely az információmenedzsment és az információs technológia területén tevékenykedő szakemberektől megköveteli, hogy a különböző tudományterületek kutatási életciklusait összehangolják a potenciálisan alkalmazható technológiákkal.

A kutatási adatok kezelését segítő szolgáltatások kialakításakor kulcskérdés azok mértéke és skálázhatósága, mivel nincs rájuk kész, mindenkinek megfelelő recept, tehát a kutatásokat a kellő mélységig kell megismerni a megfelelő struktúrák és szolgáltatások kialakításához. Óhatatlan, hogy az új eljárásrendekkel szemben ellenérzések jelenjenek meg, amikor a kutatók nem eddigi gyakorlatuk lehetséges továbbfejlesztésének tekintik a kutatás új kereteit és módszereit, és kifogásolják a változások mértékét. Az adatok fogalmának egységes értelmezése különösen a bölcsészettudományok terén ütközik nehézségekbe. Éppen ezért fontos, hogy az adatkezelés támogatása során megpróbáljunk közös nyelvet beszélni, hasonlóan

ahhoz, mint amikor valamely területen a résztvevő megfigyelés vagy a szakértői értékelés (*peer review*) módszerével élünk.

(Koltay Tibor)

Lásd még 1, 12, 13, 17, 18, 20, 21, 23, 26, 42, 58, 69, 71

Oktatás információellátása

Lásd 20, 49

Közérdekű tájékoztatás

46/2020

OTTOSEN, Terri – MANI, Nandita S. – FRATTA, Megan N.: Health information literacy awareness and capacity building : present and future. – Bibliogr. **In:** IFLA journal. – 45. (2019) 3., p. 207-215.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

Egészségügyi információs műveltség és kompetenciabővítés: jelen és jövőbeli kilátások

Egyesület -könyvtári -nemzetközi; Használók képzése; Hozzáférhetőség; Információs műveltség; Közérdekű tájékoztatás; Közművelődési könyvtár; Nemzetközi helyzetkép; Szakkönyvtár -egészségügyi; Társadalmi követelmények

Az egészségügyi információs műveltség mind nemzeti, mind globális szinten egyre fontosabbá válik napjaink komplex információs ökoszisztémájában. Szakmánk szerepe világszerte létfontosságú, akár „információban gazdag”, akár „információban szegény” társadalmakban élnek az emberek. A fejlett

világban a mindenütt jelenlévő egészségügyi információ a szabadon elérhető tartalmak gazdag tárházát hozza létre, ugyanakkor bizonytalanságot is kelt azzal kapcsolatban, melyik információ megbízható, hogyan hasznosítható az egészségügyi információ, és az információkat értelmezhető módon állítják-e elő. A fejlődő országokban a tartalmak lehet, hogy nem állnak rendelkezésre, vagy kulturális szempontból nem megfelelőek, vagy nyelvi és más akadályok miatt nem elérhetőek. Az előttünk álló egészségügyi információs válság mérséklése érdekében együttműködésre van szükség, és választ kell adni az egészségügyi információ komplexitása által keltett kihívásokra. A könyvtárosok és más információs szakemberek fontos szerepet játszhatnak és kell is játszaniuk közösségükön belül az egészségügyi információs műveltség javításában. A tanulmány áttekinti azokat a nemzetközi erőfeszítéseket, amelyek az egészség javítására irányulnak mind az információban gazdag, mind az információban szegény környezetekben, beleértve az IFLA Egészség- és Élettudományi Könyvtárak Szekciójának az IFLA világkongresszusa (*World Library & Information Congress*) nyílt ülésein bemutatott tevékenységét. A cikk ismerteti az egészségügyi információs műveltség helyzetét az Egyesült Államokban és más fejlett iparú gazdaságokban, és részletesen leírja az Észak-karolinai Egyetem (*University of North Carolina at Chapel Hill*) innovatív munkáját, ahol az egyetemi könyvtárhoz tartozó élettudományi könyvtár nagy erőfeszítéseket tesz az egészségügyi információs műveltség fejlesztéséért a helyi közösségben és az egész államban. A cikk példákat sorol fel a partnerkapcsolatokra az egyéb érintett intézményekkel az egészségügyi információs műveltség terén, és a bővülés és bevonás további lehetőségeit tárgyalja.

(Autoref.)

Lásd még 21, 22

Vezetés, irányítás

Általános kérdések

47/2020

DÜREN, Petra [et al.]: Effects of the New Public Management (NPM) and austerity in European public and academic libraries. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 59. (2019) 3., p. 342-357.

Az új közigazgatási menedzsment és a megszorítások hatásai az európai köz- és felsőoktatási könyvtárakban

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése; Információs műveltség; Költségvetés; Közművelődési könyvtár; Tervezés; Vezetés

Az új közigazgatási menedzsment (*New Public Management*, NPM) azoknak a magánszektorból átvett elveknek és módszereknek az összessége, amelyek a közintézmények hatékonyabb és gazdaságosabb megszervezésével és működtetésével kapcsolatosak. Az NPM Európában először az Egyesült Királyságban valósult meg az 1979–1997-es időszakban. Alkalmazásában a legaktívabb Svédország és az Egyesült Királyság volt, de Dánia, Franciaország, Írország, Hollandia és Norvégia is érdeklődéssel fordult az NPM felé. Németország, Görögország, Spanyolország, Svájc és Törökország alacsonyabb szinten valósította meg a módszert.

Az új közigazgatási menedzsmenttel kapcsolatos törekvések a könyvtári területet is érintik. A könyvtárak szerepe egyre nő az információ minőségének megítélésében, az információs műveltség terjesztésében. Éppen ezért a stagnáló vagy csökkentett költségvetések korában és az NPM vonzásában nagy felelősség hárul a könyvtárvezetőkre.

Egy kutatás keretében öt európai országban (az Egyesült Királyságban, Finnországban, Németországban, Norvégiában és Romániában) felsőoktatási és közkönyvtárak vezetőivel (22 fő) készítették interjúkat arról, hogy mennyire tartják be az NPM elméletét és gyakorlatát, továbbá arról, hogy ez a szemlélet és a 2008. évi globális gazdasági válságot követő megszorítások hogyan vezethetnek szélesebb körű és jobb együttműködéshez. Az új közigazgatási menedzsment és a megszorítások különbözőképpen hatottak

az egyes országokra, különös tekintettel az információs műveltséggel kapcsolatos igényekre.

A kutatás a következő kérdésekre kereste a választ: Mennyire vannak a könyvtárak vezetői felvértezve az új vezetési és menedzsment-ismeretekkel? Hogyan tudják a könyvtárosok a jobb szolgáltatások iránti igények és a költségvetési megszorítások kontextusában a polgárokat megtanítani az információs műveltséggel kapcsolatos ismeretekre? Emellett megvizsgálták, hogyan hatnak a megszorítások és az új közigazgatási menedzsment a könyvtárak vezetésére. Azt is feltérképezték, hogy mit gondolnak a vezetők a könyvtárak szerepéről az információs műveltségi képzésben, és ezt a szerepkört hogyan tudják támogatni a különböző trendek és kihívások közepette.

A megkérdezett könyvtárvezetők mindegyike találkozott költségvetési megszorításokkal, és legtöbbenjük úgy vélte, hogy sikeresen kezelte a problémát. A legtöbben részt vettek menedzsmenttel kapcsolatos képzéseken; ez a lehetőség egyedül Romániában hiányzott teljesen. Valamennyien fontosnak tartották a hatékonyság szempontját, a tervezést, a használói igények prioritásainak megállapítását és az adományok gyűjtését. Az információs műveltség közvetítését a lakosok és a diákok számára mindannyian létfontosságúnak ítélték, és a szolgáltatást a gazdasági nehézségek közepette is fenntartották, sőt folyamatosan fejlesztették. Mind a közkönyvtárak, mind a felsőoktatási könyvtárak igyekeztek innovatív megoldásokat alkalmazni, amikor a könyvtár teljes képzési kínálatának tartalmát kialakították (pl. egy német közkönyvtárban: interaktív túra a könyvtári forrásokról, egy norvég közkönyvtárban: kódoló klubok gyerekeknek, egy finn közkönyvtárban: „információs piac”, egy brit felsőoktatási könyvtárban: „tanulási csomópont”). Minden országban lényegesen tartották együttműködő partnerek bevonását és az együttműködés fokozását, főként a stagnáló költségvetések miatt. Néhány országban (Egyesült Királyság, Norvégia, Németország) kiemelkedő a szektoron belüli és a külső partnerekkel (kiadókkal, tanárokkal, valamint más oktatási és információs szolgáltatókkal) való együttműködés. Az információs műveltség fejlesztésére irányuló könyvtári szolgáltatások jelentősége vitathatatlan, néhány válaszadó szerint azonban a könyvtárak e szerepköre aktív marketingre szorul.

Elmondható, hogy az új közigazgatási menedzsment gondolata és eljárásai egész Európában meghonosodtak. Ehhez a könyvtáraknak meg kellett ismerniük a stratégiai és gazdasági szemléletű könyvtárvezetés módszereit. Ez a megközelítés segített abban, hogy a könyvtárak újfajta szerepet vállaljanak a megváltozott körülmények között. Jó stratégiának bizonyult, hogy az információs műveltséget prioritásként kezelték – mind a szolgáltatások fejlesztése, mind a könyvtárnak a különböző használói közösségekbe való jobb integrációja szempontjából.

(Hegyközi Ilona)

Tervezés

Lásd 33, 47, 48, 50, 53, 66

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

48/2020

MARTIN, Heather J. – GRINSTEAD, Carrie: The Goldilocks Method : demonstrating your value in small, medium, & large bites. – Bibliogr. **In:** Journal of hospital librarianship. – 19. (2019) 3., p. 258-264.

Az Aranyhaj-módszer: bizonyítsuk értékünket kicsi, közepes és nagy méretben

Fenntartó szerv; Jelentés -évi, többévi; Kórházi könyvtár-betegeké; Középtávú terv; Normatívák, mutatószámok; Statisztika; Szakkönyvtár -egészségügyi

A kórházi könyvtárak folyamatos ellenőrzésekkel néznek szembe, ezért a túlélés érdekében igazolniuk kell szolgáltatásaik hozzáadott értékét. Az egyesült államokbeli *Providence St. Joseph Health* katolikus kórházi hálózat könyvtára megállapította, hogy a hagyományos, írott éves beszámoló nem elég figyelemfelkeltő ahhoz, hogy az értékeiket hatásosan jelenítse meg az adminisztratív vezetés számára. Ezért az évek során – a mesebeli Aranyhaj történetének mintájára – három különböző méretű (kicsi, közepes és nagy) dokumentumot dolgoztak ki a könyvtár értékeinek bemutatásához.

A könyvtár az éves jelentésének összeállításakor azzal a kihívással szembesült, hogy hogyan tudja a leghatékonyabban bemutatni sokrétű szolgáltatásait, továbbá a szervezet küldetéséhez és a stratégiai céljaihoz való hozzájárulását. A szükséges statisztikai adatok gyűjtéséhez egy szabványosított megoldásra volt szükség. A statisztikához a REDCap elnevezésű webalapú kérdőíves eszköz segítségével azonos formában gyűjtik be az adatokat a különböző szolgáltatópontokról. A weboldalak látogatottsági mutatóinak, illetve az online cikkek és e-könyvek letöltési adatainak kinyeréséhez a Google Analytics-et használják.

A 2015-ös szervezeti összevonások után, mivel még nem volt elfogadott forma az éves jelentés elkészítésére, a könyvtár munkatársai új módszerekkel kísérleteztek. Tanulmányozták az adatvizualizáció alapelveit, köztük azt, hogy milyen adatokat válasszanak ki a képi megjelenítéshez, továbbá melyek azok, amelyek pontosan leírják az ábrázolni kívánt jelenséget. Az infografika egy hatékony és innovatív módszernek bizonyult, mert felhívta az egészségügyi dolgozók figyelmét a könyvtári szolgáltatásokra. Az elkészült grafikát több helyen tudták hasznosítani: e-mailben elküldték a vezetőségnek, feltöltötték a könyvtár honlapjára, valamint plakátként kihelyezték és egész évben láthatóvá tették a különböző fiókkönyvtárakban. Az éves teljesítményről szóló tudósítás pozitív fogadtatásban részesült, ezért ezt a gyakorlatot folytatták a következő években is.

Ami a közepes terjedelmet illeti, a könyvtárosok 2018 elején az infografikánál hosszabb, 2-3 oldalas kiegészítésnek szánt szöveges összefoglalót írtak. Ez a formátum a mennyiségi adatok felsorolásán túl több lehetőséget nyújt a minőségi adatok ismertetésére. Az összefoglaló középpontjában a könyvtár hatásának bemutatása áll; a használati statisztikákon felül narratív beszámoló ad például a különböző projektekről, sikerekről, használóképzési alkalmakról, felújítási munkálatokról. Felismerték, hogy senki sem tud hitelesebben beszámolni a könyvtár hatásáról, mint maguk a használók, ezért a dokumentumba a tőlük kapott köszönőlevelekből, véleményekből is válogattak. Az elkészült anyagot e-mailen keresztül juttatták el a vezetőségnek és az egyéb érdekelt feleknek. Az egészségügyi intézmények nem klinikai és bevétel nem generáló részlegeinek különösen fel kell készülniük arra, hogy bizonyítsák értékeiket a szervezet számára azért, hogy fenn tudjanak maradni. A könyvtár ebből a célból készített egy hosszabb, 20 oldalas dokumentumot is. Az értékközpontú eset-

tanulmányban (*Value Case*) azt részletezik, hogy a szervezet stratégiai céljainak megvalósításához hogyan járulnak hozzá a könyvtári szolgáltatások. A főbb pontok: helyzetkép a könyvtárról; országos elismerés; hasonló könyvtárakkal való összevetés (*benchmarking*); statisztika és növekedés; gyűjteményszervezés; jelenlegi és jövőbeli bevételek; az intézmény stratégiai céljainak támogatása; az intézményi kezdeményezések és programok támogatása. Ezt az összeállítást is e-mailben küldték el a vezetőségnek, ahonnan pozitív visszajelzések érkeztek. Bár ez nemcsak a dokumentum közvetlen hatásának tudható be, de a 2019-es adóévben nem került sor a könyvtári költségvetés csökkentésére, ami önmagában is nagy szó.

A kórházi rendszer vezetősége elismerte a könyvtár kreativitását az éves jelentések készítésében, ezért a könyvtárosok a jövőben is szabadon kísérletezhetnek azzal, hogy hogyan mutatják be saját eredményeiket.

(*Békésiné Bognár Noémi Erika*)

Lásd még 68

Pénzügyi és gazdasági kérdések

49/2020

KROMER, John: How much!? Determining the cost of an assignment in an organic chemistry class. – Bibliogr. *In: Science & technology libraries.* – 38. (2019) 3., p. 326-333.

Mennyi?! Egy szerves kémiai beadandó dolgozat könyvtári költségeinek becsült végösszege

Adatbázis; Felsőoktatási könyvtár; Folyóirat-előfizetés; Használók képzése -felsőoktatásban; Költségelemzés; Oktatás információellátása; Személyzet

Egy szerves kémia kurzuson a főszakos vegyész-hallgatók egy beadandó dolgozat megírását kapták vizsgafeladatul. A beadandó befejezése előtt a hallgatók részt vehettek egy könyvtári használóképzésen, amely a releváns adatbázisokkal és forrásokkal foglalkozott. A dolgozatok beérkezéssel 53 hallgató bibliográfiáját gyűjtötték össze. Számításokat végeztek, hogy megkíséreljék holisztikusan összesíteni a beadvány elkészítéséhez kapcsolódó költségeket. A folyóiratok, az adatbázisok és a könyvtárosok munkaidejének költségeit mint tényezőket egyaránt beépítették

a becsült végösszegbe, amely így erre az egyetlen beadandóra vonatkozóan 7189,22 dollárra rúgott.

(*Autoref.*)

Lásd még 28, 29, 42, 47

Személyzet

50/2020

SIEWERT, Karl G. – LOUDERBACK, Pamela: The “bus proof” library : technical succession planning, knowledge transfer, and institutional memory. – Bibliogr. *In: Journal of library administration.* – 59. (2019) 4., p. 455-474.

Buszbaleset esetére: technikai utódlástervezés, tudásátadás és intézményi emlékezet

Információszerzés; Könyvtáros-utánpótlás; Könyvtárosi hivatás; Munkaszervezet; Személyzet; Tervezés; Vezetés

A Northeastern Állami Egyetem könyvtárában dolgozó szerzőket két idős feldolgozó kolléga nyugdíjba vonulása, valamint egyéb könyvtárak utódlással és tudásátadással kapcsolatos tapasztalatainak megismerése arra indította, hogy felmérést készítsenek a könyvtári tudásmenedzsment gyakorlatáról az Egyesült Államokban. Ha arra a fiktív szituációra gondolunk, hogy mi történne, ha egy buszbalesetben a könyvtár kulcsfontosságú munkatársai életüket veszítenék, kézzelfoghatóvá válik a felkészültség fontossága.

A felmérés fő célja az volt, hogy képet kapjanak a könyvtárakra jellemző utódlási tervekről és tudásmenedzsmentről, továbbá dolgozói visszajelzéseket gyűjtsenek az intézmények jelenlegi gyakorlatára vonatkozóan. A kitöltőknek teljes anonimitást biztosítottak. 2018 novemberében nyomtatott formában terjesztették a kérdőívet, majd az adatgyűjtés második szakaszában, 2019 januárjában online is lehetővé tették a kitöltést (szakmai levelezőlistákon, Facebook-csoportokon keresztül). A nyomtatott és az online szakasz során összesen 223 válasz érkezett. Noha a kutatók szerettek volna különböző könyvtártípusokat elérni, a válaszadók 78%-a felsőoktatási könyvtárban dolgozott. Arra a kérdésre, hogy intézményükben hány évet töltött a legrégebbi munkatárs, a válaszadók nagy szórással 2 és 53 év közti értékeket jelöl-

tek meg; az adatok a normál eloszláshoz képest a 40 éves munkatapasztalatnál mutattak jelentős kiugrást. Az explicit tudást vizsgálva a válaszadók 18%-a érezte úgy, hogy intézményében elegendő írásbeli eljárásrendet biztosítanak a munkához, ám ezek túlnyomó részét nem frissítik rendszeresen. Többnyire nyomtatott formában, vagy belső hálózaton teszik őket hozzáférhetővé, nagy részük azonban nem azonnal elérhető, hanem valakitől el kell kérni. 10% azt válaszolta, hogy munkahelyén egyáltalán nem állnak rendelkezésre írásbeli eljárásrendek. Ez az eredmény alátámasztja azt a korábbi kutatást, amely azt állítja, hogy a könyvtárakban hiányos a tudásátadás-tervezés.

A tacit (hallgatólagos) tudást vizsgáló kérdéscsoport eredményei alapján a legtöbb válaszadó egyetértett azzal, hogy egy adott terület működésének ismerete egy vagy két kulcsfontosságú személy kezében összpontosul. A válaszadók több mint fele úgy érezte, hogy ezek az ismeretek hozzáférhetők ezeknek a kollégáknak a távollétében is. Korábbi kutatások azonban azt mutatják, hogy ez a meggyőződés megalapozatlan. A válaszadók többsége nem értett egyet azzal, hogy a kollégák ellenállnának annak, hogy megoszták a tudásukat másokkal, és a kitöltők jellemzően úgy látják, hogy az adminisztráció elősegíti a tudás összegyűjtését. A válaszadók semlegesek nyilatkoztak abban a tekintetben, hogy a távozó kollégáknak nyílik-e lehetőségük az ismereteik utódaiknak való átadására, és nem értettek egyet azzal az állítással, hogy a korábbi alkalmazottak számára biztosított lenne a visszatérés lehetősége tudásuk átadása céljából. Végezetül a felmérés résztvevőinek elsöprő többsége tapasztalta a külső képzések szükségességét.

A felmérés utolsó kérdése nyitott volt; az utódlás-tervezés és a tudásmenedzsment gyakorlataira vonatkozóan számos elgondolkodtató válasz érkezett. Az egyik válaszadó arra hívta fel a figyelmet, hogy a belső és külső környezet gyors változása miatt az intézményi emlékezet sok esetben akadályozza a fejlődést. Példaként említette, hogy nem számít, hogy egy bizonyos platformot miért választottak tíz évvel ezelőtt, a dolgokat friss szemmel kell nézni. Egy másik észrevétel a vezetőváltások osztályok közötti együttműködésre gyakorolt negatív hatását emelte ki. Többen is beszámoltak az intézményi ismeretek elvesztése miatt bekövetkezett nehézségekről, melyeket bizonyos esetekben a távozó kollégák szándékosan idéztek elő. Egyesek olyan tényezőket is nevesítettek, mint a költségvetés korlátai, az alkalmazottak pótlásának nehézségei, vagy a nem

megfelelő munkaterhelés miatt a szolgáltatásban is jelentkező problémák. Egy válaszadó megjegyezte, hogy intézménye megpróbálja beépíteni folyamataiba a tudásátadás tervezését.

Az eredmények alapján levonható a következtetés, hogy a szakmai tudásátvitel hiánya káros hatással van a könyvtárakra – a távozó vezetők esetén különösen nehéz helyzeteket teremtve –, a hozzászólások pedig azt mutatták, hogy ez a probléma sokakat aggaszt, hiszen a könyvtári terület „öregedő” szakma, azaz sok munkatárs van a nyugdíjazás közelében. A tudás továbbadásának biztosítása kulcsszerepet játszik a könyvtár stratégiai tervének, küldetésének és céljainak megvalósításában, és bár nincs egyetlen helyes módszer a tudásmenedzsment kialakítására, de a tudásmegosztási tervek létrehozása és végrehajtása érdekében mindenképpen meg kell tenni az első lépéseket.

(Juhász Réka)

Lásd még 15, 16, 27, 28, 29, 64

Módszertani irányítás

Lásd 27

Marketing, közönségkapcsolatok

51/2020

BEENE, Stephanie [et al.]: Reach out! Highlighting collections and expanding outreach to non-traditional communities across academia. – Bibliogr. In: The reference librarian. – 60. (2019) 1., p. 29-50.

Érjük el a használókat! A gyűjtemény kiemelése és új célcsoportok megszólítása felsőoktatási környezetben

Felsőoktatási könyvtár; Használó; Kommunikáció -használókkal; Kölcsönzés; Marketing; Olvasószolgálat; Rendezvény

Az utóbbi két évtizedben jelentősen csökkent a könyvtárak hagyományos referenzs tevékenysége, helyette újfajta módszerekkel (programok szervezésével, innovatív tájékoztatással, kihelyezett szolgáltatásokkal, felújított terekkel) fordulnak használóikhoz. Az Új-mexikói Egyetem (*University of*

New Mexico, UNM) gyakorlata jól példázza ezt a tendenciát. Hallgatói közül sokan alacsony jövedelmű családból származnak, valamilyen kisebbséghez tartoznak és/vagy első generációként tanulnak a felsőoktatásban. A hallgatók nagy része bejáró, kevesen laknak a campuson.

Néhány, az UNM gyakorlatát részletesen leíró esettanulmányt (könyvtári pontok telepítése a hallgatói szolgáltatóközpontban és az etnikai központokban; kihelyezett referenz az üzleti és közgazdasági intézetben; mozgókönyvtári szolgáltatás a képzőművészeti és építészeti szakterület számára; könyvtári rendezvények a kollégiumokban) követően a cikk összefoglalja a „pop-up” (ideiglenes) könyvtárakkal kapcsolatos helyi tapasztalatokat.

A célcsoportok megszólításánál fontos szempont az, hogy az egyes közösségeket saját környezetükben éri el. Ha a használók és a könyvtárosok közötti interakcióra könyvtáron kívüli helyszínen kerül sor, az megerősítheti a köztük már meglévő kapcsolatokat. A használók találkozhatnak társaikkal, és közösen élhetnek a könyvtári szolgáltatásokkal, beszélgetéseikbe pedig bekapcsolódhatnak a könyvtárosok is, többet megtudva arról, hogy a használók milyen hiányokat tapasztalnak a gyűjteményben vagy a szolgáltatásokban.

A használók számára jól ismert külső helyszíneken a könyvtárosok gondosan kiválasztott dokumentumokat szoktak ajánlani (valamilyen alkalomhoz, aktuális vitákhoz vagy eseményekhez kötődő témáról), mégpedig úgy, hogy ehhez az egyetemi könyvtár nehezen kiismerhető rendszerében, szervezeti felépítésében stb. nem kell kiigazodni. A könyvtárosok e helyszíneken közvetlenül tudnak reagálni a használók kéréseire.

Az innovatív szolgáltatások marketingjére a különböző helyszíneken és időpontokban akár rugalmasan és alkalmilag, akár kötötten és rendszeresen is sort lehet keríteni. A könyvtárosok személyes kapcsolati hálójukat is felhasználva népszerűsíthetik a szolgáltatásokat. Szükség esetén más könyvtárosokhoz, kutatási konzulensekhez és online forrásokhoz irányíthatják tovább az érdeklődőket.

A kihelyezett könyvtári pontok esetén nagyobb a lehetőség a rugalmasságra és spontaneitásra, mint a könyvtár falai között. A használókat a kitelepülésekkel akkor kereshetik meg, amikor a legtöbben jelen vannak (például az óráközi szünetekben), és azokon a helyszíneken, amelyek népszerűek. Ez eredményezi a legjobb hatékonyságot.

A kihelyezett könyvtáros akkor sikeres, ha a háttérben megfelelő és „szemrevaló” gyűjtemény is a rendelkezésére áll, és barátságos viselkedése is arra készteti a használókat, hogy felvegyék vele a kapcsolatot. Ebbe a tevékenységbe be lehet vonni különböző szakértőket (más könyvtárosokat, oktatókat, tanszéki kapcsolattartókat, akár hallgatókat is). A kihelyezett mobil szolgáltatások így akár sikeresebbek is lehetnek, mint a hagyományos referenz.

A szolgáltatások kínálatának meghatározásakor rugalmasan kell gondolkodni. A kölcsönzés például az UNM könyvtáránál kezdetben nem szerepelt a külső helyszíneken nyújtott szolgáltatások között, később került be közéjük. A különböző stratégiai dokumentumok szellemében a könyvtárosok emellett töreksenek a sokszínű, egyenlőségen alapuló és befogadó szolgáltatásra.

Az UNM innovatív szolgáltatásainak értékelésekor jelenleg az „elmesélt történetek” fontosabbak, mint a statisztikai adatok. A későbbiekben viszont meg kell valósítani a célokra alapuló értékelést is, fokozott figyelmet fordítva az interakciók és a kölcsönzések számára. A használók pozitívan fogadták, hogy a könyvtárakon kívül is találkozhatnak a könyvtárosokkal és a könyvekkel; másképp látják a könyvtári gyűjteményeket és szolgáltatásokat, mióta azok más helyszíneken is elérhetőek. Az UNM könyvtárosai a jövőben folytatják a megkezdett gyakorlatot, abban a reményben, hogy a spontán találkozások és beszélgetések segítenek elérni a meglévő és új használókat.

(Hegyközi Ilona)

52/2020

SVERGUNOVA, N. M.: Biblioteki v blogosfere : sovremenne tendencii **In:** Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2019) 4., p. 28-36.

Res. angol nyelven

A könyvtárak a blogoszférában: jelenlegi tendenciák

Elektronikus hirdetőtábla; Feladatkör; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Kommunikáció -használókkal; Marketing

A legújabb információs és telekommunikációs technológiák lehetővé teszik, hogy a könyvtárak megvalósítsák embereket segítő küldetésüket, és tevékenységüket a könyvtárlátogatók mellett a világháló használóira is kiterjesszék. A szerző korábban vizsgálta a honlapok és a közösségi média használati lehetőségeit, és statisztikai adatokat adott közre a könyvtári

blogok 2014–2015. évi működéséről. A „Könyvtárak világa” (*Miry bibliotek*) blog áttekinti Oroszország, az USA és öt volt szovjet tagország könyvtári blogjait. Eszerint számuk a 2010. évi 317-ről 2017-re 1376-ra nőtt, ebből 1245 működött naprakészen. Érdemes megvizsgálni az oroszországi felsőoktatási intézmények könyvtári blogjait: 2015-ben számuk 19 volt (működők száma: 12), ez 2017-ben 15-re, majd 4-re csökkent. A szolgáltatók különbözősége miatt a kutatáshoz csak néhány használható paramétert sikerült találni, ilyen az előfizetők/olvasók száma, továbbá a posztok (bejegyzések), a kommentek, lájkok, megosztások, valamint a megtekintések száma évenkénti bontásban.

A működő oroszországi felsőoktatási könyvtári blogok összehasonlítása:

- *Biblioreal 'nost'*, a Kuznyecki-medencei Állami Tudományos és Műszaki Egyetem könyvtárának blogja (2016: 237 poszt, 2017: 235 poszt): információkat tartalmaz a könyvtár rendezvényeiről, állományáról, az új beszerzésekről, az elektronikus rendszerek hozzáférési feltételeiről és lehetőségeiről, valamint érdekességeket közöl fontos dátumokról és ünnepnapokról, híres emberekről. A bejegyzések rövidek és tömörek, az eredeti anyagokhoz utalók segítségével lehet eljutni.
- *A Volgográdi Állami Egyetem Tudományos Könyvtárának virtuális kiállításai* című blog (2016: 45 poszt, 2017: 46 poszt): információt közöl egy-egy kiadványról vagy tematikus irodalomjegyzékről.
- *Inter Alia*, a Szaratovi Állami Egyetem tudományos könyvtárának blogja (2016: 27 poszt, 2017: 37 poszt), tartalma: híres emberek és kevésbé ismert tehetségek, irodalmi díjazottak művei, érdekes könyvek és országok, a háború és a hősök, fontos történelmi dátumok, hagyományok, egyéb adatok.
- *A Szentpétervári Állami Egyetem Gorkij Tudományos Könyvtárának* blogja (2016: 90 poszt, 2017: 131 poszt): elsősorban a tudományos

munkát támogatja a teljes szövegű adatbázisok elérésével, technológiákkal a tudományos hivatkozási index növeléséhez és a külföldi folyóiratokban történő publikáláshoz, valamint szemináriumok és webináriumok hirdetésével.

A blogok hatékonyságának fontos mutatója az irántuk mutatkozó igény, adatokat azonban nem minden esetben sikerült találni. A *Biblioreal 'nost'*-ban közzétett bejegyzésekhez 2016-ban 187 lájk, megosztás és komment érkezett, 2017-ben 141, míg 2018-ban mindössze 5. A használók általában minden második posztra reagáltak. A *Szentpétervári Egyetem Gorkij Könyvtára* blogja esetében 2016-ban 936 lájk, megosztás, komment volt, 2017-ben 142, 2018-ban 25. Az új posztokat kevesebben nézték meg, mint a korábbiakat. A reakciók nagy részét a megosztások tették ki, egy-egy bejegyzéshez általában 4 tartozott. Az *Inter Alia* ellentétes képet mutat: 2016-ban 106 komment, lájk és megosztás volt, 2017-ben 228, 2018-ban július végéig 279. A blogra jellemző a szerzők és az olvasók közötti aktív párbeszéd, egy posztra átlagosan 7 komment jutott. A *Volgográdi Egyetem Tudományos Könyvtára* blogjáról csak a megtekintések száma ismert: 2016-ban 36 440, 2017-ben 16 794, 2018-ban 8709. Egy-egy posztot átlagosan 455 alkalommal néztek meg.

A blogok megszüntetésének okai: nincs elég munkaerő, elsőséget élveznek a honlapok, közösségi hálózatok, a média és egyéb információközlő csatornák; továbbá a közlemények előállításához szükséges idő és a szellemi erőforrások nem felelnek meg az elvárásoknak. A valós okok feltárásához részletesebb kutatásokra van szükség. Meg kell találni a könyvtárak és az olvasók érdekeinek metszéspontját, felderíteni, mit részesítenek előnyben a használók, végül a figyelmet a hagyományos és a számítógépes könyvtári gyakorlatokkal a társadalom fejlesztésének humanista elveire kell irányítani.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Lásd még 11, 15, 16, 22, 23, 24, 55, 67

Felhasználók és használat

Általános kérdések

53/2020

SCHULDT, Karsten: Ist Partizipation gleich Partizipation? Einige Verunsicherungen zu aktuellen partizipativen Prozessen in Bibliotheken **In:** BuB. – 71. (2019) 7., p. 410-412.

Res. angol és francia nyelven

A részvétel valóban részvétel? A részvételi folyamatok bizonytalanságairól a könyvtárakban

Felmérés; Használó; Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra; Közművelődési könyvtár; Tervezés

A részvétel divatos manapság. A könyvtári projektekben is egyre gyakrabban alkalmazzák a részvétel és közös döntéshozatal módszereit, elsősorban a használók minél szélesebb körű bevonása érdekében. A mindenkor kezdeményezők rendszerint rendkívül pozitívan mutatják be az eredményeket a nyilvánosságnak. Ezek azonban nem mindig azonosak az összes résztvevő benyomásaival, mutat rá a cikk szerzője.

Németországban főként a közkönyvtárak tesznek több éve erőfeszítéseket annak érdekében, hogy növeljék a használóknak a fejlesztési programokba, sőt a stratégiai tervezésbe való bevonását. Ezek a folyamatok gyakran hasonló módszereken alapulnak, elsősorban a „design thinking” megközelítésen, amely progresszívnek tekinthető eljárás a következő alapvetésekre épül:

- (1) A használók jobban tudják a könyvtárnál, hogy mit várnak el a könyvtártól, hogyan látják a könyvtárat és azt, hogyan kell a szolgáltatásokat továbbfejleszteni.
- (2) Ha megtaláljuk a megfelelő személyeket és velük a megfelelő módszerekkel interjút készítünk, a válaszok alapján megtervezhetjük a könyvtár jövőbeli útját.
- (3) Viszonylag rövid időtartamú módszerek – kétnapos workshopok, délutánonkénti felmérések stb. – teljesen elegendők.

Valóban így van ez? Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy például a rendkívül konzervatív Liechtensteini Hercegség szintén a nyilvánosság részvételét célzó intézkedéseket kezdeményez fennállásának 300. évfordulója alkalmából az ország jövőbeli fejlődésére vonatkozóan, tehát ugyanolyan módszerekkel kíván élni, mint a haladó könyvtárak. Nem jelzés-e ez arra vonatkozóan, hogy az ilyen folyamatok valójában semmilyen változást nem eredményeznek, s ezért a Hercegség úgy látja, hogy kevés kockázattal járnak?

(Autoref.)

Lásd még 16, 19, 21, 28, 29, 64

Használat- és igényvizsgálat

54/2020

CHOW, Janet: Realising the potential of user surveys for improving academic libraries : the case of St John's College, Cambridge. – Bibliogr. **In:** Journal of librarianship and information science. – 51. (2019) 3., p. 689-701.

Mivel járulnak hozzá a használói felmérések a felsőoktatási könyvtárak jobbításához? A cambridge-i St. John's College esete

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használó; Igény; Szolgáltatások

A könyvtári szolgáltatások minőségét legjobban a használói felmérésekkel lehet értékelni. A *St. John's College* (Cambridge) négyévente végez használói felméréseket (*Working Library User Survey*, WLUS). A cikkben ismertetett 2013. évi felmérés a könyvtárhasználati mintázatokat (alapszakos és posztgraduális hallgatók, valamint oktatók esetében), a könyvtári szolgáltatásokat, a gyűjteményeket, a fizikai környezetet és a használók elégedettségét vizsgálta.

A kérdőívet az összes egyetem polgárhoz eljuttatták; 426-an töltötték ki, ami 41%-os válaszadási arányt jelent. A következő főbb kérdéseket tették fel a könyvtár használóinak: Milyen gyakran látogatja a könyvtárat? Milyen szolgáltatásokat használ? Melyek a leggyakrabban/legritkábban használt könyv-

tári források és szolgáltatások? Milyen mértékben elégedett/elégedetlen azzal, ahogy a könyvtár kielégíti az igényeket, különös tekintettel a fizikai munkakörnyezetre?

Megállapították, hogy a hallgatók gyakrabban használják a könyvtárat, mint az oktatók. Azt tapasztalták, hogy a könyvtár megbízhatóan rendelkezik az alapszakos hallgatók számára szükséges tankönyvekkel. A könyvtár látogatottsága a húsvéti szemeszterben a legnagyobb (a közelgő vizsgaidőszakkal összefüggésben): az átlag legalább heti három látogatás, ekkor igen nehéz ülőhelyhez jutni. (Szemben a másik két szemeszterben a könyvtárat nem használó hallgatók 16–25%-os arányával, némileg paradox módon a hallgatók több mint egyharmada válaszolt úgy, hogy a húsvéti szemeszterben egyáltalán nem látogatja a könyvtárat – ők minden bizonnyal máshol készülnek a vizsgáikra.)

A leggyakoribb tevékenységek az alapszakos hallgatók esetében: kölcsönzés, visszavétel, hosszabbítás, tanulás, olvasás; a posztgraduális hallgatók esetében a tanulás a leggyakoribb, ezt a követi a kölcsönzés és a számítógép-használat. Az oktatók leggyakrabban az olvasást, a kölcsönzést és a katalógus-használatot jelölték meg. A leggyakrabban használt források (csökkenő használati sorrendben): nyomtatott könyvek, e-folyóiratok, e-könyvek, nyomtatott folyóiratok, referenz segédletek, a könyvtáros segítsége, audiovizuális dokumentumok. A használók 58%-a tart igényt továbbra is a nyomtatott könyvekre.

„Nagyon elégedett” vagy „elégedett” volt a gyűjteménnyel az alapszakos hallgatók 62%-a, a posztgraduális hallgatók 49%-a, valamint az oktatók 69%-a. A gyűjteménnyel való elégedetlenség a hallgatók körében a tankönyvek választékával és példányszámával, a háttérolvasmányok kínálatával és a könyvek új, módosított kiadásainak elérhetőségével kapcsolatban mutatkozott meg. Az elégedettség növelése érdekében összhangot kell teremteni az egyes tudományterületek igényei között. A munkakörnyezetet tekintve főként a világítás és a fűtés okozott gondot: a válaszadók 21%-a szerint a téli estéken kevés a fény, 18%-uk pedig a hőmérsékletet találta túl alacsonynak. A könyvtár a hét minden napján, napi 24 órában rendelkezésre áll, ezért ezek a problémák sürgős megoldást igényelnek. Végezetül a megkérdezettek messzemenően elégedettek voltak a könyvtárosok teljesítményével, ami az udvariasságot, a segítőkészséget, a hatékonyságot, a tudást és a szakértelmet illeti. A használói felmérések eredményei azzal segítik a vezetők munkáját, hogy bizonyítékokon alapuló

kiindulópontot jelentenek a későbbi döntésekhez. A használói felmérésekről készült beszámoló a megállapításokon túl ajánlásokat is megfogalmaznak. Ezeket rendszerint a felsőoktatási intézmény valamilyen illetékes grémiuma fogadja el, később ez a grémium juttatja érvényre a javaslatokat különböző intézkedésekkel, majd felügyeli megvalósításukat. A St. John's College-ban fontosnak találták, hogy az eredményekről visszacsatolást adjanak a használók számára, egyrészt a könyvtár weboldalán, másrészt a könyvtár bejáratánál található hirdetőtáblán és plazmaképernyőn. Igyekeztek egyszerű megoldást találni az ülőhelyek hiányára a foglaltság jelzésével és a használati idő korlátozásával a legforgalmasabb időszakokban. A gyűjtemények igényelt fejlesztésébe bevonták az oktatási terület szakembereit (a szakterületek, példányszámok stb. tekintetében), és további forrásokat teremtettek elő a dokumentumok vásárlásához (pl. könyvek örökbefogadása révén). A fizikai környezet működtetési hiányosságait is sikerült orvosolni. A felmérés által beigazolódott, hogy a változó használói igényekhez igazodva jobbá lehet tenni a könyvtári szolgáltatásokat.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 5, 36, 37, 38, 39, 40, 53

Olvasás

55/2020

LAFOUNTAIN, Cal: Welcome to the multimedia book club. – Bibliogr. **In:** Computers in libraries. – 39. (2019) 6., p. 22-25.

Üdv a multimédiás könyvklubban!

Audiovizuális anyag; Film; Hangfelvétel; Hangos könyv; Információtechnológia; Irodalompropaganda; Kölcsönzés; Multimédia; Olvasás; Olvasási szokások; Szakkör-könyvtárban

A könyvklubok a könyvtárak központi programját képezik, egyúttal világszerte a könyvbarát közösség építőkövei. A technológia fejlődése, így például a multimédiás formátumok megjelenése azonban e klubok működésére is rányomja a bélyegét.

A könyvek multimédiás vetületének egyik, immár bevett megtestesülése a hangoskönyvek kínálata. A tengerentúli tapasztalatok alapján úgy tűnik, a fiatalabb

olvasók előnyben részesítik a könyvek hallgatását magával az olvasással szemben. A *Publishers Weekly* szerint 2018-ban 25%-kal nőtt a hangoskönyvekből származó bevétel a könyvkereskedelemben, amely trend a könyvtári kölcsönzések statisztikáiban is megmutatkozik. A könyvtáros szakmában sokan úgy vélik, hogy azok, akik idegenkednek az olvasástól, talán a hangoskönyvek révén kapnak kedvet a könyvek befogadásához. A hangoskönyvek népszerűségének másik oka, hogy az olvasással ellentétben a mű élvezete közben egyéb tevékenységet is lehet folytatni, például rutinmunkát végezni vagy autót vezetni. A könyvkluboknak érdekes foglalkozás lehet „élő hangoskönyvekként” felolvasásokat tartani a tagokkal, fejlesztve ezzel az olvasási készségeket és erősítve a társas kapcsolatokat. A csoport akár fel is veheti és visszahallgathatja ezeket a felolvasásokat. Amennyiben a könyvtárak hangoskönyves szolgáltatást terveznek, érdemes a formátum előnyét kihasználni olyan kiadványok előtérbe helyezésével, amelyeken hírességek (színészek, humoristák stb.) olvassák fel a könyveket (pl. Ernest Cline *Ready Player One* című hangoskönyve a *Star Trek*-színész Wil Wheaton felolvasásában tett szert nagy népszerűsége). A könyvtárak már számos platformról kölcsönözhetnek hangoskönyveket (pl. *OverDrive*, *AudioBookCloud*).

A könyvklub-foglalkozásokat irodalmi kötődésű filmekhez is lehet kapcsolni, megszólítva ezzel a mozi iránt érdeklődő fiatalokat. Egy pittsburghi iskolai könyvtárban erre nemrégiben kiváló alkalom adódott az *Alita: A harc angyala* című ifjúsági science-fiction film bemutatásakor – a könyvklub foglalkozásain a film premierjét megelőző hónapban felolvasták a mű alapjául szolgáló, Yukito Kishiro által írt manga regényadaptációját. Mivel Hollywood gyakran dolgoz fel irodalmi műveket, a könyvtárak ezekre célirányosan készülve népszerű foglalkozásokat tervezhetnek az olvasás iránt kevésbé fogékony használók megszólítása érdekében. A filmekén kívül a YouTube felületén is számos irodalomhoz kötődő népszerű tartalom áll rendelkezésre: a BookTube szubkultúra csatornáin könyvajánlókat és -elemzéseket találunk, amelyeket szintén sikeresen fel lehet használni a könyvklubok vagy más foglalkozások alkalmával.

Angolszász területen már a virtuális valóság (VR) és a kiterjesztett valóság (AR) is alkalmazható az olvasásnépszerűsítés területén. A szeme világát évtizedek alatt elvesztő író és teológus, John Hull audionaplóját feldolgozó *Notes on Blindness: Into the Darkness* című VR-alkotás egyedi betekintést enged

a vakok és gyengénlátók mindennapi életébe. Egy ilyen tartalom a fikciós művek befogadásához elengedhetetlen empátia fejlesztését is szolgálja. Emellett több szolgáltató (pl. *Wonderscope*, *Metaverse*) nyújt kiterjesztett valóságon alapuló, angol nyelvű alkalmazásokat olyan klasszikus mesékhez és irodalmi alkotásokhoz, mint például a *Piroska és a farkas* vagy az *Alice Csodaországban*.

A könyvklubok tartalmát bővíteni lehet irodalmi vagy tényirodalmi témájú – immáron az interneten (akár utólag) is elérhető – rádióműsorok, audionaplók, hangjátékok meghallgatásával (ld. a *Nothing to See Here* című kísérleti műsort), valamint könyvekkel, irodalommal foglalkozó magazinnal audiotartalmainak beemelésével (pl. *Textsound*, *Narrative*). A klasszikus rádióadások egyfajta utódjának tekinthető online beszélgetések, a podcastek (pl. *PodCastle*, *PseudoPod*) hallgatása is kiváló alapja lehet a könyvklub-foglalkozásoknak, mivel egyre több témában nyújtanak érdekes tartalmakat, beleértve az irodalom és az olvasás világát is.

A könyvtárosok és a könyvklubok tehát immár számos multimédiás csatornán népszerűsíthetik az irodalmat, természetesen nem kizárva, csak kiegészítve a nyomtatott könyvek olvasásának gyakorlatát. Érdemes megfontolni, hogy a mediális kiterjesztéssel az olvasók új élményekkel gazdagodnak, a könyvklubok pedig újabb érdeklődőket nyerhetnek.

(Bódog András)

56/2020

MELENT'ÉVA, Ű. P.: Čtenie elektronnyh publikacij kak element obučeniâ i obrazovaniâ **In:** Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2019) 4., p. 76-83.

Res. angol nyelven

Elektronikus publikációk olvasása mint az oktatás és tanulás része

Elektronikus publikáció; Feladatkör; Hiperszöveg; Információs műveltség; Olvasás; Olvasáskutatás; Távközlés

Az olvasást ma sok tudományágban kutatják, jelentősége nyilvánvaló a személyiség és a társadalom fejlődése szempontjából mind a szakemberek, mind a széles körű nyilvánosság számára. Az olvasás elemeinek sok évszázados evolúciója vezetett technológiájának, modelljeinek, változatainak, gyakorlatának átalakulásához. Az olvasás digitálissá válása a fejlődés természetes szakasza, amelyet az írott kultúra módosulása

és az új információs műveltség megjelenése vont maga után. Megváltozott az írásbeliség – változott az olvasás is: megjelent a *digitális olvasás* fogalma. A kutatók a digitális forradalom kezdetét 2002-re teszik, amikor a digitális adatok mennyisége világszinten meghaladta az analóg adatokét. Oroszország szembevetően elmarad a fejlett országoktól, csak használója és nem létrehozója a műszaki innovációknak; ennek ellenére kitűzték az elektronikus állam és gazdaság létrehozásának feladatát, megalakult a Digitális Fejlesztés Minisztériuma. Oroszországban az olvasást nem fenyegeti az internet elterjedése, senki sem jósolja az e-könyvek egyeduralmát: az olvasók nagy része mindkét hordozót használja, az e-könyvek a nyomtatottak kiegészítői. A szerző szerint a digitális olvasás nem más, mint digitálisan feldolgozott szövegek olvasása elektronikus közegben.

Kétségtelen, hogy a digitális olvasás ideológiailag, fiziológiailag és technológiailag lényegesen eltér a hagyományos olvasástól. Megváltoztatja a lapról olvasás képességét, hatással van az agyi folyamatokra és struktúrákra. A digitális források és eszközök sokasága túlterheli az agyat, megosztja a figyelmet és nehezíti a megértést, különösen hipertext olvasásakor. A digitális olvasás nem lineáris, csökken az olvasott szöveg értése és az olvasás élvezete. A kutatók szerint a szöveg (írott információ) befogadásának új típusa alakult ki: a használók nem olvassák, hanem „szkennelik” a szöveget. Ennek vannak előnyei, például a gyors információkeresés, a papírtakarékosság, vagy egyszerre több feladat megoldása.

A szövegnek a képernyőre kerülésével fontos változások mentek végbe műszaki téren (új eszközök megjelenése és elterjedése), a szövegben (az e-változat eltér a hagyományostól), és a szöveg befogadásában (nem egészében, hanem részenként dolgozzuk fel). A digitalizáció fontos területe az oktatás, amelynek tartalma főként szöveges, azaz alapja továbbra is az olvasás. Változnak az ismeretek létrehozásának, átadásának és rögzítésének módszerei, a tudás viszonylag olcsón mindenki számára elérhetővé válik; gyorsan nő az oktatási szolgáltatások piaca. A személyiségi jellemzők közül fontossá válik a kezdeményezőképeség, az intelligencia, a nem-lineáris gondolkodás, a kommunikációs készség, az érzelmi intelligencia. Az oktatásban megjelent az önképzés és önfejlesztés iránti igény. A digitális korszak új alapokra helyezi a társadalom életét; kialakul a digitális oktatási platformok és technológiákat, a biztonságos, hiteles és minőségi tartalmakat magában foglaló, egységes információs-oktatási közeg.

Bár a távoktatás mindenkinek hasznos, sok problémával jár. Az utóbbi tíz évben egyetlen kutatás sem tudta bebizonyítani a távoktatás előnyét a műszaki és természettudományok vagy az olvasás tanításának terén. A hipertext rosszul elsajátított olvasása zsákutcába vezet, ezért az olvasás útjának kiépítését a digitális és lineáris olvasás kombinációjával kell segíteni. Ma az olvasók gyakorlatilag a világ összes nagykönyvtárát elérik, de külön figyelmet kell fordítani a gyermek- és az iskolai, valamint az oktatást végző könyvtárakra, az olvasásszervezési központokra. Nő az elektronikus könyvtárak szerepe: feladatuk, hogy összehangolják a hagyományos és az új lehetőségeket, támogassák az olvasásnak köszönhetően szerzett előnyök megmaradását. A legfontosabb azonban a megfelelő szakemberek képzése, mivel Oroszországban gyakorlatilag nem létezik könyvtárosképzés.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Olvasáskutatás

Lásd 56

Használók képzése

57/2020

DIEKEMA, Anne R. – GERRITY, Caitlin – MITCHELL, Paula: Information literacy in Utah : a state of the state. – Bibliogr. **In:** Reference services review. – 47. (2019) 3., p. 224-256.

Információs műveltség Utah államban: általános körkép

Általános helyzetkép; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése; Információs műveltség; Iskolai könyvtár

Utah államban egy 58 elemű kérdőív segítségével megvizsgálták, hogy a közoktatásban és a felsőoktatásban dolgozó könyvtárosok milyennek látják az információs műveltség területén folytatott oktatói tevékenységüket. A 255 felhasználható válasz 65%-a iskolai könyvtárosoktól származott, a fennmaradó 35% felsőoktatási könyvtárban dolgozóktól. A felmérésben szereplő iskolai könyvtárak közel háromnegyede legalább egy iskolai könyvtárost vagy segédkönyvtárost alkalmazott, de az intéz-

mények 25%-a részmunkaidős könyvtárosok, míg 30%-uk önkéntes segítő szülők közreműködését vette igénybe. A válaszok alapján a felsőoktatási könyvtárakban átlagosan 11 könyvtáros foglalkozott használóképzéssel.

A válaszadók 95%-a előadás formájában, 46% referenz interjú során, 40% online oktatóvideó segítségével valósította meg a képzést. Az esetek 21%-ában könyvtári használóképzéssel történt az oktatás, a személyes konzultációk aránya 19% volt, a könyvtárismertető 15%-ot tettek ki, míg a kurzusokba/tanórákba integrált oktatás aránya 13% volt. A könyvtárosok 14, 12, illetve 9%-ban éltek kutatásalapú, problémaközpontú és élményalapú pedagógiai módszerekkel. 31%-uk nem értékelte a diákok teljesítményét, 33% egyaránt élt a formatív és a szummatív értékelés eszközével, míg 30% csupán formatív, 6% csak szummatív értékelést alkalmazott. Az értékeléshez 20% közvetlen megfigyelést, 15% kvízzjátékokat és vizsgákat, 13% önértékelést használt; a tanulók dolgozatai alapján 13%, felmérést végezve 10% értékelt. Elsőprő többségük (90%) nem követte a tanulók további pályafutását.

A válaszok tanúsága szerint a könyvtárosok egy öt-fokú Likert-skálán 3,1-re (azaz közepesre) pontozták diákjaik információs műveltségi szintjét. Az alkésztségekben (pl. egy könyv részeinek azonosítása) a könyvtárosok ítélete szerint már az általános iskolás korosztály is jól teljesít; ám ami az összetettebb kognitív műveleteket (pl. információk szintetizálása többféle forrásból) illeti, a főiskolások is csak közepes teljesítményt nyújtanak, a fiatalabbak pedig gyengébb képességekkel rendelkeznek.

A válaszadók több mint fele (52%) jelezte, hogy együttműködik más tanárokkal/oktatókkal az információs műveltségi képzések során. Az együttműködés formája 13,4% esetben közös oktatás, 14,3%-ban feladatok közös kidolgozása volt, és 15,7% osztott meg kollégáival oktatástechnológiai eszközöket.

Az információs műveltség hatékony oktatásának legfőbb akadálya a válaszadók 48%-a szerint a tanárokkal/oktatókkal történő együttműködés elégtelensége volt, amiben az idő és a ráfordítható energia hiánya is döntő szerepet játszott. Végezetül fontos lenne a közoktatás és a felsőoktatás információs műveltségi erőfeszítéseit is összehangolni, hogy egymásra épülve szolgálhassák a diákok felvértezését azokkal a készségekkel, melyeket az oktatás magasabb szintjein, illetve a munkaerőpiacon is elvárnak tőlük.

(Koltay Tibor)

58/2020

ELDERMIRE, Erin R. B. [et al.]: Repackaging library workshops into disciplinary bootcamps : creating graduate student success. – Bibliogr. In: College & research libraries news. – 80. (2019) 7., p. 394-397, 410.

A könyvtári workshopok átalakítása tudományterületi „kiképzőtáborokká” a hallgatók tanulmányi sikeréért

Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Kutatás információellátása; Rendezvény; Tudományos kutatás

Az egyetemi könyvtárak általában rövid, egyszeri tematikus módszertani workshopokat kínálnak, amelyek keretében 60 vagy 120 percen olyan témákba vezetnek be a hallgatókat, mint a hivatkozások kezelése, a szövegelemzés, vagy akár a 3D-s nyomtatás. A Cornell Egyetem (Ithaka, New York állam) könyvtárában úgy döntöttek, hogy az ilyen és hasonló workshopokat 3-4 napos, intenzív kutatómódszertani „kiképzőtáborokká” alakítják át. Ezek eredményei azt mutatják, hogy a könyvtár segíteni tudja a posztgraduális hallgatókat abban, hogy informális közösségekben (*peer learning communities*), egymástól tanuljanak. Ez módot adott arra is, hogy a tanszékeken túl is létrejöjjenek tanulási lehetőségek és kapcsolati hálózatok. A könyvtár pedig az új típusú képzési forma révén lehetőséget kapott arra, hogy emelt szintű kutatómódszertani és információkezelési oktatást nyújtson az érdeklődő hallgatóknak. A több napos programok különböző előadásokat és foglalkozásokat, illetve közös ebédeket és informális beszélgetéseket foglalnak magukban, könyvtárosok, meghívott oktatók és a hallgatók részvételével.

A Cornell Egyetemen először a humán tudományi PhD-hallgatókkal próbálták ki a tudományterületi elmélyülést szolgáló programot, amely az információkezelés oktatásának holisztikus megközelítésével a tudományos kutatás életciklusának fázisaira összpontosít, és a különböző szakok közötti kommunikáción és kapcsolatépítésen alapul. Az érintett főbb témakörök: hivatkozáskezelés, személyes archiválás, információ- és képkeresés, szerzői jog, digitális bölcsészeti projektek stb. A program sikerére való tekintettel 2017-től ezt a „kiképzőtáborot” más tudományterületekre is kiterjesztették. Úgy ítélik meg, hogy olyan kutatómódszertani készségek elsajátítását szolgálja, amelyeket más alkalmakkor is oktatnak ugyan, de nem ilyen intenzitással és hatékonysággal. Bármelyik programról legyen is szó, mindegyikben

központi kérdés az ingyenes eszközök és források használata. A visszajelzések pozitívak; a 15–20 fős csoportok résztvevői közül többen arról számoltak be, hogy a képzés meghatározó volt egyetemi pályafutásuk szempontjából, és a közösség más tagjaival, valamint a könyvtárosokkal is új kapcsolatokat tudtak kialakítani. A legutóbbi elégedettség-felmérés kitöl-

tőinek 95%-a válaszolta azt, hogy a „kiképzőtábor” segítette a tanulmányi előmenetelében, és hallgatótársainak is jó szívvel ajánlaná a részvételt.

(Koltay Tibor)

Lásd még 2, 11, 13, 27, 44, 45, 46, 47, 49

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

59/2020

FADINI, Matteo: «Quod non est in rete non est in mundo»: la proposta della Biblioteca digitale trentina. – Bibliogr. In: AIB studi. – 59. (2019) 1-2., p. 31-44.

Res. angol nyelven

„Quod non est in rete non est in mundo”: a Trentói Digitális Könyvtár

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Gépi információkeresési rendszer; Képgyűjtemény; Kulturális örökség; Különgyűjtemény; Régi és ritka könyvek gyűjteménye; Városi könyvtár

A digitális átalakulás kettős csatornán történő szolgáltatásra készíti a kulturális örökséget őrző intézményeket, melyek egyszerre törekszenek biztosítani a fizikai állomány védelmét és a hagyományos helyben használatot, valamint a digitalizált dokumentumok online elérhetőségét.

Az európai etalonnak számító, évi 52 millió euróval gazdálkodó Bajor Állami Könyvtárhoz képest Olaszországban a rendelkezésre álló pénzügyi források jóval szerényebbek, és a könyvtárakban őrzött történeti gyűjtemények is szétagoltabbak. Ezért a „digitalizáljunk minden régi könyvet” nem reális, de talán nem is kívánatos elvárás. De milyen megfontolások alapján válasszuk ki a digitalizálandó anyagot? Minden digitalizálás melletti döntés ugyanis egy komplementer választást is magában foglal arra nézve, mit *ne* digitalizáljunk. Nem szabad összeroppanni a

döntés súlya alatt, a jövő szempontjából mégis meghatározó, mi kerül be a digitális térbe, hiszen – noha az eredeti példányt is megőrizzük – a digitális változatot nagyságrendekkel többen fogják megtekinteni, tanulmányozni és felhasználni, így a kulturális vérkeringés részét képezi, míg a fizikai példány mintegy „árnyékban marad”. Innen a Trentói Városi Könyvtár által elindított Trentói Digitális Könyvtár jelmondata: „Quod non est in rete non est in mundo” [Ami nincs a hálón, az nincs a világon].

A szerző meghatározása szerint a kis és közepes történeti gyűjteményekből digitalizálandó minden, ami unikális, régi, ritka, különös, szerves dokumentumegyüttesben csak az adott könyvtárban van jelen, illetve releváns a provenienciára, a tartalom vagy valamilyen egyéb kultúrtörténeti vonatkozás szempontjából. Fontos kritérium, hogy ezek mellé az egyedi gyűjtemények mellé a könyvtárakban komoly felhalmozott szakmai tudás is társul, ami a dokumentumok digitális feltárását és közzétételét is megkönnyíti. Minden könyvtár maga ismeri a gyűjteményét, tehát a legjobb a digitalizálásra irányuló döntéseket helyben meghozni. Am az együttműködés is elengedhetetlen, mégpedig a besorolási adatok és a metaadatok szabványosítása, valamint a helyi digitalizálási projektek nemzetközi adatbázisokba (pl. GW, ISTC, USTC, Edit16) és digitális könyvtárakba (pl. Europeana) való bekapcsolása okán.

A Trentói Digitális Könyvtár (*Biblioteca digitale trentina*, BDT) is a digitális átállás fent vázolt tendenciájába illeszkedik. A honlap (www.bdt.bibcom.trento.it) tervezése során egy olyan digitális ökoszisztémát alakítottak ki, amely alkalmas minden könyvtári dokumentumtípus digitalizált változatának

befogadására. Némi leegyszerűsítés után háromféle kategóriát hoztak létre: nyomtatott szövegek, kéziratok és képi anyagok (pl. térképek, metszetek, rajzok stb.). Ami a keresést illeti, vannak olyan metaadatok, amelyek mindegyik kategóriában megtalálhatóak (pl. név, cím, hely, évszám), emellett léteznek egy vagy két kategóriára jellemző sajátos adatmezők is (pl. nyelv, nyomda, kötéstípus), így a használók egyszerre többféle dokumentumtípusban is tudnak keresni, kiaknázva a digitális könyvtár virtuális „egységében” rejlő lehetőségeket.

A digitalizálás során sokszor elvész a mű és a példány közötti különbségtétel, hiszen legtöbbször egy művet keresünk, de mindig egy adott példány digitális másolatával találkozunk. A BDT esetében, mivel számos kódex és régi nyomtatvány digitalizált változatát tartalmazza, különösen nagy figyelmet fordítottak a példányok egyediségével kapcsolatos információkra (kolligátum, incipit, ex libris stb.), és azon felül, hogy a leírásokban minden részletre kitérnek, ezeket is beépítették a szűrhető adatmezők közé. (Ehhez többek között támaszkodtak a MEI – *Material evidence in incunabula* című kutatási projekt, valamint az ESTeR – *Editori e stampatori di Trento e Rovereto* című helyi retrospektív bibliográfiai projekt eredményeire is.) Így egy olyan digitális könyvtár született, amely a régi könyves kutatások teljes körű támogatására alkalmas.

Mivel a Trento megyei helyhatóságok finanszírozták, a platform „közjóként” más könyvtárak számára is felhasználható a saját digitalizálási tevékenységükhöz, emellett alkalmassá tették az online katalógusokhoz való kapcsolódásra is, így a remények szerint a helyi digitalizálási projektek eredményei nem aprózódnak szét.

A BDT 2019. szeptember 1-jén 12 071 digitális objektumot (összesen 158 330 képet) tartalmazott. Ezek 13 (a legújabbal együtt már 14) digitalizálási projekt köré csoportosulnak, amelyek egy-egy digitális részgyűjteményt képeznek a BDT-n belül. Néhány példa: *Középkori kódexek; Trentói nyomtatványok a XV–XVIII. századból; In scena* (XIX–XX. századi színháztörténeti gyűjtemény); *A zsinatról* (dokumentumok a tridenti zsinattal kapcsolatban); *Preserving the world's rarest books* („A világ legritkább könyveinek megőrzése” – nemzetközi kezdeményezés, melynek keretében a BDT számára azokat az ősnymtatványokat és antikvákat digitalizálták, amelyekből a helyi példány a világon létező két példány egyike). A honlap az Internet Archive nyílt forráskódú képmegjelenítési rendszerét használja, melynek előnye

a könnyű lapozhatóság (a háttérben mindig betöltődik a következő oldal, ami növeli a gyorsaságot), illetve a nagyíthatóság. Az oldalakat képfájlként le lehet tölteni, továbbá tervezik a kötetek PDF formátumban való és lehetőség szerint OCR-rel ellátott letölthetőségét is. Jelenleg a digitális könyvtárban szereplő összes anyag szabadon felhasználható; jobb felbontású képfájlokért az érdeklődők a digitizáló könyvtárhoz fordulhatnak.

Végezetül ki kell emelni, hogy a régi könyvek és egyéb különgyűjtemények digitalizálása megfelelő szakértelmet (és természetesen megfelelő technikai felszerelést) kíván. Ez a kulcs ahhoz, hogy a digitális könyvtár ne képek pusztája legyen, hanem általa a közgyűjtemények valódi hozzáadott értéket képviseljenek a weben. Fontos, hogy a digitalizálásnak az intézmény munkafolyamataiba kellene épülnie, és nem szabadna csupán epizodikusan megjelennie. Csak akkor léphetünk előre a digitális átállás útján, ha több szakembert képzünk és alkalmazunk, akik képesek a nemzeti és nemzetközi szabványoknak és útmutatóknak megfelelően a digitalizálást tartósan beilleszteni a közgyűjtemények munkafolyamataiba és kulturális missziójába.

(Szabó Piroska)

Lásd még 9, 14, 31, 70

Adatbázisok

Lásd 12, 31, 36, 49

Nyomtatott dokumentumtípusok

60/2020

OVERGAAUW, Eef: 12 000 Kriegsflugblätter auf einmal erworben! Die Sammlung Jacques Engels In: *Bibliotheks-Magazin*. – (2019) 2., p. 87-90.

Egyszerre 12 000 háborús röplapot szereztek be – a Jacques Engels-gyűjtemény

Állománygyarapítás; Általános tudományos könyvtár; Hagyaték; Időszaki kiadvány; Különgyűjtemény; Röpirat

Ugyan nem 1661-es alapítása óta, de a Berlieni Állami Könyvtár (*Staatsbibliothek zu Berlin*, SBB) több mint száz éve gyűjti rendszeresen az egy lapos nyomtat-

ványokat: olyan röplapokat, melyeket a XV. század végétől, jelentősnek tartott történelmi eseményekhez (háborúkhöz, éhínségekhez, forradalmakhoz vagy a reformációhoz) kapcsolódóan nyomtattak ki. Rendszerint rövid szövegekről van szó, amelyek világos politikai vagy vallási álláspontot fogalmaztak meg, gyakran kép vagy képek kíséretében; az illusztrációk a mondanivalót szemléletesen, néha durván támasztották alá. A röplapokat a koraujkortól kezdve nagy példányszámban jelentették meg, és olcsón árulták. A XIX. század végétől főleg állami intézmények készítették és terjesztették őket, hogy befolyásolják saját népük vagy egy ellenséges ország lakosainak a véleményét.

A röplap könyvtári szempontból a sűrű irodalom olyan fajtája, melyet nehéz leírni, mivel nincs se címlapja, se impresszuma. Mindkét világháború során a hadviselő államok hadügyminisztériumai és titkoszolgálati rengeteg háborús röplapot vetettek be saját népük és az ellenséges országok lakosságának megtévesztésére; az ellenség által megszállt vagy a front mögötti területekre többnyire repülőgépekről szórták le a lapokat. Aki megtalálta és elolvasta a kiadványt, súlyos büntetésre számíthatott, emiatt a második világháború több ezer röplapjának csupán a töredéke maradt fenn. Noha milliós példányszámban készültek, ma már egy-egy röplapnak legfeljebb néhány példánya elérhető. Ezek nemcsak a lélektani hadviselés, hanem a germanisztika és a művészettörténet kutatása számára is fontos forrást jelentenek. Az SBB 1980-tól fokozatosan és kedvező feltételekkel jutott 20 000 röplaphoz az erlangeni építési vállalkozó, *Klaus Kirchner* (1930–2018) gyűjteményéből. Kirchner antifasiszta családból származott, aki a háború alatt az utcán és a mezőn talált angol-amerikai röplapokat megőrizte, majd a hatvanas években gyűjteménye bővítésébe kezdett. Feldolgozta, és *Flugblatt-Propaganda im 2. Weltkrieg [Röplappropaganda a II. világháborúban]* című könyvsorozatában ki is adta az anyagot. (2015-ben már a 22. kötet jelent meg.) Az SBB-ben tett látogatásai során ébredt rá, hogy röplapjai milyen komoly történelmi előképekkel rendelkeznek; munkásságával a Müncheni Egyetemen tiszteletbeli doktorátust szerzett. A könyvtár az ő bevonásával rendezett 1980-ban és 1989-ben egy-egy kiállítást a háborús röplapokról, amelyek egyes látogatókból heves érzelmeket váltottak ki. („Nem szabadna ilyen szemetet közszemlére tenni” – adtak hangot felháborodásuknak.) A Kirchner-gyűjtemény képezi a könyvtár II. világhá-

borús röplapanyagának az alapját, melyet antikvár vásárlásokkal bővítenek.

2018 novemberében került a könyvtár állományába a brüsszeli gyáros, *Jacques Engels* (szül. 1928) 12 000 teteles gyűjteménye. Engels Belgiumban a német megszállás alatt (1940–1945) egy ellenállási csoport tagja volt, szülővárosában röplapokat terjesztett, amiért többször letartóztatták. Kirchnerhez hasonlóan már a háború alatt gyűjtővé vált, de vele ellentétben nemcsak röplapokat, hanem fényképeket, történelmi dokumentumokat, katonai emlékeket, továbbá leveleket, folyóiratokat és könyveket is gyűjtött az 1933 és 1945 közötti időkből. Többször is járt az SBB-ben, hogy tájékozódjon arról, miképpen őrzik és katalogizálják a háborús röplapokat. Mivel a kiválasztott belga múzeummal nem tudott megegyezni, 2016-ban röplapgyűjteményét felkínálta vételre az SBB számára. 2018-ban végül sikerült megegyezni az árban, és a könyvtár állami segítséggel megvette a páratlan anyagot, amivel a világ egyik legnagyobb röplapgyűjteménye jött létre. A Kirchner- és az Engels-kollekció közötti átfedés meglepően alacsonynak bizonyult. Az immár egyesített anyag 2019 őszén az *Unter den Linden*en található Történelmi nyomtatványok részlegébe kerül, öt évszázad röplap- és kisnyomtatványirodalma mellé.

(Murányi Lajos)

Lásd még 25, 31

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

61/2020

URBAN, Sandra Gall: Using e-journal subscription inventories to improve internal documentation and patron access. – Bibliogr. In: Technical services quarterly. – 36. (2019) 3., p. 269-280.

Az e-folyóiratok előfizetési jegyzékeinek használata a belső nyilvántartások és a használói hozzáférés javítására

Állomány-nyilvántartás; Állományalakítás; Elektronikus folyóirat; Felsőoktatási könyvtár; Folyóirat-előfizetés;

A szakirodalomban rendszeresen visszatérő téma az elektronikus források kezelése. A legtöbb könyvtárban a hagyományos online katalógusban próbálnak információt szolgáltatni az e-folyóiratokról, sok helyen valamilyen elektronikus forráskezelő (ERM) rendszert alkalmaznak nyilvántartásukra. Számos könyvtár azonban saját módszert igyekszik kialakítani a szolgáltatóktól kapott pontatlan vagy hiányos adatok pontosítására, a nehézkes hozzáférés gördülékenyebbé tételére. Többen a Google valamely eszközét, főképp a közös munkát jól támogató *GoogleDocs*ot használják.

A 8000 diákot számláló, doktori iskolát is működtető New York állambeli Adelphi Egyetem Könyvtára (*Adelphi University Libraries, AUL*) is jelentős erőfeszítéseket tesz elektronikus forrásainak pontos nyilvántartása érdekében. Az AUL egyedileg előfizetett folyóiratainak kevesebb mint a negyede érhető el csak nyomtatott formában; a „print + online” folyóiratokat is figyelembe véve 2018-ban összesen csupán 258 nyomtatott cím állt rendelkezésre. Az AUL-ban elérhető elektronikus periodikumok száma viszont a 2004-es 32 605-ről 2018-ra 87 949-re nőtt. Az AUL központi könyvtára és további három fiókkönyvtára közösen kezelik elektronikus forrásaikat. Céljuk, hogy a folyóirat-ügynökség útján megrendelt periodikumaik előfizetési és frissítési adatai pontosan tükröződjenek a *Sierra* IKR-ben, az online katalógusban, a könyvtári keresőfelületen és a betűrendes folyóiratlistában egyaránt. Az adattisztítási folyamatot egy új könyvtáros kezdeményezte 2016-ban, aki rájött, hogy mennyire szegényesek, sőt, néhol félrevezetőek a szolgáltató által nyújtott és a használók által elérhető folyóiratadatok.

Az AUL gyarapító könyvtárosaiból alakult munkacsoport a *Sierra* IKR-t és a *Serials Solutions* e-forráskezelő eszközt tanulmányozva megállapította, hogy külön-külön rekord írja le egyazon folyóirat nyomtatott és elektronikus változatát, de az összetartozó rekordok nincsenek egymáshoz kapcsolva. Ezt, és egyéb informatikai problémákat is egy új munkafolyamat kialakításával orvosolták, tevékenységüket a Google-felhőben megosztva egymással. Két adattáblát hoztak létre: az egyik az összes lehetséges előfizetési forgatókönyvben előforduló, egységesen használható leíró fogalmakat tartalmazza, a másik magát a nyilvántartást, mely az előfizetett folyóiratok adatain kívül a szolgáltatók adatait is magában

foglalja. A bevezetett újítás egyik leglényegesebb eleme, hogy az összetartozó nyomtatott és online folyóiratcímeket a táblázatok és az egységesített leírások használatával összekötötték. Így az online katalógus egyes rekordjairól megtudható, van-e kapcsolatuk más rekorddal. Az online hozzáférés mikéntjét (pl. hogy IP-cím alapján történik-e) szintén feltüntették, ahogy a gyarapításhoz szükséges rendelési információkat (pl. számlázási kód) is.

Az új munkafolyamat során a szolgáltatótól kapott előfizetési listát szisztematikusan ellenőrizték, és az adatokat frissítették a *Sierrában*, a hozzáférési információkkal együtt. A munka eredményeképpen nemcsak valóságúen tudják tájékoztatni a használókat az elektronikus forrásokról (mind a katalógusban, mind a betűrendes folyóiratlistákon, mind a keresőfelületeken), hanem pontos statisztikai adatokat is kapnak az előfizetésekről. A táblázatok megosztása a folyóiratokkal foglalkozó többi könyvtáros munkáját is megkönnyíti.

A nyilvántartás kiváló döntéstámogatási eszköznek bizonyult, amikor egy előfizetett cím megújítását vagy éppen a szolgáltatóváltást mérlegelték. A résztvevők továbbá gyakorlatot szereztek a folyóiratok dokumentálásában, ami előnyös az ismétlődő éves rendelések szempontjából. A munka hozadékaként a nyomtatott folyóiratok érkeztetése és nyilvántartása is pontosabb lett, és a folyóiratok várható beérkezési dátumát és az esedékes reklamációk időpontját is sikerült átláthatóvá tenni.

Az új nyilvántartási munkafolyamat kialakításához elsősorban a könyvtárosok és az IT csoport közötti szoros együttműködésre és célirányos koordinációra volt szükség.

(*Fazokas Eszter*)

62/2020

ŽUKOVA, Mariâ Mihajlovna: Obâzatel'nyj êkzemplâr audiovizual'nah dokumentov : êužoj sredi svoih?. – Bibliogr. In: Bibliotekovedenie. – (2019) 4., p. 343-353.

Res. angol nyelven

Audiovizuális dokumentumok kötelezpéldánya: idegen terület?

Állománygyarapítás; Audiovizuális anyag; Hozzáférhetőség; Könyvtárügy története; Kötelezpéldány

A kötelezpéldány fogalma Oroszországban nem csupán a nyomtatott és elektronikus kiadványokra

vonatkozik, hanem az audiovizuális termékekre is (mozi- és videofilmek, sokszorosítható audio- és videotermekek, fényképek, rögzített tévé- és rádió-programok), a kutatók figyelmének középpontjában azonban általában a nyomtatott kiadványok állnak. A tanulmány célja azoknak a jogi és gyakorlati szempontoknak vizsgálata, amelyek az audiovizuális anyagok kötelempéldány-állományának – Oroszország nemzeti könyvtári-információs dokumentumállománya és archívumi gyűjteménye részeként való – kialakításánál felmerülnek. A szerző elsőként áttekinti a kötelempéldány fogalmának történetét az audiovizuális anyagok vonatkozásában, majd elemzi az audiovizuális dokumentumok kötelempéldányával és megőrzésével foglalkozó jogalkotás jelenlegi helyzetét és korszerűsítésének aktuális kérdéseit az Orosz Föderációban. Annak, hogy az állami archívumok bekerültek a kötelempéldányban részesülő intézmények körébe, az lett a gyakorlati következménye, hogy összemósódott a „nemzeti könyvtári-információs dokumentumállomány” és „az Orosz Föderáció archívumi állománya” fogalma, lemondtak a beérkező dokumentumok értékének megvizsgálásáról, és az archívumok médiatékákká váltak. Még nem épült ki a használók tájékoztatásának rendszere az állományba újonnan bekerülő audiovizuális anyagok kötelempéldányairól (a nyomtatott kiadványok kötelempéldányaival ellentétben). Olyan kötelempéldányban részesülő intézmények, mint például az Összorosországi Állami Televízió- és Rádiótársaság – a törvény előírásaival ellentétben – nem biztosítanak hozzáférést a nemzeti könyvtári-információs állomány részét képező kötelempéldányokhoz. A szerző rámutat azokra a hiányosságokra, amelyek a tévé- és rádióprogramok, valamint a sokszorosítható audio- és videotermekek kötelempéldányai tekintetében mutatkoznak az intézmények gyarapítási gyakorlatában. Arra a következtetésre jut, hogy az audiovizuális anyagok továbbra is idegen területet jelentenek az országos kötelempéldány-rendszerben.

(Autoref.)

Lásd még 9, 34, 36, 55, 56, 71

Információ- és kommunikációs technológia

63/2020

HAŠKOVCOVÁ, Marie – HOLOUBKOVÁ, Monika: Webarchiv jako paměť českého internetu In: Čtenář. – 71. (2019) 5., p. 171-173.

A cseh internet emlékezete: a Webarchívum

Együttműködés -belföldi; Együttműködés -nemzetközi; Hozzáférhetőség; Információtechnológia; Megőrzés; Nemzeti könyvtár; Web

Az internet környezete – jellegéből adódóan – nagyon változékony. A már 2000 óta működő cseh Webarchívum (<https://www.webarchiv.cz>) célja, hogy a nemzeti könyvtár (a morva területi könyvtárral és a Masaryk Egyetem Számítástechnikai Intézetével együttműködve) a nemzeti weboldalakból archívumot hozzon létre, hogy megőrizze a cseh webet a kutatók és az eljövendő nemzedékek számára. A cseh weboldalak csupán cseppek az internet világóceánjában, mégis jelentős adatmennyiséget (eddig több mint 300 TB-ot) képeznek. A cseh doméneket irányító hatóság, a CZ.NIC rendszeresen átadja az aktuálisan regisztrált cseh doménevek listáját a könyvtárnak – 2019 nyaráig ez kb. 1 300 000 domént jelentett. Ezeket évente egyszer vagy kétszer nemzeti doménszintű aratással gyűjtik be a tárolókapacitások függvényében a Webarchívum számára; az aratásba a legkülönbözőbb tematikus webhelyek és blogok mellett a reklámok, e-shopok, vitafórumok is bekerülnek. Mivel ezzel az eljárással nem képesek minden cseh webhelyet maradéktalanul megőrizni, a Webarchívum válogató és tematikus aratásokat is végez annak érdekében, hogy biztosítsa az értékes bohemikumok hosszú távú megőrzését, egy Conspectus-módszeren alapuló osztályozási rendszer segítségével.

A tematikus gyűjtemények első típusába tartoznak az aktuális eseményekhez kapcsolódó témakörök, amelyek aratása egy-egy időszakhoz kötődik. A tervezett események mellett váratlanokkal (pl. árvizekkel) is számolnak. A politikai választások a Webarchívum prioritásai közé tartoznak, 2006 óta valamennyi választási eredményt begyűjtötték. A krízisek (pl. a 2017-es kormányválság), valamint a pártok, mozgalmak, politikusok oldalait, illetve azok

médiavisszhangját is megőrzik, újabban a közösségi oldalaik követésével együtt.

A tematikus aratás másik típusa a folyamatos begyűjtés, egy-egy témához vagy intézményhez kapcsolódóan. A Webarchívum példának okáért hosszú távon megőrzi a *Károly Egyetem* elektronikus forrásainak tartalmait, mindent, ami az egyetemi *cuni.cz* aldoméneken megjelenik. Az *időszaki kiadványok tára* magában foglalja az elektronikus periodikumok minden anyagát, ezek összegyűjtésében együttműködnek a nemzeti ISSN központtal. *Creative Commons* név alatt gyűjtik és őrzik a nyílt hozzáférésű licenccel rendelkező dokumentumokat. 2007 óta a cseh Webarchívum tagja az *International Internet Preservation Consortium* (IIPC) nemzetközi webarchiválási szövetségnek. Együttműködés keretében nemzetközi tematikus gyűjtemények kialakításában is részt vesznek (pl. olimpiai játékok, I. világháborús évforduló, klímaváltozás stb.).

A Webarchívum nemcsak begyűjti és megőrzi az adatokat, hanem szolgáltatja is azokat az egyéni és intézményi felhasználóknak. (Szoros kapcsolatban

állnak a Cseh Tudományos Akadémia Cseh irodalmi osztályával.) A Webarchívum közösségi oldalán is népszerűsíti tevékenységét (<http://cs-cz.facebook.com/webarchivcz/>). A tartalmak közvetítését a szerzői jogi törvény is befolyásolja. A weben publikált anyagok (szövegek, képek, zene, videók, webes alkalmazások) emberi alkotói tevékenység termékei, ezért szerzői jogi védelem alá esnek. A cseh törvények lehetővé teszik a digitális archívumok kialakítását, de a tartalmak a kiadó engedélye (vagy CC licenc birtoklása) nélkül kizárólagosan a nemzeti könyvtár épületében, a prágai Klementinum tájékoztató központjában tehetők elérhetővé.

Az internet környezete dinamikusan változik, a ma látogatható weboldalak holnapra eltűnhetnek. Ha bízhatunk a törvényi változásokban, a jövőben – az ausztrál webarchívumhoz hasonlóan – a cseh Webarchívum tartalmi is korlátlanul hozzáférhetővé válhatnak a széles nagyközönség számára.

(Prókai Margit)

Lásd még 2, 15, 30, 52, 55, 56, 67, 72

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Könyvtárgépesítés általában

64/2020

ZULKEY, Claire: Automatic for the people : are self-service libraries a threat to the profession or an opportunity to better serve patrons? In: *American libraries*. – 50. (2019) 9/10., p. 48-51.

Automatikusan – az emberekért: az önkiszolgáló könyvtárak fenyegetést jelentenek a szakmára, vagy lehetőséget teremtenek a szolgáltatások javítására?

Biztonsági berendezés; Fiókkönyvtár; Gépesítési kérdések -általában; Kölcsönzés -önkiszolgáló; Könyvtárosi hivatás; Közművelődési könyvtár; Megyei könyvtár; Nyitvatartási idő; Személyzet

Az automatizált vagy önkiszolgáló könyvtárak, amelyek Európában már évek óta jelen vannak, kezdenek teret nyerni az Egyesült Államokban is. Vajon ezek a szolgáltatások feleslegessé teszik a könyvtárosok

munkáját? Vagy sokkal inkább új lehetőséget adnak a rendelkezésre álló források még hatékonyabb kiaknázására, és segítenek abban, hogy a személyzetet felszabadítsák más feladatok elvégzésére?

A személyzet nélküli, nyitott vagy önkiszolgáló könyvtárak a gyakorlatban személyzet nélküli órákat jelentenek, amikor a használók beléphetnek a könyvtár helyiségeibe az olvasójegyük beolvasásával, és ott egyes szolgáltatásokat igénybe vehetnek. Az *Open+* rendszert éppen erre fejlesztették ki. A technológia folyamatosan nyomon követi az épületbe való belépéseket, az önkiszolgáló kioszkokat, a nyilvános számítógépeket, a világítást, a vészjelzőket, a hangosbemondót és a biztonsági rendszereket. Az *Open+* terméket már több mint 800 könyvtár használja szerte a világon.

Az egyesült államokbeli Gwinnett Megyei Könyvtár 2016-ban két fiókkönyvtárban vezette be a rendszert kísérleti jelleggel. Az igazgató úgy látja, hogy ez nem elsősorban egy költséghatékonyságot javító intézkedés, hanem sokkal inkább hozzáadott érték a használók számára, hiszen a meglévő nyitvatar-

tási időt egészítették ki többórás személyzet nélküli szolgáltatással. Az eddigi tapasztalatok alapján az egyik fiókkönyvtárban havonta kb. 2000, a másikban havonta kb. 1000 fő él a lehetőséggel, főként a kora reggeli órákban.

Hasonló lépésre szánta el magát a Minnesota állambeli Scott Megyei Könyvtár is – ám a személyzet nélküli nyitvatartás először a közvélemény felzúdulását váltotta ki. A könyvtár vezetése szerint ellenben a szolgáltatások hét fiókkönyvtárban, magas színvonalon történő biztosítása és a közpénzek felelős elköltése szempontjából is fontos, hogy a rendelkezésre álló forrásokból igyekezzenek több értéket és nagyobb kényelmet nyújtani.

A Washington állambeli Fort Vancouver Regionális Könyvtári Rendszer *Yacolt Library Express* nevű szolgáltatóhelye egy rendszerint személyzet nélkül működő fiókkönyvtár a régi városháza épületében. Az itteni automatizált szolgáltatás a wifit, a számítógép-használatot, valamint az önkiszolgáló kölcsönzést és visszavételt foglalja magában.

A biztonság első lépése a bizalom; a *Yacolt Library Express* könyvtárban kamerarendszert telepítettek, és telefonos összeköttetést építettek ki a többi fiókkönyvtárban szolgálatban lévő munkatársakkal. Eddig nem tapasztaltak több problémát a személyzet nélküli időszakban, mint amennyi a hagyományos nyitvatartási órák során előfordulna. A Gwinnett Megyei Könyvtárban a legkomolyabb incidens az volt, hogy egy használó rosszul lett odabent, és amikor ki szeretett volna jutni, püfölni kezdte a drága mozgásérzékelős ajtót. A hajléktalanok kérdésében a Scott Megyei Könyvtár azt az elvet követi, hogy ugyanazok a szabályok érvényesek, mint a személyzettel biztosított nyitvatartási órák során: aki nem zavar másokat, az maradhat, függetlenül attól, hogy egyébként rendelkezik-e lakcímmel. A Gwinnett Megyei Könyvtár igazgatója kiemelte, hogy vannak olyan környékek, ahol valóban indokolt, hogy a könyvtár állandó őrzés alatt legyen, másutt erre nincs szükség. A legfontosabb azonban, hogy a használók tisztában legyenek azzal, hogy a személyzet nélküli nyitvatartási órákban előfordulhat, hogy teljesen egyedül vannak az épületben.

A Scott Megyei Könyvtárban végeztek egy felmérést, melynek keretében megkérdezték a lakosok véleményét a személyzet nélküli nyitvatartási időszakok bevezetéséről. A kérdőívek feldolgozása során érzékelték, hogy a lakosok mennyire ragaszkodnak a könyvtárosokhoz. Nem akarják őket elveszíteni, mert nagyon fontosnak tartják az emberi kapcsolatokat

ebben a kontextusban is. A *Yacolt Library Express* projektkoordinátora szerint a használók akkor kezdtek el pozitívan vélekedni a fejlesztésekről, amikor megértették, hogy ez nem a meglévő szolgáltatás helyettesítése valami rosszabbal, hanem sokkal inkább a könyvtári szolgáltatások kiterjesztése. A Gwinnett Megyei Könyvtárban 2016 óta nagyon sok változás történt, de az igazgató megítélése szerint az *Open+* technológia bevezetése volt az egyik legkönnyebb ezek közül. A használati statisztikák pedig szintén azt igazolják, hogy sikerült jelentős értéket teremteni az olvasók számára.

(Tóth Máté)

Lásd még 28, 29

Könyvtáráépítés, -berendezés

65/2020

DÜSTERHAUS, Donatus E.: Ein neues Schaufenster des Humanismus am Oberrhein – Die Humanistenbibliothek in Schlettstadt nach dem Umbau. – Bibliogr. In: Bibliothek. – 43. (2019) 2., p. 348-356.

Res. angol nyelven

A humanizmus új kirakata Elzászban: a schlettstadti (sélestati) humanista könyvtár az átépítés után

Átépítés; Könyvtáráépület -tudományos és szakkönyvtári; Könyvtártörténet -nemzeti; Műemlékkönyvtár; Régi és ritka könyvek gyűjteménye; Tudományos és szakkönyvtárak

A húszezer lakosú Schlettstadt/Sélestat Franciaországban, az elzászi régióban fekszik a svájci Bazel és a francia Strasbourg között. A város a XV. század végén jelentős szellemi központ volt; az Ill folyó mentén nemcsak élénk kereskedelem folyt, hanem a latin középiskolában jelentős oktatási tevékenység is zajlott. A város humanista könyvtárának története szorosan összefügg a vidék reneszánsz korszakával. A már a XIV. század végén működő latin iskolát 1441-ben korszerűsítették; igen nagy népszerűségnek örvendett, 1510-ben 900 diákja volt, köztük a legismertebb *Beatus Rhenanus* (1485–1547). Főleg a helyi elit fiai jártak ide, hogy felkészüljenek az egyetemi tanulmányokra Bazelben, Freiburgban vagy Heidelbergben. A pap és iskolaigazgató *Johann von Westhus* már 1452-ben lerakta az iskolai könyvtár alapját 30 kódexszel. (A kezdeti állomány a Szent

György-templom egyik helyiségében kapott otthont, egyaránt szolgálva a papságot és az iskolát.) A gyarapodást tudós emberek adományai biztosították, nemcsak teológiai munkákkal, de ókori és kortárs szerzők, például Erasmus műveivel is. Az iskola a reformáció következtében hanyatlásnak indult, de a könyvtár állománya szépen gyarapodott. (1579-ben került birtokába egy XIII. századi latin nyelvű biblia, a *Bible de la Sorbonne*.)

A tanulmány ezután részletesen méltatja a humanista tudós, történész és könyvkiadó Beatus Rhenanus életét, tanulmányait és munkásságát. A tudós nem sokkal 1547-es halála előtt magánkönyvtárát a schlettstadi latin iskolára hagyta. A város további jelentős szülötteinek életútját is tárgyalja a cikk, hiszen az ő műveik is jelen vannak a humanista könyvtárban. Ezek *Johann Geiler von Kaysersberg* (1445–1510), *Jakob Wimpfeling* (1450–1528), *Johann Mentel* (1410–1478), *Matthias Schürer* (1470–1519) és *Martin Bucer* (1491–1551).

A XVI. század második felében a könyvtár a városi vámházba került; 1739-ben elkészült az első katalógus, 1774-ben pedig kinevezték az első könyvtárost. Ezután, 1840-ig a gyűjteményt a városháza második emeletén helyezték el, 1889-ben költözött át a XIX. században épült ún. *Kornhalléba*, ahol ma is található. 1889 és 1969 között egymást követően négy katolikus pap vezette az intézményt (*Joseph Geny*, *Joseph Clauss*, *Joseph Walter*, majd *Paul Adam*), akik elsősorban helytörténeti kutatásokat folytattak. A könyvtár ötszáz éves évfordulója alkalmából, 1953-ban olvasóterem létesült az első emeleten, ahová később az első, régi könyveket bemutató tárlók kerültek. 1998-ban a nagytermet átépítették, ekkor itt állították ki a tárlókat, amelyekben már valamennyi jelentősebb mű elfért. 1997-ben a járási könyvtárat (*Médiathèque intercommunale*) más helyszínen hozták létre, hogy különválasszák a történeti gyűjteményt és a közkönyvtárat. A humanista könyvtárban jelenleg 460 kódex, 550 ősnymtatvány és 2500 antikva található; az idők viszontagságai ellenére az állomány nem szenvedett károsodást. (2011-ben Beatus Rhenanus könyvtára felkerült az UNESCO világörökség-listájára.)

A tanulmány a továbbiakban ismerteti a 2013-ban kezdődött átépítési munkálatokat, melyek révén a pincében kialakított raktárban 3000 folyóméteren 70 000 kötetet tudtak elhelyezni. Az épület kívülről változatlan maradt, míg belül teljes átalakuláson ment keresztül. Az alapterület bővítésével kávézó, előadóterem és múzeum-shop is létesült, egy acélváz

beépítésével pedig földrengésbiztossá tették az épületet. Egyszerre két iskolai csoportot tudnak fogadni, emellett kiemelten foglalkoznak a kutatói utánpótlás-neveléssel, és kapcsolatot ápolnak a Strasbourgi Nemzeti és Egyetemi Könyvtárral is. Intézményi szempontból nem beszélhetünk múzeumból, csupán muzeális jellegű könyvtárról, „könyvtár-múzeumból” (*bibliothèque-musée*), amely gyűjteménye legfontosabb darabjait állandó kiállításon, korszerű múzeumpedagógiai eszközöket alkalmazva mutatja be a nagyközönségnek.

A 14 millió eurós költségvetéssel felújított műemlék-könyvtárat 2018. november 13-án *Bruno Le Maire* gazdasági és pénzügyminiszter, valamint a luxemburgi nagyherceg jelenlétében adták át.

(Murányi Lajos)

66/2020

KRENMAYR, Christina: Öffentliches Wohnzimmer und City Lounge : die neue Stadtbibliothek Innsbruck **In:** *ABI-Technik*. – 39. (2019) 3., p. 220-227.

Res. angol nyelven

A város nappalija: az új Innsbrucki Városi Könyvtár

Enteriőr; Könyvtárépítés, berendezés; Könyvtáreépület-közművelődési; Szolgáltatások; Tervezés; Városi könyvtár

Innsbruck Ausztria egyik legélhetőbb városa; népességszáma emelkedik, 15 év múlva már 160 000 lakosa lehet, amihez új városrészek és lakóházak épülnek majd. Fontos, hogy a város megfelelő kulturális infrastruktúrával bírjon, beleértve egy kellő nagyságú, jól felszerelt könyvtárat. Az előző, Colin utcai városi könyvtár minden szempontból szűkössé vált, helyhiány miatt le kellett mondani a fontos olvasáspedagógiai tevékenységről is. Mivel a könyvtár nem volt bővíthető, egy új, nagyobb épületre volt szükség.

2016 elején döntötte el a képviselő-testület, hogy a város megvásárolja egy tervezés alatt álló többemeletes, multifunkciós épületegyüttes alsó két szintjét. A látványos üveghomlokzatú létesítmény egy innsbrucki építésziroda, az LAAC munkájaként a főpályaudvar közelében, az Amraser utcában épült fel 2016 és 2018 között. A benne megnyílt új városi könyvtár teljes alapterülete 3000 m²-re rúg, és 100 000 médiaegységnek ad helyet.

A könyvtári koncepció központjában a nyilvános tér áll: a dokumentumok mellett a városlakók találkozási pontjának szánják, amelyet találóan jellemez a

„harmadik hely” elnevezés. A találkozásra és beszélgetésre szánt zónákat parkettaburkolattal látták el, és kényelmes ülőbútorokkal rendezték be. Az „olvasókávéházban” hírlapok és folyóiratok állnak rendelkezésre. (Az ital-, étel- és kávéautomaták a könyvtár tulajdonában vannak.) Az ifjúsági könyvtárat egy fából készült ülőlépcső választja el a többi résztől. A gyermekkönyvtár az emeleten található: falba süllyesztett „kuckók” színesítik, emellett a falakat és az ülésre szolgáló lépcsőket egyaránt zajcsökkentő gyapjúbevonat borítja. Nincs számítógép sem – itt az olvasás és a játék a főszerep.

A könyvtárosokkal a központi, a szép- és szakirodalmi részlegnél elhelyezett, valamint a gyermekkönyvtárban lévő tájékoztatópultoknál találkozhatnak az olvasók. Természetesen a könyvvisszavételi és -kölcsönző automatákat is igénybe lehet venni.

A könyvtárban két kiállítóterem van; az egyikben évente kilenc alkalommal rendeznek tárlatokat tiroli művészek munkáiból, a másikban városfejlesztéssel kapcsolatos kiállításokat, rendezvényeket tartanak. A „város nappalija” a tanulás helyeként is funkcionál: a munkaállomások egy részét számítógépekkel, illetve a saját gépek használatához szükséges konnektorokkal látták el, de csoportos tanulásra alkalmas terek is választhatók. Ennek a könyvtárnak nem a diákok állnak a fókuszában: nem tudományos intézmény, minden társadalmi réteget szolgálnia kell. Erre példa az időseknek szánt internethasználati tanfolyam vagy a nyelvi társalgási klubok működése.

A könyveket a 180 cm magas, fekete polcokon levegősen helyezték el. A padlószőnyeg-borítás biztosítja és jelzi is egyben, hogy az adott helyiség egy nyugalmasabb, csendes zóna a könyvtárban. A hangoskönyvek és DVD-k külön részen találhatóak. A pedagógiai jellegű feladatok ellátása érdekében egy munkatárs olvasáspedagógiai és csoportmunkával, egy pedig a bevándorlás, az integráció, a sokszínűség és a befogadás témáival foglalkozik.

A könyvtár kulturális rendezvények sokféleségét kínálja, melyek díjmentesen látogathatók. A rendezvényter választfállal és függönnyel igény szerint szűkíthető vagy bővíthető; kijárata közvetlenül az utcára nyílik, így nyitvatartási időn túl is használható. A városi könyvtár 2018. novemberi megnyitása óta nagyon jól működik; a látogatók kezdettől fogva magabiztosan mozognak az épületben, ami a tervezők előrelátó munkájának köszönhető.

(Murányi Lajos)

67/2020

OWENS, Tammi M.: Going no-tech, low-tech, and high-tech : interactive library spaces as passive outreach. – Bibliogr. In: Reference & user services quarterly. – 59. (2019) 1., p. 17-22.

No-tech, low-tech, high-tech: különböző technológiai felszereltségű interaktív könyvtári terek mint a használok megszólításának eszközei

Berendezés; Enteriőr; Felsőoktatási könyvtár; Információtechnológia; Könyvtárpépület -egyetemi, főiskolai; Marketing; Szolgáltatások

Az omahai Nebraskai Egyetem (*University of Nebraska at Omaha, UNO*) könyvtára három különböző típusú interaktív könyvtári tér kialakításával érte el, hogy a könyvtárhaználó hallgatók otthonosan, biztonságban és jól érezzék magukat a könyvtár falai között.

No-tech, vagyis technológiát nélkülöző megoldás a könyvtári kávézó, amely kiváló eszköz azoknak a megszólítására, akik amúgy sem személyesen, sem online nem veszik igénybe a könyvtári szolgáltatásokat. Az összes hallgató körében nagy népszerűségnek örvendő kávézó a bejáratl szemben, a könyvtár tulsó végében található, így az oda vezető séta egy passzív könyvtárnépszerűsítő túrával is felér. A bejáratot a kávézóval összekötő útvonal mentén így lehetőség nyílik kiállítások, hívogató bútorok és az új könyvek elhelyezésére, valamint beszélgetős, játékos interaktív terek kialakítására. Ezek mind nagy forgalmat vonzanak. Azon könyvtáraknak, amelyeknek nem áll rendelkezésére hasonló vendéglátóipari létesítmény, ajánlott valamiféle, a látogatók kíváncsiságát felkeltő, a könyvtárhoz (ám nem feltétlenül csak könyvekhez) köthető kiállítás vagy egyéb interaktív bemutató, időszakos stand felállítása (nem közvetlenül a bejárat mellett, de jól onnan láthatóan), melyet egy gondosan kialakított útvonalon lehet megközelíteni.

Low-tech, vagyis kevésbé korszerű technológiát képez az UNO könyvtárában az Ötletfalnak (*Idea Wall*) nevezett könyvtári tér, ahol a falakat ún. *whiteboard*-falfestékkel mázolták le, lemosható fehér táblává változtatva azokat. Ezzel olyan, munkára is használható tanulóteret alakítottak ki, ahol a megszokott egy-két táblával szemben az összes falfelület teret enged a használói kreativitásnak. Az Ötletfal előzménye egy korábbi, nemzetközi tévéadások megtekintésére alkalmas, videokijelzővel ellátott médiatér volt, ám mivel a szolgáltató nem tudott további műholdas adást biztosítani, ezért a lehetőséget idővel megszün-

tették. Az Ötletfalat először a korábbi szolgáltatás felől érdeklődőknek ajánlották, külön megszólítva a nemzetközi csereprogramban részt vevő hallgatókat és oktatókat. Hamarosan az emberek elkezdtek szabadon használni teret; egyre újabb és újabb feliratok és művészi ábrázolások tűntek fel a falakon. Ügyesen kihelyezett bútorzattal a könyvtárosok a vizsgaidőszakok alatt is be tudták csalogatni a hallgatókat, így a helyiség aktív tanulótérre vált. Az Ötletfalat a közösségi médián keresztül is népszerűsítették a falakon lévő alkotások megosztásával. Az eredeti elképzelés szerint a hallgatók törölték volna a falat igény szerint, ám mivel a gyakorlatban nem nyúltak más munkájához, így a könyvtárosok törlik le minden héten a teljes falfelületet. Külön használati szabályzat nem készült a tér igénybevétele és a feliratok tartalmát illetően: egy egyszerű Instagram-posztban kérték meg a hallgatókat, hogy jól viselkedjenek. Sértő vagy pornográf tartalmak csak elvétve fordulnak elő. Ezekről eltekintve nem volt gond a fiatalok önállóságával: az Ötletfal, akár csupán firkálásra, akár tudományos számításokra használják, szemléltetést a hallgatók javát szolgálja.

High-tech, vagyis a legkorszerűbb elvárásoknak megfelelő könyvtári tér a Kreatív Produkciós Labor, amely egyaránt tartalmaz 3D-s nyomtatókat, lézervágókat, vinylvágókat, virtuálisvalóság-szettek, audio- és videofelvételre alkalmas stúdiót, valamint egy kreatív számítógéplabort. Itt tartottak korábban egy kevésbé kihasznált, ám sok helyet foglaló eszközt is: a videófalnak nevezett hatalmas érintőképernyőt. A Kreatív Produkciós Labor átalakításakor ezért a készüléket áthelyezték a könyvtár bejáratának közelébe, a kávézóhoz vezető útvonal mellé, ahol az olvasóközönség interaktív tájékoztatására használják fel. A videófal hírt ad az aktualitásokról, a könyvtári szolgáltatásokról, továbbá felületéről elérhető a könyvtár belső wikije és a különgyűjtemények tájékoztatója. Az *IntuiFace* szoftver segítségével tematikus virtuális kiállítások is megjeleníthetők rajta. Olykor élő, oktatójellegű streamadások is követhetők a képernyőn (pl. a NASA közvetítése a 2017-es napfogyatkozásról). A szemeszterek elején a kijelzőn üdvözlük az új és a visszatérő hallgatókat, a vizsgaidőszakokban pedig házi kiskedvencek aranyos képeinek vetítésével nyújtanak nyugodtabb környezetet a felkészüléshez. A végkövetkeztetés az, hogy nem szükséges feltétlenül a legdrágább technológiákat megvásárolni ahhoz, hogy a könyvtár inspirálja, szórakoztassa és tájékoztassa a használóit. Fontoljuk meg a már beszerzett eszközök jobb kihasználását, és nézzünk szét, milyen

olcsóbb megoldások állnak rendelkezésre! Ami az UNO könyvtárát illeti, az interaktív terek következő fejlesztése a tervek szerint a virtuális és a kiterjesztett valósághoz, illetve a 3D-s számítógépes játékokhoz fog kapcsolódni.

(Bódog András)

Lásd még 19

Számítógépes könyvtári rendszerek

Lásd 40, 61

Számítógép-szoftver

Lásd 26, 30, 31, 33, 68, 72

Elektronikus könyvtár

68/2020

SERGIADIS, Ashley D. R.: Evaluating Zotero, SHERPA/ RoMEO, and Unpaywall in an institutional repository workflow. – Bibliogr. *In*: Journal of electronic resources librarianship. – 31. (2019) 3., p. 152-176.

A Zotero, a SHERPA/RoMEO és az Unpaywall szerepe az intézményi repozitóriumok munkafolyamataiban

Dokumentumazonosítás; Egyetemi bibliográfia; Elektronikus könyvtár; Felsőoktatási könyvtár; Hatékonyság; Hozzáférhetőség; Könyvtárközi kölcsönzés; Munkafolyamat; Szoftver; Tudománymetria

Az intézményi repozitóriumok kezelésében új kihívást jelent a munkafolyamatok félautomata működése. E folyamatok három funkció alapján szerveződnek: metaadat-bevitel, copyright-jogosultságok kezelése, valamint a teljes szövegű dokumentumok elérése.

A Kelet-Tennessee Állami Egyetem Charles C. Sherrod Könyvtára kidolgozott egy félautomata munkafolyamatot a címben szereplő eszközök alkalmazásával, amelynek keretében a publikációkat hozzárendelik a *Digital Commons*-alapú intézményi repozitórium szerzői publikációs gyűjteményéhez és az oktatók *SelectedWorks* profiljaihoz. Utóbbi a Digital Commons rendszer kiegészítője intézeti és kutatói profilok megjelenítésére.

A folyamat a kutató SelectedWorks-profiligénylésével kezdődik. A jelentkező önéletrajzát a digitális tudományos könyvtáros (*digital scholarship librarian*) veszi fel. Hallgatói segítő munkatársak a Google használatával megkeresik az egyetemhez kötődő releváns publikációkat, majd a *Zotero Connector* nevű hivatkozásszerkesztő Chrome-kiegészítővel importálják a metaadatokat. A SHERPA/RoMEO adatbázis nyilvántartása alapján menedzselik a Zoteróba importált dokumentumok copyright-jogsultságait. A segítők végül CSV-fájlba exportálják a metaadatokat, amit kötegelte betöltés követ a Digital Commons Excel-táblázataiba. Itt már olyan mezőket is lehet metaadatolni, amelyek a Zoteróban nem állnak rendelkezésre. A következő lépés ismét a digitális tudományos könyvtárosra hárul: a teljes szövegű publikációk felkutatása az *Unpaywall* nevű, nyílt hozzáférésű (*open access*) dokumentumokat kereső eszköz Chrome-kiegészítőjének segítségével. Ha engedélyezett a teljes szövegű felhasználás, a SHERPA/RoMEO biztosította szerzői jogi iránymutatásoknak megfelelően feltöltik a repozitóriumba az adott publikáció elektronikus változatát. Ezt követően a dokumentumokat párosítják a metaadatokkal, majd hozzárendelik a szerző profiljához a SelectedWorksben. Ha a dokumentum elektronikus változata nem elérhető, vagy szerzői jogi akadályokba ütközik a közzététel, akkor természetesen csupán a metaadatokat tüntetik fel. A munkafolyamat befejező fázisa egy értesítő e-mail kiküldése a kutatónak a profilja elkészültéről. A munkafolyamat persze akkor ilyen egyszerű, ha mindhárom összetevő tökéletesen működik. Gyakran megtörténik például, hogy a Zoteróban levő hiányosságok miatt a hallgatói segítőknél manuálisan kell megadniuk bizonyos metaadatokat. Könyvtárosi beavatkozásra és információkeresésre van szükség, ha a SHERPA/RoMEO adatbázisában nem érhető el az aktuális folyóirat szerzői jogi közlése, vagy az Unpaywall nem találja meg a keresett dokumentumot. Szabadon felhasználható cikkek esetében előfordul, hogy a Google Scholarral kell felkutatni, vagy könyvtárközi kölcsönzéssel kell beszerezni az adott publikációt.

A tanulmány szerzője egy 2018-as kutatás keretében vizsgálta meg a munkafolyamat hatásfokát. Négy fő tudományterület összesen 36 kutatói profiljának 2011 és 2016 közötti publikációit tekintette át, ügyelve arra, hogy a mintában a kutatók a tanársegédétől az egyetemi tanárig képviseltesék magukat. Az eredmények szerint a Zotero, a SHERPA/RoMEO és az Unpaywall hármasa leginkább orvos- és egészségtu-

dományi, illetve társadalom- és magatartástudományi területen hatékony (összefüggésben a kereskedelmi kiadóvállalatok dominanciájával ezekben a diszciplínákban), míg művészeti és bölcsészettudományi, illetve pedagógiai területen kevésbé, így utóbbiak feldolgozására több munkaidőt kell fordítani. A Zotero összességében véve hasznos hivatkozáskezelő eszköznek bizonyult, amely azonban a kiadói platformtól függően nem mindig importál egységesen minden metaadatot. A SHERPA/RoMEO a vizsgált publikációknak csak közel kétharmadára vonatkozóan tartalmazott szerzői jogi információkat; a legkisebb hatékonyság pedig az Unpaywall esetében volt tapasztalható, amely még az orvos- és egészségtudományi publikációknak is csak az egyharmadát tudta azonosítani. (Ez utóbbi részben abból fakadt, hogy az Unpaywall Chrome-kiegészítője csak a DOI-val ellátott cikkeket képes megtalálni.)

A kutatás során a repozitóriumkezelésben alkalmazott eszközök egyéb célú felhasználhatósága is felmerült, például a könyvtárközi kölcsönzés folyamatába és a könyvtári keresőszolgáltatásokba is lehetne *open access*-keresőket integrálni. A kiadók oldaláról a nyílt metaadatközlési gyakorlat, az egyértelmű szerzői jogi közlések feltüntetése és a DOI-k alkalmazása jelentősen megkönnyítené a repozitóriumokkal kapcsolatos könyvtári munkafolyamatokat, növelve egyúttal a publikációk láthatóságát és hatását. A hiányosságok ellenére a fenti eszközök használata a manuális feltöltésnél gördülékenyebbé teszi a repozitóriumok működtetését, és talán egyszer a nagyobb fokú automatizáció is lehetővé válik.

(Bódog András)

69/2020

ZASURSKIJ, I. I. – TRIŠENKO, N. D.: Infrastruktura otkrytoj nauki v Rossii i mire **In:** Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2019) 4., p. 84-100.

Res. angol nyelven

A nyílt tudomány infrastruktúrája Oroszországban és a világban

Elektronikus folyóirat; Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása; Publikálás -tudományos kiadványoké; Tudományos kutatás

A nyílt tudomány témaköre ma sokakat foglalkoztat. Az Európai Unió *Horizon 2020* programja és a nagy kiadókkal eredményes tárgyalásokat folytató

nemzeti egyetemi konzorciumok közel állnak ahhoz, hogy megváltoztassák a hagyományos tudományos folyóiratokban történő publikálás jogi szabályozását. A nyílt tudományt támogató új kiadók sokfélék lehetnek az egyetemi projektektől és a könyvtáraktól kezdve a startupokig. Egyesíti őket, hogy a hangsúlyt az alkotások közvetlen és nyílt elérésére fektetik. A kiadványok megjelentetését típustól és műfajtól függetlenül szigorú szabályok rögzítik; a nyílt hozzáférésű, ám műfajilag nehezen besorolható alkotásoknál (konferencia-előadások tézisei, prezentációk, adatgyűjtemények, posztok) azonban nincsenek formai kötöttségek. A nyílt tudomány infrastruktúrájának részét képezik a tudományos közösségi oldalak (*ResearchGate, Academia.edu*), vagy éppen az *Open Access Button* és az *Unpaywall* keresőeszközök. A nyílt hozzáférésnek természetesen van árnyoldala is, mint például a *Sci-Hub* oldal használata.

A nyílt tudomány infrastruktúrájában kulcsfontosságú elemek a „zöld” repozitóriumok, melyek fejlesztését a tudományos cikkek pre- és/vagy posztprintjeit közreadó kiadók támogatják. A nyílt repozitóriumokban történő publikálás előnye a kutatási eredmények gyors terjesztése és a hivatkozási lehetőség a folyóiratban történő megjelenés előtt. A szerzők a gyors visszajelzés alapján még módosítani tudják a cikket, továbbá övék lesz az első közlés joga (a nyílt publikáció biztosítja a szellemi tulajdon jogát).

Az új szektorban Oroszországnak szerények az eredményei. A projektek között vannak az ún. első generációs repozitóriumok, amelyek célja a gyűjteményben lévő művek elérhetőségének eladása. A jelentősebb kezdeményezéseknél az interfészek általában nem felelnek meg a felhasználók elvárásainak. Az állam komoly szerepet játszhatna a nyílt hozzáférés fejlesztésében, de az állami platformok (*Karta nauki, Naučnyj arhiv, NEB*) fejlesztése bonyolult, jövőjük bizonytalan. Az illetékes minisztérium nem tudta elindítani a tudományos kiadványok nyílt recenzóját célzó e-folyóirat programját. A nemzeti projektek az információeléréssel és a kereséssel kapcsolatos problémák miatt nem konkurencsei a független repozitóriumoknak. Ez utóbbiakra példa a Rybakov

Alap által támogatott *KiberLeninka*, amely a cikkek mennyiségének tekintetében a világ ötödik legnagyobb nyílt tudományos repozitóriuma. Általában nyílt licenű cikkeket tartalmaz, látogatóinak száma több millió. A projekt a folyóirat-kiadókkal kötött szerződésre épít, szolgáltatásai keretében jól indexelt cikkeket ad át a *Google Scholar*nak és a nyílt tudomány más szereplőinek. A *Socionet* a tudományos anyagok gyűjtőhelye, a *Mathnet* a matematikai tudományok adatait aggregálja. A *Naučnyj korrespondent [Tudományos levelező]* nevű repozitóriumot a Stratégiai Kezdeményezések Ügynöksége projektjeinek elnöki alapja finanszírozza; célja az egyetemi hallgatók minősítéséhez szükséges diplomamunkák gyűjtése és nyílt hozzáférésűvé tétele nyílt licencek alapján. A Moszkvai Állami Lomonoszov Egyetem újságíró karán épülő *Vernskij* platform új média- és kommunikációelméleti tudásbázis, a tudományos munkák és tananyagok repozitóriuma.

Oroszországban tíznél több a felsőoktatási intézmények repozitóriumainak száma. A NORA néhány nagyobb egyetem és a NEIKON konzorcium projektje, az oroszországi egyetemek nyílt repozitóriumainak nemzeti aggregátora, amely részt vesz a *Nooszféra* digitális platformban, a tudásbankok szövetségi biztonsági tartalékrendszerében.

A nyílt tudomány elősegítéséhez nyílt elektronikus infrastruktúra szükséges. A tudósok elsősorban a globális szolgáltatásokban érdekeltek, de a fejlesztéshez és az innovációk ösztönzéséhez fontosak az orosz nyelvű nyílt hozzáférésű publikációk. Az infrastruktúra fejlesztését Oroszországban a korszerű kulturális politika részének tekintik. A nyílt tudomány eszménye magában foglalja a publikációk biztonságos megőrzését, ami bonyolultabb feladat, mivel az elektronikus média nagyon jól használható az információ távolsági, de kevésbé az időbeli átvitelére. A tervek szerint 2019-től a szövetségi biztonsági rendszerben a szerzők műveiket az eredeti változat megtartásával tudják frissíteni.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Lásd még 9, 14, 26, 36, 45, 59

Kapcsolódó területek

Múzeumok, levéltárak

70/2020

MUEHLBERGER, Guenter [et al.]: Transforming scholarship in the archives through handwritten text recognition : Transkribus as a case study. – Bibliogr. **In:** Journal of documentation. – 75. (2019) 5., p. 954-976.

A levéltári kutatás átalakulása a kéziratok szövegfelismerésének köszönhetően: a Transkribus esettanulmánya

Alakfelismerés; Digitalizálás; Kézirat; Közgyűjtemény; Levéltár; Tudományos kutatás

A tanulmány áttekintést nyújt arról, hogyan alkalmazzák jelenleg a levéltári kéziratok anyagán a kéziratok szövegfelismerésének (*handwritten text recognition*, HTR) eljárását, amit az EU Horizon 2020 által finanszírozott Transkribus platform tesz lehetővé. A szerzők kifejtik, miben áll a kéziratok szövegfelismerése, bemutatják a Transkribust, példákat adnak a használat eseteire, kiemelik, milyen hatást gyakorolhat a kéziratok szövegfelismerése a kutatásra, és hangsúlyozzák, hogy mindez fordulópontot jelent a digitalizált kulturális örökség magas szintű felhasználásában. A cikk hozzá kíván járulni e kérdések megvitatásához. A szerzők az esettanulmány megközelítésével élnek – az egyetlen nyíltan hozzáférhető, a kéziratok anyagára szabott szövegfelismerési platform fejlesztésének és szolgáltatásának példáján keresztül.

A Transkribus megmutatta, hogy a kéziratok szövegfelismerése ma már egy használható technológia, amelyet a tömeges digitalizálással összefüggésben alkalmazni lehet a levéltári anyagok pontos átiratainak létrehozására. A szerzők különböző felhasználási eseteket mutatnak be, valamint együttműködésre épülő modellt javasolnak a platform fenntarthatóságának és bővíthetőségének biztosítása érdekében. Mindazonáltal támogatási és finanszírozási problémákat is azonosítanak.

A tanulmány projekteredményeket mutat be; a jövőben további használhatósági kutatásokra kerülhet sor interjúk, kérdőívek stb. segítségével.

A cikk a kéziratok szövegfelismerésének csupán a Transkribuson keresztüli megvalósítását tárgyalja, ám a tanulmány írásának idején a történeti dokumen-

tumokat őrző gyűjtemények számára ez az egyetlen nyilvánosan elérhető platform a kéziratok szövegfelismeréséhez, emellett a platform napjainkban úttörő technológiát képvisel ezen a területen.

A történeti szövegekben található információkhoz való növekvő hozzáférésben megvan annak a lehetősége, hogy átalakító hatással bírjon mind az intézményekre, mind a használókra.

Ez az első publikált áttekintés arról, hogyan használja a kéziratok szövegfelismerésének technológiáját egy széles levéltáros szakmai közösség, bemutatva és közzétéve egy kéziratokkal kapcsolatos, a közgyűjteményi szektorban jelenleg alkalmazott eljárást.

(Autoref.)

Lásd még 32, 72

Kiadói tevékenység

71/2020

FUND, Sven: Das Große Abendländische Schisma im Open Access : warum Bücher und Zeitschriften angeblich so unterschiedlich sind – und das dem Modell schadet. – Bibliogr. **In:** Bibliotheksdienst. – 53. (2019) 9., p. 554-560.

Res. angol nyelven

Nagy szakadás a nyílt hozzáférés területén a nyugati országokban: miben áll a könyvek és a folyóiratok közötti különbség, és miért káros ez az egész modellre nézve?

Elektronikus folyóirat; Elektronikus könyv; Folyóiratkiadás; Gépi információkeresési rendszer; Hozzáférhetőség; Könyvkiadás; Kutatás információellátása

A nyílt hozzáférés tudományos publikálásban játszott jelentősége az utóbbi két évtizedben egyre növekszik. Üzleti modellje és elterjedése azonban a termékek egyes típusai (a folyóiratcikkek és a könyvek), illetve a különböző tudományterületek esetében eltérően érvényesül.

A nyílt hozzáféréssel néhány vállalkozásnak sikerült új kiadóként a piacra kerülnie, és egyes hagyományos nagy konszerneket üzleti modelljük megváltoztatására kényszerítenie. Ám a folyóiratok és a könyvek

szegmense eltérően fejlődött. A nyílt hozzáférésű folyóiratok (arany út) piacát 600 millió dollárra becslik, míg a nyílt hozzáférésű könyvek piaca 37 millió dollárt tesz ki az USA-ban – a teljes piacnak mindössze alig 6%-át. A könyvpiac kínálata sokkal differenciáltabb, mint a folyóirat-kiadásé; a szűkebb szakterületekre összpontosító kis kiadók működőképessége veszélybe kerülhet, és a nagy kiadókba olvadhatnak. A szakadás a természettudományi-műszaki-orvostudományi és a bölcsészet- és társadalomtudományi terület gyakorlata között is megfigyelhető. Az előbbire a folyóiratokban való publikálás és a jobb finanszírozás, az utóbbira inkább a könyvek közreadása jellemző. A bölcsészet- és társadalomtudományok területén a nyílt hozzáférés kevésbé elterjedt; ezek a tudományterületek a jövőben jobban kihasználhatnák ezt a hozzáférési modellt, aminek révén a kutatás felgyorsulhatna és nemzetközi jellege megerősödhetne.

A monográfiák esetében a nyílt hozzáférés üzleti modelljének gyorsabb megvalósulását három tényező befolyásolja, ezek a finanszírozással, a minőségbiztosítással és az infrastruktúrával kapcsolatosak. A monográfiák esetében lényegesen nehezebb empirikus bizonyítékokat (letöltések és hivatkozások száma, impakt faktor) felmutatni arra nézve, hogy a finanszírozás indokolt és eredményes volt. Rendkívül fontos ezért, hogy a kiadók a digitális környezetben rendszeresen jelentsék és értelmezzék a statisztikai adatokat. A minőségbiztosítás a nyílt hozzáférés esetében úgy valósulhat meg, hogy az érintett publikációkat beveszik a meglévő programokba, mind tartalmukat, mind formátumukat tekintve, így presztízsük felzárkózhat a forprofit kiadványokéhoz. Végezetül a közös központi infrastruktúra biztosítása előfeltétele az erőforrások jobb kihasználásának, ebben nagy felelősség hárul a könyvtárakra.

A tudományos kiadók mindig hangsúlyozzák, hogy koordinációs szerepet töltenek be a tudományos kommunikációban. Becslések szerint jelenleg 15–25 ezer nyílt hozzáférésű, a tudományosság mércéinek eleget tevő e-könyv nincs indexelve, és nem jelenik meg semmilyen egységes keresési és szolgáltató interfészen. Ezt kívánja megoldani 2019 májusa óta az *Open Research Library* kezdeményezés, amely egy közös, ingyenes platformon gyűjti össze a világon közreadott nyílt hozzáférésű e-könyveket. Természetesen a könyvtári katalógusok, a discovery rendszerek és a felsőoktatási hálózatok is kapcsolódhatnak hozzá. Szolgáltatásai között szerepel a használati statisztikák előállítás is.

A nyílt hozzáférés legnagyobb kockázata abban áll, ha nem jön létre holisztikus elképzelés a modellekről a könyvtárak és a kiadók szemszögéből. Rövid távú megközelítéssel néhány szereplő számára vonzó új modellek születnek, alapvető változás viszont egyelőre nincs kilátásban. A tudománypolitikai kívánalmakat csak úgy lehet teljesíteni, ha sikerül egyensúlyt teremteni az együttműködési törekvések és a verseny között. Ehhez olyan infrastruktúrára van szükség, amely rendelkezik a kiadói rendszerek klasszikus értelemben vett megbízhatóságával, és alkalmazza a használat mérésének új lehetőségeit.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 14, 21, 68, 69

Közművelődés

Lásd 19

Határtudományok

72/2020

DOLAN, Levi [et al.]: Off the chain : blockchain technology – an information organization system. – Bibliogr. In: Technical services quarterly. – 36. (2019) 3., p. 281-295.

Csak láncainkat veszíthetjük: a blokklánc-technológia mint információszerzési rendszer

Adatvédelem; Információszerzés; Információtechnológia; Közgyűjtemény; Szoftver

A blokklánc-technológia rohamosan terjed, és talán hamarosan jelentős hatással lesz a közgyűjtemények működésére is. A technológia eredete az 1990-es évek végére nyúlik vissza, amikor kriptó-anarchisták és programozók egyaránt új ötletekkel kísérleteztek, hogy a centralizált banki és kormányzati rendszerektől független virtuális fizetési eszközt és egy ehhez szükséges infrastruktúrát hozzanak létre. Az első valóban működőképes kriptovaluta 2008-ban a *Satoshi Nakamoto* álnév alatt rejtőző fejlesztő(k) által megalkotott Bitcoin lett. Azt a decentralizált informatikai technológiát, amely a virtuális pénz működését is lehetővé teszi, nevezzük blokkláncnak.

Egy blokkláncrendszerben nincs hagyományos értelemben vett központi adatbázis, helyette a hálózatot alkotó csomópontok (*node*) mindegyike duplikálja az adott adatbázist; minden feltöltött és titkosított adatblokk jelen van a hálózat összes tagjánál, folyamatosan szinkronizálva a változásokat. Így információvesztés esetén a hálózat bármelyik csomópontjáról visszaállíthatók az esetlegesen elvesztett adatok. Minden egyes tranzakciót egy *hash*-értéknek nevezett titkosított kódsor azonosít, amelyet a blokklánc rejtjelző algoritmus generál. Ezzel a blokklánc megfelel az átláthatóság követelményeinek és a privát igényeknek egyaránt. A *hash* az azonosítás mellett lehetővé teszi a *Proof-of-Work*-nek (PoW) nevezett folyamatot is, vagyis a blokkláncon belüli bányászatot – azt a tevékenységet, amikor az elosztott adatbázis csomópontjai mind visszaigazolják és rögzítik a tranzakciót a blokkok láncolatában, mindezzel új *hash*-t generálva némi digitális pénzért cserébe a felhasznált erőforrásokért, így motiválva a csomópontok mögött rejtőző felhasználókat a bányászat folytatására. Minden *hash* egyedi és tartalmazza a láncolatban előtte lévő blokkok metaadatait leíró *hash*-értéket, biztosítva ezzel a teljes láncolat integritását. Az egyes blokkok adattartalmához a felhasználók privát kulcsok (saját jelszó) és a blokklánc által használt publikus kulcsok (vagyis maga a *hash*) együttes alkalmazásával férhetnek hozzá. A teljes hálózaton folytonosan duplikálódó adatok miatt elméletileg az adatvesztés egyetlen módja a privát kulcs elvesztése, cserébe viszont a teljes hálózat a decentralizáltság és a titkosítás következtében nem manipulálható, bár a teljes biztonság ennél a hálózati formánál sem garantálható (a Stanfordi Egyetemen a LOCKSS projekt keretében végzett kutatás szerint).

A blokklánc-technológia számos területen felhasználható. A legnyilvánvalóbb a Bitcoinhoz hasonló kriptovaluták alkalmazása, amelyben az egyes digitális pénzügyi tranzakciók képezik a blokklánc építőköveit. Az üzleti életben digitális főkönyvekként (*digital ledger*) lehet használni a blokklánc-technológiát. A DeBeers nemzetközi gyémántkereskedő vállalat az ékkövek útját követi nyomon a bányából az üzletekig a blokklánc alkalmazásával. Az internet-korszak eljövetele magával hozta a szellemi tulajdon jogának elkerülhetetlen csorbulását. A blokklánc erre is megoldást adhat, mivel a technológia lehetővé teszi az egyes digitális művek használati jogának adott személyhez, adott időszakra történő átruházását. A különböző okoseszközöket hálózatba integráló Dolgok Internete (*Internet of Things*, IoT) is hatékonyab-

ban működhet egy decentralizált blokklánc-hálózaton keresztül, melynek révén megkerülhető lenne az okoseszközöket közvetlenül kiszolgáló szerverek használata – az ezekkel társuló biztonsági kockázatokkal, adatvédelmi aggályokkal egyetemben.

Közgyűjteményi kontextusban említésre méltó esemény volt, amikor 2018-ban az egyesült államokbeli Múzeumi és Könyvtártudományi Intézet (*Institute of Museum and Library Sciences*) támogatásával a San Jose-i Állami Egyetem elkezdte felmérni a blokklánc-technológia könyvtári felhasználhatóságának lehetőségeit. A metaadattárak, a közösségi alapon szerveződő gyűjteményrészekhez kapcsolódó protokollok kialakítása és a jelenleginél hatékonyabb digitális jogkezelés területén jelenhet meg a blokklánc a könyvtárszakmában. A digitális javak és adatok hosszú távú megőrzésében kulcsfontosságú az azonosítás kérdésköre. Erre a kihívásra releváns választ adhat a blokklánc-technológia, például a használók és a hozzájuk köthető tranzakciók azonosításával és kezelésével, különösen abban az esetben, ha elterjedté válnak majd a blokkláncon alapuló személyi elektronikus azonosítóeszközök, amelyek akár az olvasójegyeket is kiválthatják a jövőben. Így kevesebb személyes adatra lenne szükség a könyvtári szolgáltatások igénybevételéhez (összhangban a korszerű adatvédelmi elvekkel). Közös katalogizálásnál a blokklánc segítségével hatékonyabb bibliográfiai metaadatokat lehetne szolgáltatni, amelyek szerkesztése, karbantartása a hálózat összes csomópontján egyidejűleg megtörténne. A digitális javak tartós megőrzésének blokkláncalapú technológiájára jó példa az angliai Surrey Egyetem ARCHANGEL projektje, amely az Ethereum blokkláncot alkalmazza a digitalizált közgyűjteményi tartalmak megjelölésére, tanúsítva, hogy autentikus digitális példány készült egy bizonyos műből. Az álhírek és a képmanipuláció korában ez garantálhatja egy dokumentum hitelességét. Mivel a blokklánc-technológia még nem túl elterjedt, ezért alkalmazási területei többnyire csupán elméletben körvonalazódnak. A blokklánc-technológián alapuló eljárások azonban előbb-utóbb a mindennapok részévé válnak, és akkor a könyvtáraknak, levéltáraknak és múzeumoknak is készen kell állniuk arra, hogy az új technológiát beilleszték saját szolgáltatási portfóliójukba.

(Bódog András)

Az ismertettett cikkek forrásai

ABI-Technik (DE)	39. (2019) 3.
AIB studi (IT)	59. (2019) 1-2.
American libraries (US)	50. (2019) 9/10.
Bibliotekovedenie (RU)	(2019) 3., 4.
Biblioteksbladet (SE)	105. (2020) 1.
Bibliothek (DE)	43. (2019) 2.
Bibliotheksforum Bayern (DE)	13. (2019) 3.
Bibliotheks-Magazin (DE)	(2019) 2.
Bibliotheksdienst (DE)	53. (2019) 7-8., 9.
BuB (DE)	71. (2019) 7., 8-9.
Bulletin des bibliothèques de France (FR)	(2018) 16.
Cataloging & classification quarterly (US)	57. (2019) 1.
College & research libraries (US)	80. (2019) 5.
College & research libraries news (US)	80. (2019) 7.
Computers in libraries (US)	39. (2019) 6.
Čtenář (CZ)	71. (2019) 5., 6.
Dialog mit Bibliotheken (DE)	30. (2018) 2.
IFLA journal (I)	45. (2019) 3.
Information research (I)	24. (2019) 4.
Information technology and libraries (US)	38. (2019) 3.
The journal of academic librarianship (US)	45. (2019) 4., 5.
Journal of business & finance librarianship (US)	24. (2019) 1-2.
Journal of documentation (GB)	75. (2019) 5.
Journal of electronic resources librarianship (US)	31. (2019) 3.
Journal of hospital librarianship (US)	19. (2019) 3.
Journal of librarianship and information science (GB)	51. (2019) 3.
Journal of library administration (US)	59. (2019) 3., 4.
Knižnica (SK)	20. (2019) 2.
LIBER quarterly (I)	29. (2019) 1.
Library hi tech (US)	37. (2019) 3.
Libri (I)	69. (2019) 3.
Medical reference services quarterly (US)	38. (2019) 3.
Naučnye i tehničeskie biblioteki (RU)	(2019) 3., 4., 6.
The reference librarian (US)	60. (2019) 1.
Reference services review (US)	47. (2019) 3.
Reference & user services quarterly (US)	59. (2019) 1.
Science & technology libraries (US)	38. (2019) 3.
Technical services quarterly (US)	36. (2019) 3.
Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)	66. (2019) 4., 5.